

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Cəfərov Cəlal Yasin

**Məqatənzimləmə əsasında bank sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: - 060403 Maliyyə

İxtisaslaşma: - Bank işi

Elmi rəhbər:
i.f.d.N.P.Aşurbəyli-Hüseynova

Magistr proqramının rəhbəri:
i.e.n., dosent Z.H.Ibrahimov

Kafedra müdiri :
i.e.d.prof. Ə.Ə.Ələkbərov

BAKİ - 2018

MAGİSTR DİSSERTASIYASININ İŞ PLANI

Magistr dissertasiyasının adı : Meqatənzimləmə əsasında bank sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi

Giriş.....	3
FƏSİL I. Bank sığorta sisteminin elmi-nəzəri əsasları.....	7
1.1 Maliyyə bazarlarının tənzimlənməsinin nəzəri aspektləri.....	7
1.2 Sığorta təşkilatları ilə kommersiya banklarının qarşılıqlı əlaqələrinin elmi-nəzəri əsasları.....	13
1.3 Kommersiya banklarının və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin təşkili..	24
FƏSİL II. Bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı münasibətlərinin təhlili.....	33
2.1 Bankların sığorta şirkətləri ilə qarşılıqlı münasibətlərinin inkişaf trendləri və modellərləri: yerli və xarici təcrübə.....	33
2.2 Sığorta növlərinin təşkili təcrübəsi və onların bank sektoru üzrə səmərəliliyi.....	37
2.3 Banklar və sığorta şirkətləri arasında əlaqələrin hüquqi tənzimlənməsinin təhlili..	50
FƏSİL III. Bankçılıq və sığorta fəaliyyətinin meqatənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi.....	57
3.1 Bank risklərinin idarə edilməsi prosesində sığortanın rolunun təkmilləşdirilməsi.....	57
3.2 Bank sığorta resurslarının idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi.....	66
Nəticə və təkliflər.....	80
İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı.....	83
Xülasə.....	87
Резюме.....	88
Summary.....	89

Giriş

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. İstənilən dövlətin müasir iqtisadiyyatında onun maliyyə institutlarının inkişafı mühüm əhəmiyyətə malikdir. Milli maliyyə sistemini mühüm maliyyə institutları təşkil edir. Bu institutlar ictimai kapitalın hərəkətində çox mühüm yer tutur. Xüsusilə, ölkənin daxili investisiya potensialının formalaşması iqtisadiyyatın sığorta və bank sektorlarının müvəffəqiyyətli inkişafı ilə birbaşa bağlıdır. Sığorta təşkilatları və banklar yüksək maliyyə -iqtisadi və sosial daşıyıcılardır, bu sistemdə yaranan böhran həm maliyyə sisteminin, həm də bütövlükdə dövlətin iqtisadiyyatının sabitliyinin pozulmasına gətirib çıxara bilər. Bank risklərinin inkişaf etmiş sığorta sistemi, həmçinin sığorta təşkilatlarının etibarlı və gəlirli investisiya yaradılmasının təmin olunmasında bankların mühüm rolu həmin maliyyə institutlarının maliyyə sabitliyini və rəqabətqabiliyyətliliyini təmin edir və dövlətin iqtisadi inkişafını stimullaşdırır. Bu halda, sığorta təşkilatlarının və bankların etinasız fəaliyyət göstərməsi faktı deyil, onların bank və sığorta fəaliyyətinin spesifik təşkilatı və funksional aspektləri əsasında uğurlu qarşılıqlı təsir imkanları və perspektivləri daha mühüm əhəmiyyətə malikdir. Göstərilən maliyyə institutlarının maliyyə - iqtisadi qarşılıqlı münasibətlərinin müxtəlif formaları onların formalaşdırdığı maliyyə axını məcmusuna multiplikativ təsir göstərir, bu da son nəticədə, milli iqtisadiyyatın investisiya potensialının dərəcəsini müəyyən edir. Bu fikirlər dissertasiya tədqiqatının mövzusunun aktuallığını şərtləndirir.

Bundan başqa, mövzunun aktuallığı bank və sığorta fəaliyyətinin birbaşa qarşılıqlı təsiri və maliyyə xidmətləri bazarına və prinsipial şəkildə yeni forma və üsulları təmin edən peşəkar vasitəçilərin cəlb olunması əsasəndə baş verən qarşılıqlı fəaliyyətin inteqrasiyası ilə müəyyən olunur.

Belə əməkdaşlığın perspektiv forması bankların uyğun mütəxəssislərin – sığorta brokerlərinin vasitəçiliyi ilə kredit əməliyyatlarını həyata keçirən zaman bankın girov mülkiyyətinin sığortasıdır.

Dissertasiya tədqiqatının **məqsədi** meqatənzimləmə əsasında sığorta təşkilatları və bankların qarşılıqlı əlaqəsinin nəzəri əsaslarını tədqiq etmək həmçinin təhlil olunan maliyyə institutlarının qarşılıqlı əlaqələrinin təkmilləşdirilməsinə və inkişafına yönəlmiş konkret praktik tövsiyələrin tərtib edilməsidir.

Tədqiqatın seçilmiş məqsədinə uyğun olaraq iş zamanı aşağıdakı məsələlər qoyulmuşdur:

- Maliyyə institutlarının sxematik təşkilatlarının mövqeyindən , “ bank”, “ sığorta”, “ broker” və “ sığorta” brokeri anlayışlarını dəqiqləşdirmək;
- Sığorta təşkilatlarının həyata keçirdikləri risklər və ya yığım sığortalarına bölünməsi və sonuncuların bank sistemində aid olunmasını əsaslandırmaq;
- Sığorta təşkilatlarının və kommərsiya banklarının qarşılıqlı əlaqə formalarını təhlil etmək, quruluşunu vermək və təsnif etməkdir;
- Bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqəsini kredit əməliyyatları həyata keçirilən zaman girov mülkiyyətinin sığortası çərçivəsində təhlil etmək;
- Banklarının və sığorta təşkilatlarının müştərilərinin fəaliyyət göstərməyə məcbur olduqları məlumat mühitinin uyğunsuzluğunun analizi prosesində müəyyən edilən problemləri təhlil etmək və girov əmlakın orta və uzun müddətli perspektivdə sığortası bazasında vəziyyətin gələcəkdə inkişafını müəyyən etmək.

Dissertasiya tədqiqatının obyekti sığorta təşkilatları və kommərsiya banklarıdır.

Tədqiqatın predmeti banklar və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqəsi prosesində aralarında meydana çıxan maliyyə - iqtisadi münasibətlərdir.

Tədqiqatdakı **elmi yenilik** Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta təşkilatları və bankların qarşılıqlı əlaqələrinin inkişafının nəzəri – metodoloji əsaslarının tədqiqində, həmçinin göstərilən maliyyə institutlarının qarşılıqlı əlaqəsinin meqatənzimləmə əsasında effektivliyinin yüksəldilməsinin konseptual əsaslandırılmasındadır.

Tədqiq etdiyimiz mövzu haqqında Azərbaycan alimlərindən Xudiyev N.N, R.A.Bəşirov, Z.Məmmədov, M.M.Bağırovun xarici alimlərdən Плотников А.В., Гаджиев Дж.Ф., Лаврушин О. И. əsərləri araşdırılıb.

Yerli və xarici alim və təcrübəçilərinin bank və sığorta institutlarının fəaliyyətinin mahiyyəti, sığorta təşkilatları və bankların qarşılıqlı əlaqələrinin forma və üsullarına dair işlərinin öyrənilməsi əsasında meqatənzimlənmə çərçivəsində sığorta bazarının infrastrukturunun inkişafı, xüsusən, maliyyə bazarının professional vasitəçilərinin – sığorta brokerlərinin bank – sığorta fəaliyyətinin tətbiq edilməsi vasitəsilə kommersiya bankları və sığorta təşkilatlarının maliyyə iqtisadi münasibətlərinin modellərinin təkmilləşdirilməsinin elmi problemlərinin obyektiv mövcudluğu müəyyən edilmişdir.

Bankların və sığorta təşkilatlarının tədricən inkişafına və müasir təyinatına göstərilən maliyyə institutlarının qarşılıqlı əlaqələrinin mövcud modellərinə dair nöqteyi – nəzərlərin dərk edilməsi, belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verdi ki, müasir milli iqtisadiyyat şəraitində sığorta təşkilatlarının fəaliyyətindəki, Azərbaycanda fiziki şəxslərə kredit verilməsi proseslərinin aktivləşməsi şəraitində bankların və sığorta təşkilatlarının fəaliyyətindəki, Azərbaycanda fiziki şəxslərə kredit verilməsi prosesinin aktivləşməsi şəraitində bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqəsindəki problemləri kifayət qədər tədqiq olunmamışdır.

Bu mövzuya həsr edilmiş kifayət qədər elmi işlərin olmasına baxmayaraq, hal-hazırda bu dissertasiya işinin mövzusuna toxunan konkret tədqiqatlar mövcud deyil.

Elmi yeniliyin elementləri aşağıdakı müddəalarda əks olunur:

- Maliyyə institutlarının sxematik təşkilatları mövqeyindən “ bank”, “sığorta”, “ broker” və “ sığorta brokeri” analiyışları dəqiqləşdirilib.
- Sığorta təşkilatlarının həyata keçirdikləri riskli və ya yığım sığortasına bölünməsi və onların bank sistemlərinə aid edilməsi əsaslandırılıb.
- Meyarların qruplaşdırılması təklif olunmuşdur və bu əsasda bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin formalarının təsnifatı işlənib

hazırlanmışdır, bu da sığorta təşkilatları və bankların maliyyə iqtisadi əlaqələrinin müxtəlif istiqamətlərinin qruplaşdırılmasına səbəb ola bilər.

- Kommersiya banklarının və sığorta təşkilatlarının fiziki şəxslərə kredit verilməsi prosesinin fəallaşması şəraitində qarşılıqlı əlaqələrinin təhlil edilməsi əsasında bankın, sığorta təşkilatının və borc alan sığortaçının qarşılıqlı əlaqəsinin mövcud modeli təsvir olunmuş, göstərilən qarşılıqlı əlaqə modelinin fəaliyyət mexanizmi göstərilmişdir.

Dissertasiya tədqiqatının alınmış nəticələrinin nəzəri əhəmiyyəti ondadır ki, iqtisadiyyatın iri maliyyə institutları kimi sığorta təşkilatları və bankların qarşılıqlı əlaqələrinin nəzəri əsaslarının ümumi birgə işlənilib hazırlanması maliyyə elmi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir və kommersiya bankları və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqəsinin müxtəlif istiqamətlərinin daha dərin tədqiqatı üçün lazımi şərait və zəmin yaradır.

Tədqiqatın **praktik əhəmiyyəti** onunla müəyyən olunur ki, tərtib edilmiş müddəalar, nəticələr və tövsiyələr sığorta təşkilatları və kommersiya banklarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunverçilik və normativ aktların işlənilib hazırlanmasında tətbiqi əhəmiyyətə malikdirlər, həmçinin dövlət idarəetmə orqanlarının işində milli iqtisadiyyatın inkişafının sosial – iqtisadi proqramlarının işlənilib hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəzəri müddəaları və praktik materialları tədris prosesində “ Sığorta işi”, “Bank işi” kursları üzrə mühazirələr və praktiki məşğələlərdə istifadə oluna bilər.

İşin quruluşu tədqiqatın məqsədi və vəzifələri ilə müəyyən olunur. Dissertasiya işi giriş, 8 paragrafı olan üç fəsildən, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

FƏSİL I. BANK SIĞORTA SİSTEMİNİN ELMİ-NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1 Maliyyə bazarlarının tənzimlənməsinin nəzəri aspektləri

Dünya səviyyəsində sistemli şəkildə risk təhlükəsinin olduğunun təsdiq edilməsi, həmçinin, dünya maliyyə böhranının nəticələrinin dərinliyi maliyyə sektorunun dövlət tənzimlənməsi sisteminin yeni səviyyədə formalaşdırılması məsələsini qarşıya qoyur. Milli maliyyə sisteminin stabilliyinə nail olmaq üçün tənzimləmə mühitinin institusional formalaşmasının tam və bütöv olması vacibdir.

Müasir dünya və milli maliyyə bazarlarının arxitekturası tənzimləmə və nəzarətinin məzmununun yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb etdi. Maliyyənin tənzimlənməsi sisteminin yeniləşməsində əsas ideya vahid maliyyə tənzimləyicisinin – meqatənzimləyicisinin yaradılması ideyası oldu, bu distant nəzarət və maliyyə xidmətləri istehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsi funksiyalarını birləşdirirdi.

Vahid tənzimləyici modeli tənzimləyici orqanlarının sayının ixtisarını, onların funksiyalarının birləşdirilməsini və mərkəzi banka maliyyə sabitliyini tənzimləmə funksiyasını saxlamaqla maliyyə institutlarına distant nəzarətdə rolunun azaldılmasını nəzərdə tutur. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə vahid tənzimləyicinin yaradılması və fəaliyyət göstərməsi təcrübəsi onun ənənəvi modellə müqayisədə aşkar üstünlüyə malik olduğunu göstərdi. Eyni zamanda hər bir ölkənin özü üçün maliyyə tənzimlənməsi modelinin seçməsi bir çox amillərdən asılıdır: maliyyə sisteminin səviyyəsi və inkişaf strategiyasından; maliyyə sektorunun institusion quruluşundan; maliyyə xidmətləri istehlakçılarının (sahibkarların və əhəlinin) tərkibi və quruluşundan və bir çox digər amillərdən.

Tarixən maliyyə bazarlarının inkişafının üç mərhələsini və uyğun olaraq maliyyə tənzimlənməsinin üç modelini fərqləndirmək olar: sahə ətrafı, müyyən sahəyə aid (ərazi) və birləşdirilmiş.

İnkişafın ilkin mərhələsində, yəni sahə ətrafı mərhələdə, tənzimləmə funksiyası müstəqil ayrılmamışdı; müvafiq xarakterli ayrı-ayrı funksiyaları milli hökumətlərin müvafiq profilli şöbələri, çox zaman maliyyə nazirlikləri, həyata keçirirdilər. Məsələn, XIX əsrin əvvəlində Rusiya imperiyasında imperator I Aleksandr birjada

ticarətə nəzarət funksiyasını Maliyyə nazirliyinə həvalə edən fərman vermişdi. Sonralar – Böyük depressiya (1929-1933) dövründə, tənzimləmə fəlsəfəsinə radikal dəyişikliklərin olması zərurəti dərk edildi, xüsusi maliyyə tənzimləyiciləri yaradıldı. ABŞ –da 1933- 1940 – cı illərdə maliyyə bazarlarının tənzimlənməsi üzrə qanunvericilik aktları qəbul edildi və 1934- cü ildə ixtisaslaşdırılmış tənzimləyici - qiymətli kağızlar və birjalar üzrə Kommissiya (SEC) yaradıldı. Bu hadisələr, “sahələr” prinsipləri üzrə qurulmuş yeni tipli tam dövlət tənzimlənməsinə keçid yolunun əlamətləri oldu.

Dövlət tənzimçisi dərin bazar böhranı zamanı geniş investorlar dairəsinin müdafiə məsələlərini həll etmək məqsədi ilə yaradılmışdır, əvvəl mövcud olan birja özünü tənzimlənməsi, əsasən broker dilerləri kontragentlərin vicdansız hərəkətlərindən müdafiə etmək üçün korporativ məsələlərinin həlli məqsədi təyin edilmişdi.

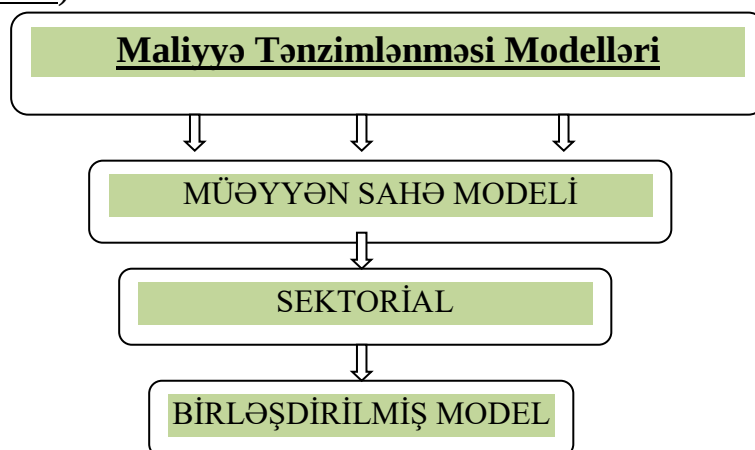
Lakin digər dövlətlərdə maliyyə bazarlarının tənzimlənməsi sahəsindəki qanunlar müəyyən sahə tənzimçisindən yaradılmasından çox əvvəllər qəbul edilmişdi. İnkişaf etmiş maliyyə bazarına malik əksər ölkələrdə bu kimi tənzimçilər yalnız XX əsrin ikinci yarısında meydana gəlməyə başlamışdı, əvvəllərdə onlara yalnız fond bazarının digər segmentlərinə də aid etməyə başladılar.

Beləliklə, 1930-cu illərdə müəyyən sahə mərhələsi başlandı, o zaman dünyada, ciddi şəkildə sahə prinsipinə əsaslanaraq qurulan, maliyyə bazarlarının tənzimlənməsi modelindən istifadə edilməyə başlandı. Birincisi, öz funksiyalarını dəqiqliklə maliyyə bazarlarının bir segmenti daxilində həyata keçirən, tənzimçilər mövcud idi. İkincisi, səlahiyyətlərini bir neçə sektorlarda reallaşdıran tənzimçilər meydana çıxdı. Tez-tez qiymətli kağızlar və müddətli (təcili) bazarlara tətbiq edilən, tənzimləmə və nəzarət funksiyaları birləşdirildi. Üçüncüsü, maliyyə nazirliyində maliyyə bazarlarının tənzimlənməsi və nəzarət səlahiyyətlərinin saxlanılması ilə xarakterizə olunan, modellər də var idi. Məsələn, belə bir sistem 1998- ci ilə qədər Yaponiya mövcud idi.

Maliyyə tənzimlənməsinin müəyyən sahə modelinin fəaliyyət göstərməsi, tənzimləmə arbitrajının meydana çıxması üçün, maliyyə fəaliyyətinin müxtəlif növləri arasında normativ maneələrin tətbiq edilməsi ilə, müdafiə edilməli idi, bu halda nəzarət altında olan strukturlar özləri üçün daha əlverişli tənzimləmə rejimi seçə bilər, həmçinin əsas tənzimçinin profilinə uyğun olmayan əməliyyatlar aparan, tənzimlənməyən sahələrin meydana çıxmasının qarşısını ala bilər. Belə məhdudiyyətə misal olaraq, kommersiya və investisiya banklarının funksiyalarını ayıran Qlass – Stiqal qanununu göstərmək olar. Digər bir misal, uzun müddət Çində qüvvədə olan, maliyyə fəaliyyətinin müxtəlif növləri arasında maneələrin qoyulmasıdır. Həmçinin tənzimləmə və nəzarət müəyyən sahə modelinin fəaliyyət göstərməsi müxtəlif tipli maliyyə institutların müxtəlif səviyyəli riski qəbul etməsi ilə və bu institutların ölçülərinə görə fərqləndirilməsi ilə əlaqədar, əlverişlilik prinsipi ilə, qanunvericiliyin tələblərini nəzarət altında olan təşkilatların həyata keçirməsi üçün vacib olan məsrəflərin əlaqələndirilməsi olmadan mümkün deyil.

Maliyyə tənzimlənməsinin inkişafındakı yeni mərhələ müəyyən sayda ölkələrdə XX əsrin 80-ci illərinin axırında başladı. Bu artıq yeni tənzimləyici orqanları modeli olan meqatənzimləyicilərin meydana çıxması ilə fərqlənən birləşdirilmiş mərhələ idi. Onların xüsusiyyəti – tənzimçinin öz səlahiyyətlərini eyni zamanda bir neçə segmentə və ya hətta, bütövlükdə maliyyə bazarına yayılması ilə nəticələnən, sahə üzəri prinsiplə qurulmasıdır.

Maliyyə tənzimlənməsi modellərinin tarixi təkamülü aşağıdakı sxemdə göstərilir: (sxem 1.1) .

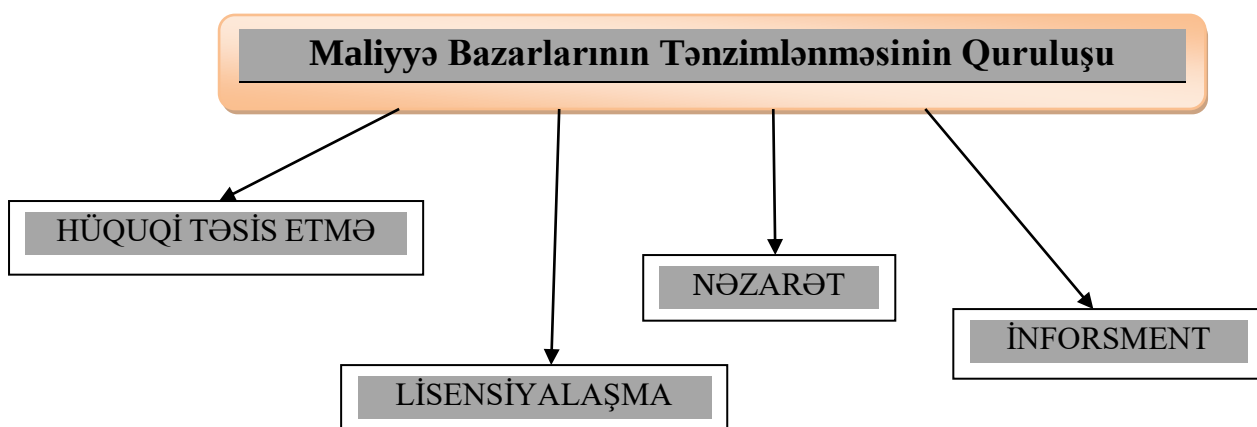
Müəyyən sahə modeli Maliyyə bazarının bir sektoru və ya iki əlaqədar sektorlara münasibətdə tənzimləmə funksiyasını həyata keçirmək üçün xüsusi olaraq yaradılmış tənzimləmə və nəzarət (və ya yalnız nəzarət) orqanı

Birləşdirilmiş model bütövlükdə və ya bir neçə maliyyə bazarına münasibətdə, o cümlədən, bilavasitə bir-biri ilə əlaqədar olmayan maliyyə bazarının sektoruna münasibətdə tənzimləmə funksiyalarını həyata keçirmək üçün tənzimləmə və ya nəzarət (və ya yalnız nəzarət).

Səlahiyyətlər dairəsinin genişlənməsi həmçinin maliyyə tənzimçilərinin fəaliyyətinin funksional doldurulması ilə müşayiət olunurdu. Hüquq təsis etmə anlayışına qarşı hüquq tətbiq etmə anlayışı qoyulur, bu da tənzimləyici orqanın müəyyən funksiyaları formasında daha məhdud mənada tətbiq olunur.

Maliyyə tənzimlənməsinin quruluşunu daha şəxəli şəkildə aşağıdakı blokların funksional kəsiyində təsəvvür etmək olar:

- 1) Hüquqi təsis etmə
- 2) Lisenziyalaşma
- 3) Nəzarət
- 4) İnformasiya

sxem 1.2

Hal- hazırda maliyyə bazarının tənzimlənməsi problemi bank sektoru və bütöv maliyyə bazarı arasında qarşılıqlı əlaqə yaradılmasından ibarətdir. Bununla əlaqədar elmi dövriyyəyə xüsusi terminlər daxil edilib – “ meqatənzimləmə” və ya maliyyə sektoruna nəzarəti birləşdirmək üçün “ kross-sektorial nəzarət və maliyyə bazarının tənzimlənməsi”.

Meqatənzimçinin yaradılması bank sistemini və qiymətli kağızlar bazarını əlaqələndirməyə imkan verir, bunun nəticəsində pul vəsaitini investorlardan banka, sonra qiymətli kağızlar vasitəsilə kredit yoluna doğru hərəkətə gətirmək olar.

Son zamanlara qədər Rusiyada tənzimləmənin bölüşdürülmüş modeli reallaşdırılırdı. Bunun əksinə olaraq bir çox ölkələrdə digər struktur - meqatənzimləyici istifadə olunur. Bu səlahiyyətlərin bir və ya iki müəssisə şöbəsində inteqrasiyasına əsaslanan tənzimlənmə modelidir.

Dünya praktikasından göründüyü kimi – bu maliyyə bazarına tənzimlənmə və nəzarət üzrə səlahiyyətlərə malik, yaradılmış xüsusi orqandır. Bu müstəqil qeyri-hökumət orqanı olsa da, dövlət hakimiyyəti qarşısında məsuliyyət daşıyır. Həmçinin, o kollegiyal əsasda fəaliyyət göstərir və qanunvericilik təşəbbüsünə malik deyil.

Maliyyə tənzimlənməsi “ maliyyə institutlarının dayanıqlığının və bütövlükdə maliyyə bazarının sabitliyinin təmin olunmasına, risklərinin (valyuta, kredit, satılma və s.) məhdudlaşmasına yönəlmiş tədbirlər sistemidir”[22].

Maliyyə tənzimlənməsi məsələləri siyahısına bazarın bütün iştirakçıları üçün bərabər rəqabət imkanlarının yaradılması, investor və kreditorların maraqlarının müdafiəsi, ayrı-ayrı iştirakçıların fırıldaqçı, vicdansız davranışlarının qarşısının alınması daxildir.

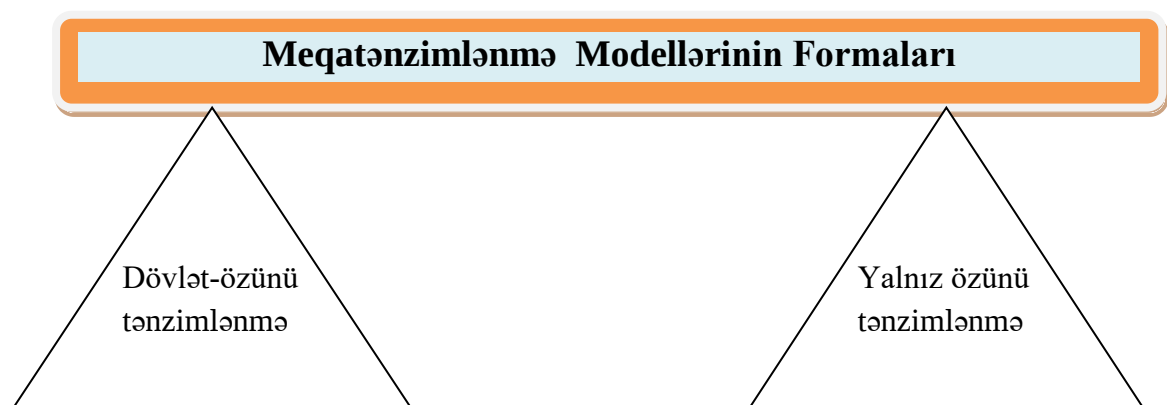
İnkişaf etmiş ölkələrdə göstərilən funksiyaları xüsusi dövlət orqanları – maliyyə tənzimçiləri (məsələn, Almaniyada Federal maliyyə nəzarəti idarəsi, Böyük Britaniyada Maliyyə Xidmətləri İdarəsi və s.) həyata keçirir.

Maliyyə tənzimlənməsi tənzimləyici və nəzarətçi orqanların maliyyə təşkilatlarına qoyulan xüsusi norma, standart və məcburi tələblər sistemi kimi 1929-1933 –cü illərin dağıdıcı maliyyə böhranından sonra formalaşdırılmışdır. Maliyyə

tənzimçilərinin yaradılmasına tələbat pul-kredit tənzimlənməsi modelinin dəyişməsi nəticəsində yaranmışdı"[31]. Hər yerdə qızıldan pulun qiyməti və ehtiyat aktivin “təbii tənzimçisi” kimi istifadəsindən imtina edilməsi nəticəsində faiz, valyuta riskləri və satış risklərinin atması baş verdi. Yaradılan maliyyə tənzimləyiciləri bu riskləri məhdudlaşdırmalı idi.

Xarici tənzimləmə mexanizmlərinin tətbiq olunduğu birinci sfera, maliyyə münasibətində ən az davamlı və xarici risklərə ən çox məruz qalan banklar idi. Sonra maliyyə tənzimlənməsi maliyyə bazarının digər sektorları və onların iştirakçılara – intestisiya kompaniyaları, brokerlər, dilerlər, daha sonra sığorta və maliyyə kompaniyalarına yayıldı. Maliyyə tənzimlənməsi ideyasının daha ardıcıl şəkildə əvvəlcə bank sisteminə, daha sonra maliyyə bazarının digər sektorlarına münasibətdə reallaşdırıldığı ölkə ABŞ idi.

Hal-hazırda maliyyə bazarının tənzimlənməsinin iki modeli mövcuddur: birincisi, dövlət orqanlarının dominantlığını nəzərdə tutur və yalnız səlahiyyətlərin az bir hissəsi bazarın peşəkar iştirakçılarının birliyinə - özünü tənzimləmə orqanlarına verilir. İkincisi, əksinə əsas funksiyaların özünü tənzimləmə təşkilatlarına verilməsini nəzərdə tutur, dövlət isə nəzarət hüququ və istəniləndə müdaxilə etmək imkanlarını özündə saxlayır.

sxem 1.3

Bazarların yeni şəraiti maliyyə tənzimlənməsinin mahiyyətini yenidən nəzərdən keçirilməsinə gətirib çıxardı. Aydın oldu ki, tənzimçilərin vəzifəsi müxtəlif tipli vasitəçilərin davranış qaydalarını formalaşdırmaq deyil, ümumi məsələlərin – bazarın sabitliyinin təmin olunması və onun iştirakçılarının yerinə yetirdikləri funksiyalardan və, bu və ya digər tipə aid olmasından asılı olmayaraq, riskli mövqelərinin məhdudlaşdırılması məsələlərinin həllindədir. Belə yanaşma bazarın müxtəlif iştirakçılarının eyni (məsələn, bankların, əmanət müəssisələri və ya sığorta kompaniyaları) həyata keçirdikləri oxşar fəaliyyət növlərinə eyni cür nəzarətin yaradılmasını tələb edirdi.

Ölkəmizdə həyata keçirilən islahatların bəhrəsi olaraq bəzi qurumlar ləğv edilərək, yeni, daha işlək strukturlar formalaşdırılmışdır. Bu yönümdə görülmə tədbirlərdən biri də Azərbaycan iqtisadi inkişafı məqsədləri sırasında maliyyə sahəsinin dayanıqlığını təmin etmək üçün yaradılmış Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasıdır (MBNP).

Qurum maliyyə bazarlarının fəaliyyətinin əlverişli şəkildə təmin edilməsi, eləcə də kreditorların, investorların və sığorta olunanların hüquqlarının qorunmasına imkanı yaradan ilk publik hüquqi şəxs statuslu təşkilatdır.

Beləliklə, meqatənzimlənməyə keçid maliyyə tənzimlənməsinin islahatlarının müasir dövrün əsas tendensiyasıdır.

1.2 Sığorta təşkilatları ilə kommersiya banklarının qarşılıqlı əlaqələrinin elmi-nəzəri əsasları

Bankların və sığorta kompaniyaların qarşılıqlı marağı təsadüfi deyil. Banklar və sığortaçılar həmişə bu və ya digər dərəcədə pul vəsaitlərinin toplanması və investisiyası kimi ümumi məqsədləri ilə sıx bağlı olublar, son onilliklərdə isə Azərbaycan bazarında bu maliyyə institutlarının müştərilərə kompleks maliyyə xidməti strategiyasının qurulması fazasına nail olunmuşdur.

Azərbaycan kredit bazarının inkişafı kreditlərin (vaxtı keçmiş borclar) geri qaytarılmamasının artımı ilə müşayiət olunur, bu da öz növbəsində kütləvi şəkildə

kredit təşkilatlarının müflisləşməsi və bütün bank bazarının durğunluğuna gətirib çıxara bilər. Bank sahəsindəki hadisələrin bu tip faciəvi inkişafından azad olmaq üçün bankların kreditlər üzrə tarif dərəcələrin siyasətini məhdudlaşdırmaq, kredit təşkilatlarının fəaliyyətinə nəzarəti gücləndirmək, borcalanın maliyyə vəziyyətinin effektiv qiymətləndirilməsi sistemi qurmaq vacibdir.

Həm sığorta kompaniyası, həm də bank birgə əməkdaşlıqdan bir çox üstünlüklər alırlar. Sığorta kompaniyası müştəri portfelinə genişləndirir, ehtiyat sığorta vəsaitlərinin yerləşdirilməsinin diversifikasiya imkanları qazanırlar. Bank da öz növbəsində depozit hesablara əlavə pul vəsaitləri cəlb edir, kredit riskində minimuma endirir.

Bir qayda olaraq, hər banka bir neçə sığorta kompaniyası vəkili olunur; sığortaçıların təklif etdikləri sığorta proqramları və tariflər az fərqlənir. Borc alanın bu və ya digər kompaniyaya keçməsi kredit mütəxəssisinin loyallığı və sığortaçının təqdim etdiyi əlavə xidmətlərdən (ziyanın tənzimlənməsi sistemi, əlaqə mərkəzlərinin mövcudluğu və s.) asılıdır. Bank isə girov əmlakının sığorta layihəsi üzrə tərəfdaşı – sığorta kompaniyasını seçərkən aşağıdakılara əsaslanır:

- Azərbaycan bazarında kompaniyanın məşhurluğu (brend).
- Xüsusi vəsaitin və nizamnamə kapitalının miqdarı.
- Sığorta ehtiyatlarının həcmi.
- Sığortaçının pul vəsaitlərini həmin bankda yerləşdirməyə hazır olması.
- Regional şəbəkələrin mövcudluğu.
- Sığortaçının təklif etdiyi sığorta məhsullarının kəmiyyət və keyfiyyəti.

Bank - Sığorta kompaniyası arasında əməkdaşlığı şərtləndirən amillər.

1. Layihə üzrə tərəfdaşın seçilməsi
2. Əməkdaşlıq haqqında müqavilənin imzalanması.
3. Bankda sığorta kompaniyasının hesabının açılması.
4. Depozit müqaviləsinin imzalanması və depozit hesabının açılması.
5. Sığorta ehtiyatlarının müəyyən vəsaitinin yerləşdirilməsi.

Bank və sığorta kompaniyası arasındakı standart müqavilə aşağıdakı bölmələrdən ibarətdir:

- Müqavilə obyektı
- Bankın vəzifəsi
- Sığorta kompaniyasının vəzifələri
- Tərəflərin məsuliyyəti
- Konfidensiallıq
- Müqavilənin fəaliyyət müddəti
- Ümumi qaydalar

Müqavilə obyektı bankın və sığorta kompaniyasının fəaliyyət dairəsinə daxil olan məsələlərin maksimal effektiv şəkildə həyata keçirilməsi məqsədi ilə maliyyə, kredit, maddi və digər mənbələrin səfərbərliyini təmin edən prioritet məsələlərin həlli üçün tərəflərin qüvvələrinin aşağıdakıları daxil edərək birləşdirilməsidir :

- Maliyyə xidmətinin müasir sistem və texnologiyalarının yaradılması və inkişafında qarşılıqlı sərfəli əməkdaşlıq
- Müştərilərə kompleks xidmətdə, məsrəflərin optimallaşdırılmasında, həmçinin bankın strukturu və sığorta kompaniyasının regional inkişafında bank və sığorta fəaliyyətinin meqatənzimlənmə əsasında inteqrasiyasını daha effektiv istifadə etməkdə tərəflərin səyləri.

Bank təşkilatının sxemini möhkəmləndirən, iki əsas məqama diqqət yetirmək lazımdır:

- 1) Bankın üç əsas funksiyasının (depozit, hesab-kassa xidməti və kreditləşmə) prosesin bütün iştirakçıları (deponşitlər, əmanətçilər, borc alanlar) üçün mahiyyəti formalaşır.
- 2) Yuxarıda müəyyənləşdirilən şərait nəticəsində həmin funksiyaların inteqrasiyası, intensivləşməsi və institusionallaşması baş verir.

Beləliklə, bank institunun mənşəyini səciyyəvi təşkilati sxemini ardıcıl olaraq, izlədikdə belə nəticəyə gəlmək olar ki, bank – reallaşması müntəzəm və kütləvi

xarakter daşıyan depozit, haqq – hesab və kredit funksiyasının bütövlüyünü sistemli şəkildə özündə birləşdirən, maliyyə institudur.

Bizim fikrimiz öz təsdiqini tapır, bank – aşağıdakı əməliyyatları müstəsna dərəcədə birləşdirmək hüququna malik kredit təşkilatıdır: fiziki və hüquqi şəxslərdən pul vəsaitini əmanətə cəlb etmək, göstərilən vəsaitlərin öz adından və qaytarılmaq, ödəmək, müddətlilik şərti ilə öz hesabına yerləşdirmək, fiziki və hüquqi şəxslərə bank hesablarının açılması və idarə edilməsi.

Sığorta təşkilatlarında vəziyyət başqa cürdür. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta təşkilatları – fəaliyyətinin məqsədi sığorta müdafiəsi təqdim etməklə mənfəət qazanmaq olan xüsusi maliyyə institudur. Azərbaycan Respublikasının Milli məcləsinə görə sığortaçılar – sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün yaradılmış (sığorta təşkilatları və qarşılıqlı sığorta cəmiyyətləri) və Azərbaycan Respublikası ərazisində sığorta fəaliyyətini reallaşdırmaq üçün müəyyən edilmiş qaydada lisenziya almış, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş istənilən təşkilati hüquqi formadakı şəxslər sayılır[4]. Göründüyü kimi, “ sığorta” kimi kateqoriyanın məğzi dəqiq anlaşılmadığı üçün, sığorta təşkilatlarının mahiyyəti sona qədər açılmamışdır.

İqtisadi ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, müxtəlif müəlliflər sığortanı müxtəlif formada şərh edirlər:

- 1) Üsul kimi. Məsələn, sığorta – fiziki və hüquqi şəxsin məruz qaldığı ziyanın müxtəlif şəxslər (sığorta məcmusu) arasında paylanması vasitəsi ilə, ödənilməsi üsuludur, “xüsusi şəxslərin vəsaitlərinin depozitə(istiqraz) və trast üsuluna əlavə kimi səfərbər edilməsi üsuludur;”[46]
- 2) Sistem kimi (münasibətlər sistemi). Belə ki, N. P. Sahirov hesab edir ki, sığorta – “sığorta halı yarandıqda təsərrüfat subyektlərinin və vətəndaşların mülkiyyət, şəxsi, maliyyə maraqlarının müdafiəsi üçün pul fondunun formalaşdırılması və istifadəsi üzrə ziyanın birgə, qapalı əsasda bölüşdürülməsi və pul formasında ödənilməsi üçün iqtisadi paylaşdırıcı münasibətlərdir”. H. B. Qrişenko iddia edir ki, sığorta – sığorta fondunun formalaşması və onun təsadüfi mənfə

hadisələr və iqtisadiyyata investisiya üzrə zərərin ödənilməsi üçün olan ictimai (iqtisadi, hüquqi, məlumat və s.) münasibətlər sistemidir[48].

Bizim fikrimizcə, daha dəqiq iqtisadi- nöqteyi nəzərdən tam müəyyənləşmiş tərfi Azərbaycan Respublikası “Azərbaycanda sığorta işinin təşkili” haqqında qanun təklif edir. Orada deyilir ki, sığorta – “Azərbaycan Respublikasının fiziki və hüquqi şəxslərini, bələdiyyə qurumlarını müəyyən sığorta hadisələri baş verdikdə, sığorta təşkilatlarının ödənilən sığorta mükafatlarından sığorta ödənişləri), həmçinin sığorta təşkilatlarının digər vəsaitlərindən formalaşmış pul fondları hesabına maraqlarının qorunması” üzrə münasibətlərdir. Bu tərif sığorta fəaliyyətinin həm risk, həm də yığım sığortası mövqeyindən maliyyə mexanizmini kifayət qədər dəqiq açır.

Sığortanı adekvat təyin etmək üçün həm riskli, həm də yığım sığortasının tədricən inkişafını izləmək vacibdir.

Tarixən əvvəlcə riskli sığorta meydana gəlib. Onun inkişafında dəniz inkişafı institutu (foemis anaticum) və ya hələ antik dövrdə rəsmiləşmiş bodmery müqaviləsinin böyük əhəmiyyəti olub. Adından göründüyü kimi, bu institut dəniz ticarəti dairəsində mövcud olub, orada böhran, fırtına, piratların fəaliyyəti nəticəsində gəmilərin və yüklərin itkisi ehtimalı hər dövrdə yüksək olub.

Bundan başqa, gəmi sahibinin çox zaman ekspedisiyasını təchiz etmək üçün kifayət qədər pul vəsaiti olmurdu. Dəniz istiqrazı vasitəsi ilə o bu vəsaiti kreditordan ala bilərdi.

Kredit alan gəmi sahibi ekspedisiyanı təchiz edirdi, bununla alınmış borc vəsaiti ticarət dövriyyəsinə buraxılırdı. Geri qayıdanda o, borcu faizləri ilə geri qaytarırdı.

Bodmery müqaviləsi adi borcdan aşağıdakı xüsusiyyətlər ilə fərqlənirdi:

- 1) Borc yalnız gəmi səfəri sağ –salamtçılıqla başa çatdıqda geri qaytarılırdı.
- 2) Gəmi sahibi adi istiqrazdan daha yüksək faiz ödəyirdi, buda iki elementdən ibarət idi: “kapitaldan istifadəyə görə sığorta pulu və borc verənin riskinə görə mükafatlandırma və ya pretium periculi. Bu şəkildə pretium periculi dəniz istiqrazı müqaviləsində özünəməxsus formada sığorta pulu idi. Bu öz əksini onda tapır ki,

faizin uyğun hissəsinin axını sığorta pulunda olduğu kimi, sığorta müddətinin uzunluğu ilə ciddi ölçülürdü.”

C.Zelqman kimi, bizdə hesab edirik ki, “ bodmery müqaviləsi, yəni gəminin girovu müqabilində pul istiqrazı haqqında müqavilə ... sığortanın başlanğıc forması idi, yalnız o xüsusiyyətlə ki, sığorta pulları əvvəlcədən ödənilirdi və sığorta istiqrazla bağlı idi. Əslində, əsas rolu istiqraz yox, sığorta oynayırdı”.

Beləliklə, söhbət borcun bir qədər modifikasiya olunmuş sxemindən gedir, burada sığorta elementi bir müddət ikinci dərəcəli xarakter daşıyırdı.

Riskli sığortanın prinsipial sxeminin həmçinin, bank sxeminin son rəsmiləşməsi XIII- XIV –ci əsrlərdə italyan şəhər – respublikalarında baş verirdi. Sxemin yenidən təşkil edilməsində ilkin şərtlər aşağıdakılar idi:

- 1) bodmery krediti sxemində borverən, gəmi sahibinə istiqraz verərkən, həmişə öz vəsaiti ilə risk edirdi.
- 2) borc verən öz itkilərini çoxlu sayda borc alanlar hesabına, yəni nəzərdən keçirilən dövrdə sxem artıq kütləvi xarakter aldı və tamamilə institutionlaşdı;
- 3) sığortanın başlıca prinsiplərindən biri formalaşırdı – mümkün zərərin qapalı və birgə bölüşdürülməsi.
- 4) kreditor öz vəsaiti ilə risk etdiyi üçün, istiqraz üzrə faizin miqdarı yüksək dərəcədə, gəmi sahibindən deyil, ondan asılı idi.

Müəyyən edilmiş çatışmamazlıqları(kreditorun yüksək riski və borc alan üçün yüksək faizlər, xaric etmək üçün və sonradan zərərin qapalı və birgə paylaşdırılmasının qəti şəkildə qanuniləşdirilməsi üçün XIII –XIV əsr italyan şəhərlərində “ müqavilənin yeni forması qəbul edildi, ödəniş gəminin məhv olmasına qədər yox, sonra ödənilirdi, borc elementi ləğv olur və müqavilə həqiqi sığorta xarakteri alır.”

Bu yolla şəklini dəyişdirmiş bolmery müqaviləsi riskli sığorta institutunun əsasını təşkil etdi və indiyənə kimi özünə məxsus xüsusiyyətləri saxladı.

Bu xüsusiyyətlərə aşağıda qeyd olunanlar aiddir:

-paylaşdırıcılıq münasibətlərinin mövcudluğu.

- sığorta riskinin mövcudluğu.
- sığortaçılar və sığorta təşkilatlarından sığorta cəmiyyətinin formalaşdırılması.
- fərdi və qrup halında sığorta maraqlarının uyğunlaşdırılması.
- bütün sığortaçıların ziyanə görə birgə cavabdehliyi.
- ziyanın qapalı paylaşdırılması.
- ziyanın məkən və zamanda bölüşdürülməsi.

Yığım sığortası (həyatın sığortası) bir qədər fərqli şəkildə yığılmağa başladı. Sığortanın bu növünün hələ antik dövrdən məlum olmasına baxmayaraq, bu tədqiqat üçün onun inkişafının orta əsr dövrünü nəzərdən keçirək. Sığortanın bu növünün inkişafına təkan vermiş, problemli şəraitlərdən biri, İtaliyada XII –XV əsrlərdə mövcud olan sələmçilik kreditləri üzrə faiz alınmasına qanunvericiliklə qadağa qoyulması idi. Tezliklə həm kredit verən, həm də borc alan bu qadağanın aradan götürülməsinin zəruriyyətini başa düşdülər.

Sələmçi pul vəsaitinə ehtiyacı olan şəxsə borc verirdi. Qanunvericiliklə pul vahidi ilə faizin alınması qadağan olunduğu üçün, krediti verən əvvəlcə borc alanın torpaq sahəsini girov götürürdü, sonra onu pay torpağı kimi işgüzar dövriyyəyə buraxır, torpaq sahəsinin istifadəsindən gələn məhsulu mənimsəyirdi.

Sonradan bu sxem müəyyən dəyişikliklərə uğradı.

Əvvəllər torpaq sahibi öz torpaq sahəsini sələmçiyə alınmış kredit müqabilində verirdi. Sonralar bu üsul formal xarakter daşımağa başladı, yəni borcverən öz vaxtını və qüvvəsini torpağı idarə etməyə sərf etmir, onu borc alana istifadə edilməsi üçün geri qaytarırdı və ondan gəlir qazanmağı tapşırırdı ki, bu gəlir də kredit verənə istiqraz üzrə faiz şəkilində verilməli idi. Beləliklə, kredit verən faizini natural deyil, pul şəkilində almağa başladı.

“Tədricən, torpağı istifadəyə vermək əvəzinə, müəyyən məbləğin ödənilməsi öhdəliyi qoyulmağa başladı, belə ki, illik ödəniş rentadan və ya torpağın məhsullarında alınırdı. Bu ödəniş ömürlük və ya müəyyən müddət ərzində alınırdı.

Zaman keçdikcə, möhtəkirlik elementi daha çox inkişaf etməyə başladı. Göstərilən sözləşmə çox geniş yayıldı. Texniki olaraq bu istiqraz deyil, torpağın

verilməsi idi. Bu böyük gəlir gətirirdi – mayanın 8-12%-nə qədər. Lakin ən mühümü – bu sövdələşmənin bir şərti olurdu, əgər borclu kredit verəndən tez rəhmətə gedərsə, o zaman kapital ödənilirdi, kapital yalnız mükafat verən vəfat etdikdən sonra təhvil verilirdi. Beləliklə, renta ödənişi sistemi faktiki olaraq sığorta sisteminə çevrildi”.

Beləliklə, yığım sığortası “ genişləndi”. Birincisi, sxem kütləviləşdi və institusionallaşdı. İkincisi, qoyulan kapital(sığorta məbləği) sığortacıya nəinki, müəyyən müddət ərzində (məsələn, sığortaçı müəyyən yaşa çatdıqda) qaytarırdı, lakin çox zaman onun qaytarılması ehtimal xarakteri daşıyan hadisə ilə bağlı idi (borc alanın borc verəndən qabaq rəhmətə getməsi, borc alanın və ya kredit verənin həyatında müəyyən hadisənin baş verməsi və s.). Bütün bunlar məhz yığım sığortasında mövcud olan kapitalın onun mülkiyyətçisindən ayrılması konturunu qanuniləşdirdi. Belə bir kontur – vəsaitin sığorta və ya qaytarılması – ümumilikdə sığortanın mahiyyətinin əsasıdır və riskli və yığım sığortasının birləşdirir.

Riskli və yığım sığortasının mənşəyini izlədikdə, biz qeyd etmək istəyirik ki, sığorta institutu pulun hərəkətində belə bir uyğunsuzluqla mövcuddur ki, fiziki və hüquqi şəxsə(sığortaçıya), sığorta pulu (sığorta ödəməsi) şəklində ödənilmiş pul vəsaitləri hesabına, sığorta məbləğinin verilməsi, müəyyən hadisənin (sığorta hadisəsinin) baş verməsi və ya müqavilədən irəli gələn müddətin bitməsi nəticəsində baş verir, yəni ehtimal xarakteri daşıyır. Başqa sözlə, sığorta sxeminin “ qapanması” məqamı müəyyən deyil, bu qeyri-müəyyənlik iki tipdə olur:

- 1) Əgər sığorta müqaviləsi ilə şərtlənən, sığorta hadisəsi baş veribsə (riskli sığortada)
- 2) Əgər yığım sığortası müqaviləsində şərtləşdirilmiş, lakin sığortaçının həyatında zaman ilə müəyyən edilməmiş, qabaqcadan şərt qoyulmuş məqam baş veribsə (ölüm hadisəsinin sığortası, övladların nigah hadisəsinin sığortası və s.)

Bu halda sığortayanın öhdəsinə funksiyalar qoyulur. Söhbət risklə bağlı (kompensasiya), əmanət (yığım), qarşısını alan (preventiv) və investisiya funksiyalarından gedir.

Sığorta institunun əsas funksiyası – kompensasiyası funksiyası əsasında sığorta institutu mövcuddur. Funksiyanın məzmunu arzuolunmaz hadisələr baş verdikdə,

hüquqi və fiziki şəxslərə ziyanın ödənilməsi formasında sığorta müdafiəsinin təmin olunmasında özünü göstərir[15].

Yığım və ya əmanət funksiyası həyatın sığortası ilə təmin olunur və sığorta müqaviləsinin hesabına əvvəlcədən şərtləndirilən sığorta məbləğini toplamağa imkan verir.

Qarşısının alınması (preventiv) funksiyası sığorta təşkilatları tərəfindən sığorta hallarının qarşısının alınmasına və mümkün ziyanın azaldılmasına yönəlmiş tədbirlərin maliyyələşdirilməsində özünü göstərir.

Sığortanın investisiya funksiyası müvəqqəti olaraq azad vəsaitin sığorta təşkilatına yerləşdirilməsi ilə reallaşdırılır.

Görünür ki, həm riskli həm də yığım sığortasının əsasında duran spesifik sxemlər, bir funksiyanın digərinə nisbətdə birinciliyini müəyyən edir. Belə ki, risk sığortasının mahiyyəti öz əksini kompensasiya (riskli), preventiv və investisiya funksiyalarında tapır, halbuki yığım sığortasının əsas funksiyarını yığım (əmanət) və investisiya funksiyası adlandırmaq qanuni olardı.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, sığorta fəaliyyətini həyata keçirən hüquqi şəxslər sığorta təşkilatlarıdır. Qanununa əsasən, gələcəkdə fəaliyyət göstərmək üçün sığorta təşkilatları öz bisneslərini həyatın sığortası və digər sığortaya ayırmalıdırlar. Bununla yanaşı müasir iqtisadi ədəbiyyatda sığorta təşkilatlarının bank və ya qeyri- bank sisteminə aid olması haqqında birmənalı fikir yoxdur. Bu da son nəticədə bank və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin müxtəlif modellərinin əsaslandırılmasında müəyyən nəzəri çətinliklər yaradır.

Yuxarıda izlədiyimiz sığortanın əmələ gəlməsi onu göstərdi ki, sığortanın göstərilən iki növü özünün təşkilatı sxemi və institution xarakterinə görə fərqlidirlər.

Buna görə fərz edirik ki, risk sığortası ilə məşğul olan sığorta təşkilatlarını qeyri- bank maliyyə - kredit idarələrinə aid etmək lazımdır, yığım sığortasına həyata keçirən sığorta təşkilatlarını isə bank sisteminin struktur elementləri hesab olunmalıdır.

Bank və sığorta fəaliyyətinin əmələ gəlməsinin institusional yanaşmadan tədqiqatı nəticəsində biz belə bir nəticəyə gəldik ki, bank və sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin əsasında bank institunun və sığorta institutunun iqtisadi xüsusişməsinin müəyyən edən xüsusi qaydada rəsmiləşdirilmiş maliyyə sxemləri durur.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, sığortanın inkişafı prinsip etibarı ilə iki müstəqil istiqamətlərdə - həm risk həm də yığım sığortası istiqamətində gedirdi. Bu da öz növbəsində, bizə deməyə imkan verir ki, sığorta fəaliyyətinin müxtəlif istiqamətlərinin əsasında müxtəlif təşkilatı sxemlər durur, bunların ümumiləşdirici nöqtəyi – nəzəri sığorta hadisələrinin baş verməsində (təsadüfilik) ehtimal elementidir. Bu halda ya risk, ya da yığım sığortasını həyata keçirən sığorta təşkilatlarını eyni fəaliyyət göstərən maliyyə institutları kimi nəzərdən keçirmək olmaz, bu da bizə sığorta fəaliyyətinin müxtəlif istiqamətlərində işləyən sığorta təşkilatlarını iqtisadiyyatın bank və qeyri- bank sisteminə aid edilməsi nəticəsində gəlməyə imkan verir.

Bank və sığorta təşkilatlarının əsasında duran təşkilatı sxemlərin tədqiqatı, birgə fəaliyyətin və əməkdaşlığın, həm də rəqabətin əsasını təşkil edən ümumi və xüsusi məqamların olmasını göstərir. Sığorta təşkilatlarının və bankların maliyyə sxemlərinin zahiri ifadəsi onların funksiyaladır, bu da ya partnyor, ya da rəqabət qarşılıqlı əlaqələri vasitəsi ilə ifadə olunur.

Sığorta təşkilatları və bankların qarşılıqlı əlaqələrinin maliyyə - iqtisadi aspektləri. Yığım və risk sığortası ilə məşğul olan təşkilatların iqtisadiyyatın müxtəlif sistemlərinə uyğun olaraq bank və qeyri – bank aid edilməsinin nəzəri əsaslandırılması banklarda qarşılıqlı əlaqələrin mümkün yolları və modellərini müəyyənləşdirir.

Görünür ki, bankların və riskli sığorta ilə məşğul olan sığorta təşkilatlarının maliyyə bazarının müxtəlif sahələrində qarşılıqlı əlaqəsini partnyor münasibətləri müəyyən edir ki, rəqabəti istisna edir. Bu onunla şərtlənir ki, müəssisə və əhalinin maddi itkilərinin ödənilməsi və vətəndaşların sığorta təminatındakı vasitəsi ilə təmin

olunur. Buna görə də, hüquqi və fiziki şəxslərin sığorta müdafiəsi almaq üçün istiqamətləndirdikləri pul vəsaitləri bankların həyatı vacib maraqları dairəsində deyil.

Öz növbəsində banklar, yüksək maliyyə - iqtisadi və sosial risklər daşıyıcıları kimi, sığorta təşkilatlarının potensial müştəriləridir.

Bu gün kredit müqaviləsi bağlanan zaman əksər borc alanlar girovu sığortalamağın zəruriliyini müəyyənləşdirirlər, lakin bir çox hallarda sığorta tarifləri açıq-açıqna yüksəldilmişdir. Qoşa biznes və kredit üzrə qarışıq faiz meydana çıxır ki, bura həm bankın həm də sığorta təşkilatının vergi tarifi daxil edilir. Beləliklə, bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqə modelləri qeyri- bazar əməkdaşlığının müxtəlif sxemlərinə çevrilir: banklar girov mülkiyyətini o sığorta təşkilatlarında sığortalamağa razılaşırlar ki, hansılara (banklar üçün daha güzəştli maliyyə şərtləri formalaşdırır və b.) ehtiyat sığorta vəsaitlərini və şəxsi vəsaitlərini həmin bankın depozitləri və qiymətli kağızlarına yerləşdirməyə hazırdırlar. Bu şəkildə olan qarşılıqlı əlaqələrin zəif tərəfi sığorta tariflərini real qiymətləndirmək imkanından məhrum olan və sığorta təşkilatları seçimində məhdudlaşdırılan borc alan çıxış edir.

Uyğun olaraq, bank “bankın öz vəzifələrini yerinə yetirmədiyi halda əmanətçilər üçün arzuolunmaz nəticələr baş verdikdə riskləri” azaltmaq məqsədi ilə əhalinin əmanətlərini sığortalamağa borcludur.

Əmanətlərin qorunmasına zəmanət verən sistemin başında Əmanətlərin sığortası agentliyi (ƏSA) durur, o bankın müflis olduğu halda əmanətçiyə pulların qaytarılması vəzifəsini öz üzərini götürür. Bu məqsədlər üçün ehtiyat fondu bankların və dövlətin ödənişləri hesabına yaradılmalıdır[20]. ƏSA-nın fəaliyyətinin mühüm məsələləri o cümlədən vəsaitlərin formalaşdırılması və inversitisiyası ilə əlaqədar məsələlər, Hökumətin yeddi və bankın beş nümayəndəsindən ibarət, direktorlar şurasının sərancamındadır. Əmanətlər üzrə ödəmələr aşağıdakı prinsiplə aparılır:

- 1) əgər əmanət 100000 manatdan çox deyilsə, onun 100%-i qaytarılır.
- 2) əgər əmanət 100000 manatdan artıqdırsa, onun 90 %-i ödənilir, lakin ödəmənin həcmi 400000 manatdan artıq ola bilməz.

Əgər sığorta hadisələr əmanətçinin pulunu saxladığı bir neçə bankda baş veribsə, ödəmələrin miqdarı hər banka ayrıca hesablanır. Qalan vəsaiti əmanətçi öz bankın- deponsinin müflisləşdiyi halda ala bilər.

Əmanətin təhlükəsizliyinin zəmanəti sisteminin fəaliyyət göstərməsi, xüsusən böhran iqtisadiyyatı üçün vacibdir. Bu ABŞ və Qərbi Avropa ölkələrinin təcrübəsinə aiddir. Ona görə depozitlərin sığorta sisteminin formalaşması həm iqtisadiyyatın bank sistemini möhkəmləndirər və aktivləşdirər, həm də sığorta bazarının həcmnin genişləndirilməsinin mühüm faktoru olar, sığorta təşkilatları və kommersiya bankları arasında sıx əlaqələrin yaranmasına gətirib çıxarar, bütövlükdə maliyyə sistemini möhkəmləndirər.

1.3 Kommersiya banklarının və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin təşkili

Kommersiya banklarının və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin təşkilində ilkin şərt bankın hüquqi və fiziki şəxslərə göstərdiyi hesab – kassa xidməti funksiyasıdır[28].

Sığorta təşkilatlarının çoxsaylı müştərilərinə hesab – kassa xidmətinin göstərilməsi banklar üçün sərfəlidir, çünki bank ehtiyatlarının artmasına səbəb olur. Bankın digər müştərilər kimi, sığorta təşkilatlarının müştərilərinə hesab –kassa xidməti göstərdiyi zaman, aldığı vəsait kommersiya bankının pula çevrilə bilmə qabiliyyətini (likvidliyini) təmin edir.

Yığım sığortası ilə məşğul olan sığorta təşkilatlarında vəziyyət başqa cürdür. Onlar öz işgüzar aktivliklərini bank sistemi çərçivəsində reallaşdırırlar, deməli, əsasən banklara münasibətdə rəqib kimi çıxış edən maliyyə institutlarıdır[35].

Müəssisələrin və vətəndaşların pul gəlirlərini və sərbəst vəsaitlərini cəlb etmək üçün depozitlərin (əmanətlərin) müxtəlif formalarını təklif edirlər: təklif edilənə qədər, müddətli, depozit sertifikatları və s. Böyük miqdar yığma malik şəxslər uğrunda mübarizə aparan sığorta təşkilatları həyat sığortasının müxtəlif sığorta proqramları (qarışıq həyat sığortası, təqaüd sığortası, amnitətlərin sığortası və s.).

Əhalinin və müəssələrin müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərinin kapitallaşması üzrə bankların və sığorta təşkilatlarının təklif etdiyi müxtəlif maliyyə məhsulları təhlil olunan maliyyə institutları arasında rəqabət münasibətlərinin formalaşmasına gətirib çıxarır. Bu halda qeyd etmək lazımdır ki, sığorta təşkilatları və kommersiya bankları eyni maliyyə məhsulları təklif etmirlər: şəxsi sığortanın yığım polisinə (sığorta vəsiqəsi) sığorta xidmətləri ilə müşahidə olunan təkliflər çərçivəsində (məsələn, bədbəxt hadisələrdən sığorta) risk tərtibi daxildir ki, bu halda fiziki və hüquqi şəxslərin yığımlarının kapitallaşması üzrə bank alətləri bir çox üstünlüklərə malikdir (yüksək likvidlik, sərbəst yatırım imkanı və s.)

Həyat sığortası üzrə təşkilatların təklif etdiyi bank və sığorta məhsullarının müqayisəli xarakteristikası.

Şəxsi sığortanın yığım polisi	Bank alətləri
1.Risk tərkibinin iştirakı (müşərinin Və onun ailəsinin həyatdakı gözlənilməz hadisələrdən əlillik, ölüm və s.) müdafiə mexanizmi.	1.Yüksək likvidlik (asan mühafizə imkanı, müştəri vaxtından əvvəl pulu çıxardıqda, sığorta müqaviləsinə nisbətən, az miqdar itirir.
2. Cəlb etmə alətlərinin (sığorta polislərinin) az likvidliyinə görə vəsaitlərin, banklara nisbətən daha uzun müddətli investisiya imkanları və bunun nəticəsində müştərilər (sığortaçıları) üçün gəlirlərin artırılması imkanı.	2.Daha güzəştli vergi qoyma qaydası
3.Sığorta təşkilatının mənfəətdə (investisiya gəlirində) iştirak imkanı bu da sığortaçının (sığorta olunan şəxsin, mənfəət qazananın) əlavə gəlirini təmin edir.	3.Yatırımların böyük spektru (yaşayış evləri tikintisi, ipoteka),bank alətlərində müştərinin yerləşdirdiyi vəsaitlərin diversifikasiyasını təmin edir.

	4.Sığorta təşkilatlarına nisbətən gəlirlərin proqnozlaşdırılmasının daha çox imkanı və bütövlükdə anderraylinq sisteminin az gəlirliyi, bu da cəlb edilməyə görə faizlərin yüksəldilməsinə əlavə imkanların olmasına çıxarır.
	5. Müştərilərin vəsaitlərinin sərbəst (qrafik üzrə deyil) qoyulması imkanı.

cədvəl 1.1

Bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin institusion, təşkilatı və funksional aspektlərinin təhlili bizə bu maliyyə institutlarının qarşılıqlı əlaqələrinin əsas istiqamətini və formalarını ayırmağa imkan verdi. Onların təşkilatı sxeminin qurulması mövqeyindən təhlil olunan institutların yaxınlığı, onların yaranması və inkişafının tarixi bağlılığı, həmçinin, funksional asılılıq və qarşılıqlı xidmət sığorta təşkilatlarının və kommərsiya banklarının qarşılıqlı münasibətlərinin əsaslarını müəyyən edir.

Müasir iqtisadi ədəbiyyatın problemləli məqamlarından biri bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin forma və növlərinin elmi əsaslandırılmış və praktikada istifadə olunan təsnifatının olamamasıdır.

Aydın olmayan formada bu təsnifatı İ.N. Kojevnikova təklif edir. Lakin bu müəllif diqqətini bank və sığorta təşkilatlarının əməkdaşlığının yalnız formalarında cəmləşdirərək, göstərilən maliyyə institutlarının qarşılıqlı əlaqələrinin təsnifatının aşağıdakı əlamət və növlərini təklif edir:

- 1) qarşılıqlı kapital qoyuluşu nöqtəyi – nəzərdən
 - sığorta təşkilatının səhmdarı kimi çıxış edir.
 - sığorta təşkilatı bankın səhmdarı kimi çıxış edir
- 2) müştəri münasibətlərinin formaları mövqeyindən
 - bank sığorta təşkilatının müştərisi kimi çıxış edir.
 - sığorta təşkilatı bankın müştərisi kimi çıxış edir.
- 3)portnyor münasibətlərinin formaları nöqtəyi- nəzərindəm

- müşəri bazasının qarşılıqlı mübadiləsi
 - portnyor portnyorun zamini kimi çıxış edir
 - məhsullarının həmkarlarının filialları şəbəkəsindən irəliləməsi.
- 4) integrasiya prosesləri nöqtəyi – nəzərindən
- birgə maliyyə məhsullarının yaradılması
 - sığorta banklarının və banksığorta qruplarının maliyyə supermarketi
 - texnoloji birlik (banklar vasitəsilə, təkrar sığorta, birgə kreditlərin Verilməsi).

Bizim fikrimizcə, göstərilən təsnifatın çatışmayan cəhətləri bunlardır: birincisi, təhlil edilən maliyyə institutlarının qarşılıqlı əlaqələrinin əsas forması kimi yalnız əməkdaşlıq nəzərdən keçirilir (rəqabət münasibətlərinin təsnifatının olması), ikincisi, banklarda əməkdaşlığın əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirərkən, sığorta təşkilatlarının həyat sığortası və həyat sığortasından fərqli sığorta həyata keçirən sığorta təşkilatlarına bölgüsünün olmaması, üçüncüsü, integrasiya prosesləri nöqtəyi-nəzərdən bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqəsi növlərini ayırarkən, həddindən artıq mənada yüklənməməsi aydın görünür, bu özünü, əməkdaşlığın birgə maliyyə məhsulları yaradılması, sığorta bankları və banksığorta qruplarının təşkili və maliyyə supermarketinin yaradılması kimi növlərə bölünməsinin təcrübi cəhətdən əsassızlığında özünü göstərir. Bir qayda olaraq, maliyyə məhsullarının yaradılması xüsusi maliyyə strukturunun – bank-sığorta qrupu (sığorta bankı) və ya maliyyə supermarketinin fəaliyyət göstərilməsi çərçivəsində həyata keçirilir.

Bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqəsinin nəzəri əsaslarının analizinin aparılması nəticəsində, həmçinin, yuxarıda göstərilən çatışmamazlıqları nəzərə alaraq, biz təhlil olunan maliyyə institutlarının qarşılıqlı əlaqəsinin istiqamətlərinin təsnifatını aşağıda qeyd olunduğu kimi işləyib hazırlamışıq

- 1) qarşılıqlı əlaqə formaları nöqtəyi – nəzərindən
- sığorta təşkilatı və bank arasında əməkdaşlıq – qarşılıqlı əlaqənin bu növü göstərilən maliyyə institutlarının milli iqtisadiyyatın (bank və qeyri –bank)

müxtəlif sistemlərində mövqeyi ilə müəyyənləşdirilir. Onların təşkilinin xüsusi sxemi və həyata keçirdikləri funksiyalar toplusuna əsaslanır.

-bank və sığorta təşkilatları arasında rəqabət mübarizəsi – bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqəsinin rəqabət xarakterli olması, onların institusional quruluşunun yaxınlığına və funksional uyğunluğuna əsaslanmış, bank sistemində birgə mövcudluğundan irəli gəlir.

2)sığorta təşkilatının fəaliyyət göstərməsinin istiqamətliliyi nöqtəyi – nəzərindən

-bankın həyat sığortasını yerinə yetirən sığorta təşkilatı ilə qarşılıqlı əlaqəsi

-bankın həyat sığortasından başqa sığorta həyata keçirən sığorta təşkilatı ilə qarşılıqlı əlaqəsi

3)qarşılıqlı münasibətlərin müddəti nöqtəyi-nəzərindən

-permanent (yəni, fasiləsiz, daimi) – sığorta təşkilatı və bankın qarşılıqlı əlaqəsinin bu forması, ikitərəfli maliyyə - iqtisadi maraqların (girov mülkiyyətinin sığortası, sığorta ehtiyatının müxtəlif bank depozitlərinə investisiyası, bankların sığorta təşkilatlarına hesab – kassa xidməti və s.) uzunmüddətli xarakterinə əsaslanmışdır.

-diskret (fasiləli, “ fasiləsizin” əksi) –bankın və sığorta təşkilatının qarşılıqlı əlaqəsinin bu forması, ikitərəfli maliyyə -iqtisadi maraqlarının (spesifik bank risklərinin sığortası, bank əməldəşinin qeyri- loyallığı riskinin sığortası və s.) bir dəfəlik qısa müddətli olmasına əsaslanır.

4)müştəri münasibətlərinin formaları nöqtəyi-nəzərindən

-bank sığorta təşkilatının müştərisi kimi çıxış edir.

-sığorta təşkilatı bankın müştərisi kimi çıxış edir.

5)qarşılıqlı əlaqə metodu nöqtəyi- nəzərindən (infrastruktur əhatə nöqtəyi-nəzərindən)

-kommersiya bankının və sığorta təşkilatının arasında birbaşa, vasitəçinin iştirakı olmadan qarşılıqlı əlaqəsi

-sığorta təşkilatı və bank arasında maliyyə bazarının peşəkar vasitəçisi (məsələn, sığorta brokeri) iştirakı ilə qarşılıqlı əlaqəsi.

6) qarşılıqlı nüfuz etmə nöqteyi- nəzərindən (inteqrasiya prosesləri nöqteyi- nəzərindən).

-sığorta banklarının və bank-sığorta qruplarının təşkili.

-maliyyə supermarketi.

-texnoloji birlik (banklar vasitəsilə yenidən sığortalanma, birgə kreditlərin verilməsi)

Bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı münasibətlərinin əsas maliyyə- iqtisadi və təşkilati formalarının işlənilib hazırlanmış təsnifat quruluşu İ.N.Kojevnikova tərəfindən təklif olunan təsnifata nisbətən daha əsaslı və obyektivdir[48]. Tədqiq olunan maliyyə institutlarının qarşılıqlı əlaqəsinin istiqamətlərini bu şəkildə strukturlaşdırılmasının köməkliyi ilə bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin əsas tendensiyaları, problemləri və gələcək inkişafının perspektivlərini kompleks şəkildə qiymətləndirmək olar.

Bizim fikrimizcə, əməkdaşlığın ən optimal forması sığorta brokerlərinin iştirakı vasitəsi ilə qarşılıqlı əlaqə modelidir. İnfrastruktur əhatəsi nöqteyi- nəzərindən ticarət banklarının və sığorta təşkilatlarının maliyyə-iqtisadi qarşılıqlı əlaqələrinin formalarının tədqiq olunmasının mühümlüyü müasir sığorta bazarının inkişafının meylləri ilə əlaqədardır.

Sığorta brokeri institutunun iqtisadi mahiyyəti və səciyyəvi xarakteristikalarından danışmamışdan əvvəl “broker” anlayışını nəzərdən keçirək.

Qeyd etmək lazımdır ki, elmi iqtisadi ədəbiyyatda praktiki olaraq, bu anlayışın tərifinə yeganə yanaşma mövcuddur.

Böyük sovet ensiklopediyasında broker dedikdə, “ müxtəlif sazişlərin bağlanması vasitəçi” anlaşılr. Qeyd edək ki, bu ən geniş yayılmış tərifdir. Lakin, bəzi mənbələrdə bu kateqoriyanın mahiyyəti və funksional xüsusiyyətləri haqqında da müfəssəl təsəvvürlər verilir.

Xarici sözlər lüğətinə görə, broker – sazişlərin bağlanması vasitəçidir, müəyyən növ əmtəələr və xidmətlər üzrə (məsələn, gəmilərin kirayə verilməsi, sığorta, xəz satışı və s.ö ixtisaslaşır; müştərilərin hesabına və onların tapşırığı ilə hərəkət edir, nəticədə bunun üçün onlardan xüsusi mükafat alır.

Yuxarıda göstərilən təriflərdən görünür ki, broker- həmişə bazarın müxtəlif müvəkkilləri, əmtəə, sığorta, maliyyə və s.) arasında həmişə vasitəçidir, lakin təhlil olunan mənbələrin heç birində “ broker” institusioanl yanaşma nöqteyi-nəzərindən yanaşılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, brokerlik institutu həmişə uyğunsuz məlumat mühiti şəraitində mövcud olub, bu da pul vəsaitinin bəzi əmtəə, iş və xidmətlərinin istehlakçıları (müştəri) və ən mühüm məhsulların istehsalçıları (satıcı) arasında hərəkəti zamanı uyğunsuzluğu şərtləndirir.

“ Brokerin əsas funksiyaları alıcıları satıcılarla yaxınlaşdırmaq və onların razılaşmasına kömək etmək. Onu cəlb edən pulu ödəyir. O əmtəə ehtiyatı saxlamır, sazişin maliyyələşdirilməsində iştirak etmir, üzərinə heç bir risk götürmür. Bu müəllif xüsusi olaraq nəinki brokerin vasitəçilik funksiyasını qeyd edir, həmçinin, onu obyektiv və hərtərəfli məlumata malik (həm satıcı, həm də alıcı nöqteyi-nəzərindən) və həmin məlumatı razılaşmanın hər iki tərəfinin qarşılıqlı sərfəli əməkdaşlığı məqsədi ilə peşəkar şəkildə istifadə etməyi bacaran iqtisadi- subyekt kimi xarakterizə edir.

Broker həmişə bir neçə müfəkkillərlə münasibətlərə vasitəçilik edir, bu halda “maliyyə axınının hərəkəti zamanı meydana çıxan “ uyğunsuzluq”, “tıxanmaları” aradan qaldırır. Bu faktlar brokeri maliyyə institutu kimi izah etməyə imkan verir. Sığorta brokerləri halında, onların istifadəsində daima üçüncü şəxslərin – sığortaçıların və ya sığorta təşkilatlarının pul vəsaitləri tranzit pullar şəkilində ola bildiyini təsdiq etmək olar. Bu vəziyyət dolayı yolla ona maliyyə institutu əlaməti verir[28].

Beləliklə, “broker” anlayışının mövcud tərifləri bizə, baxdığımız izahatlara nisbətən, bu iqtisadi –kateqoriyaya daha obyektiv tərif verməyə imkan verir.

Bizim fikrimizcə, brokerlik institutu – fəaliyyətinin əsas məqsədi pul vəsaitinin istehlakçıdan (müştəridən) məhlul istehsalçısına (satıcıya) hərəkətdəki uyğunsuzluqları aradan qaldırmaq, həmçinin göstərilən müvəkkillər arasında məlumat selinin hərəkətdəki uyğunsuzluğun aradan qaldırılması vasitəsilə məlumatın balanslaşdırılması üçün şərait yaratmaqdır. Bu tərifdə tətbiq olunan anlayışın mahiyyətinin (institusional) xüsusiyyətlərini müəyyən edən iki əsas aspekti ayırmaq olar:

1)istehlakçıda maliyyə yatırımı (qiymətli kağızlara uyğun sığorta, yığım sığorta vəsiqəsi və ya riskli sığorta vəsiqəsi və s.) həyata keçirmək arzusu(ehtiyacı) əmələ gəldikdə və yaxud müəyyən əmtəə(xidmət) əldə etmək istədikdə, satıcıda (istehsalçıda) isə məhsul (xidmət) meydana çıxdığı üçün çoxlu sayda müştəri cəlb etməyə ehtiyac olduqda, broker meydana çıxır və problemlə vəziyyətdə mövcud idi.

2)bəzi razılaşmaların müvəkkillərinin qarşılıqlı əlaqələrini ləngidən əsas faktor – müəyyən məhsula təklif və tələbə görə məlumatın olmamasıdır, bu da göstərilən sazişin ixtisaslaşmış bazar müfəkkili – brokerin vasitəçiliyi ilə tarazlaşdırılır.

Burada qeyd etmək olar ki, brokerin fəaliyyətinin müstəqil xarakteri, “ vasitəçi” anlayışından irəli gəlir. Bizim fikrimizcə, ən doğru və qısa Q.Qrişinin fikridir: “ vasitəçi – o şəxsdir ki, qorxu və risk etməklə qarşılıqlı əlaqədə maraqlı olan tərəfləri, onlar arasında saziş (razılaşma) bağlanması məqsədilə, yaxınlaşdırır. Yəni, termindən irəli gəldiyi kimi, “ortada” iki tərəf arasında, onların hər birinin yaxşı cəhətləri və nöqsanlarının obyektiv hakimi olaraq, durur. Heç bir tərəfdən asılı deyil, lakin hər ikisi qarşısında itkilərinə görə cavabdehlik daşıyır”.

“Broker” anlayışının institusional elmi paradiqma çərçivəsində təhlili və izahı iqtisadi kateqoriya olan “ sığorta brokeri”nin tədqiqi üçün şərait və zəmin yaradır[34].

FƏSİL II. BANKLARIN VƏ SİĞORTA TƏŞKİLATLARININ QARŞILIQLI MÜNASİBƏTLƏRİNİN AZƏRBAYCAN VƏ XARİCİ TƏCRÜBƏSİ

2.1 Bankların sığorta şirkətləri ilə qarşılıqlı münasibətlərinin inkişaf trendləri və modellərləri: yerli və xarici təcrübə

Sığorta şirkətləri öz müştərilərinə müxtəlif sığorta müqavilələri təklif edirlər. Belə müqavilələrin bir hissəsi, mahiyyət etibarilə bank depozitlərinin substitləri sayıla bilər. Buna misal olaraq, hələ sovet dövr ərzində SSRİ dövlət sığorta idarəsinin müəssisələri az yaşlıların sığortası, nigah günü ilə əlaqədar olan sığorta, həyat sığortası (sığortanın sinfi əlavə ödəniş ilə müddətli depozit analoqu idi), həmçinin əlavə pensiya sığortası (müəyyən anlamda bankda sığorta əmanəti sazişinin qurulmasına bənzəyir) kimi sığorta formaları təklif edirdilər.

Yenidənqurmada növbəti müddətdə Rusiyada yeni açılmış sığorta şirkətləri bu növ xidmətlərin çeşidini artırmışlardı. Misal olaraq, sığortaçılarından biri özünün potensial sığortalılarına müddətsiz sığorta sertifikatı təklif olunurdu. Bu sertifikat gözlənilməz bədbəxt qəzalardan ömürlük fərdi və ya ailəvi eyni zamanda kollektiv sığortalara dair nəzərdə tutulmuşdur. Sığortaçı bildirirdi ki, sığortalı nə zaman istərsə heç bir məhdudiyyət olmadan sığorta şəhadətnaməsini şirkətə qaytarmaq və inflyasiya ilə əlaqəli itkiləri dəqiq kompensasiya edən əlavə ilə birgə öz ödənişlərini sığortaçıdan almaq səlahiyyəti vardır. Bu misalda sığortaçı onkol əmanətinin bir analoquunu bir qədər üstörtlü şəkildə təklif edir.

Bundan başqa bəzi ölkələrdə (məsələn Almaniyada) sığortaçılar sənaye və ticarət firmalarına uzunmüddətli kreditlərin verilməsi ilə məşğul olurlar. Bank xidmətlərinin zəmanət verilməsi kimi formasından istifadə edən ixtisaslaşmış sığortaçılarda da mövcuddur. Kommersiya bankları da sığorta bazarlarını nəzərlərindən kənar saxlamırlar.

ABŞ-da son zamanlarda kommersiya bankların sığorta fəaliyyətində iştirak etməyə marağının nəzərə cərpəyən qədər artması görsənir. Bəzi banklar öz müştərilərinin əhatə sərhəflərini genişləndirməyə cəhd göstərərək «one-stop-shopping» konsepsiyasını, yəni ki, müştərinin sığorta tələbatları da daxil olmaqla

bütün maliyyə tələbatlarını eyni yerdə təmin olunması konsepsiyasını aktiv çalışıb hazırlamışlar. Ancaq bankların sığorta fəaliyyətlərində tam hüquqlu iştirak yolunda bəzi qanunvericilik əngəlləri vardır. Məsələn, hazırda federal səviyyədə aktiv olan Qan-Sen-Jermen aktında tam aydın göstərilir ki, ABŞ bankları sığorta fəaliyyətində iştirak edə bilməzlər, ona görə ki, belə bir fəaliyyət bankların təbiəti üçün uyğun deyildir, yalnız Cənubi Dakota ştatında yerli qanunvericilik həmin ştatda qeydiyyatdan keçmiş bankların sığorta fəaliyyətlərinə açıq icazə verir. Lakin bankların əksəriyyəti qanunvericilikdə (ilk öncə ştatlar səviyyəsində) lazımı boşluqlar aşkar etmişlər və indi onlar sığorta məhsullarının bütöv bir dəstini aktiv təklif edirlər.

Yerli təcrübədə isə vurğulamaq istərdim ki, Azərbaycan modelni Rəvan sığorta şirkətinin təmsalında qeyd etmək istərdim.

Belə ki, 1998-ci ildən fəaliyyət göstərən “Rəvan Sığorta” ASC artıq 20 illik təcrübəsi olan bir şirkət kimi sığorta bazarında xüsusi mövqeyə sahibdir. İlk öncə “Double Insurance Company” QSC kimi fəaliyyət göstərən “Rəvan Sığorta” ASC 2004-cü ildə təsisçilərin dəyişməsi ilə yanaşı şirkət həmçinin adını dəyişmiş “Star Alyans Sığorta Şirkəti” QSC adını götürmüşdür. Şirkətin formalaşmasının son mərhələsi isə 2007-ci ilə baş vermişdir. Belə ki, həmin ildə Şirkətin Nurgün Şirkətlər Qrupunun tərkibinə qatılması onun yeni inkişaf dövrünün başlamasına səbəb olmuşdur və 2009-cu ildə şirkətin adı dəyişdirilərək “Rəvan Sığorta” ASC olmuşdur.

Hal-hazırda “Rəvan Sığorta” ASC 8.900.000 (səkkiz milyon doqquz yüz min) manat nizamnamə kapitalı ilə Azərbaycanda sığorta şirkətləri arasında yüksək kapitalla malik olan şirkətlərdən biridir. “Rəvan Sığorta” ASC, 17 sığorta məhsulu üzrə fəaliyyət göstərir ki, bunlar:

- Nəqliyyat vasitəsinin (kasko) sığortası;
- Yük sığortası;
- Əmlakın yanğından və digər əlavə risklərdən sığortası (ipoteka);
- Fərdi qəza sığortası;
- Könüllü tibbi sığorta,
- Səyahət sığortası və s.-dir.

“Rəvan Sığorta Şirkəti ” ASC-nin əsas məqsədi dünya standartlarına uyğun sığorta xidməti göstərməkdir. Bunun üçün şirkətdə daim aktiv olan sığorta növlərinin təkmilləşdirilməsi və müştəi istəklərinə uyğun yeni sığorta proqramlarının yaradılması prosesi gedir.

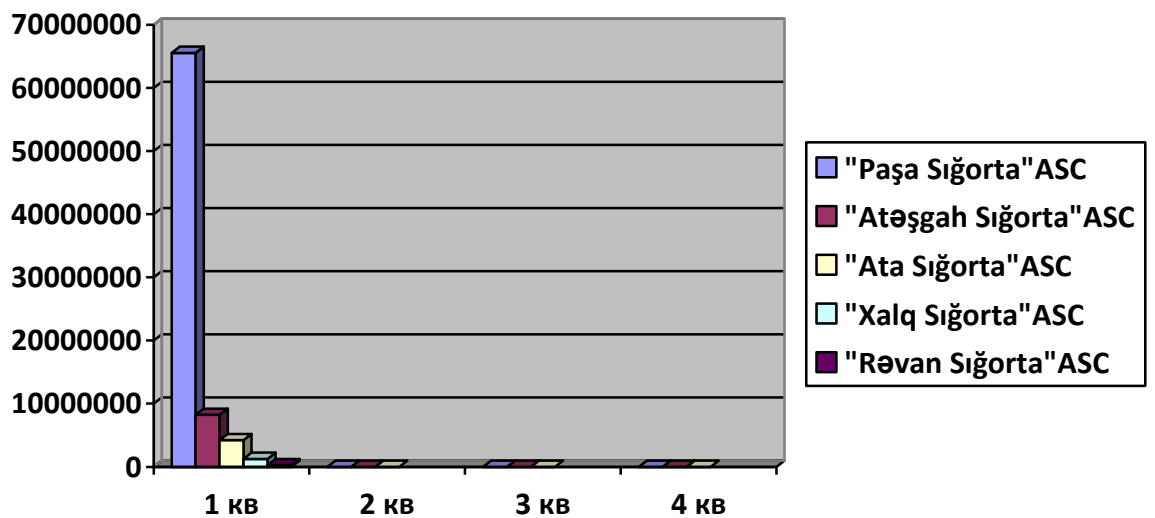
2018-ci il üzrə hesablanmış sığorta haqqları və sığorta ödənişləri haqqında məlumat :

cədvəl 2.1

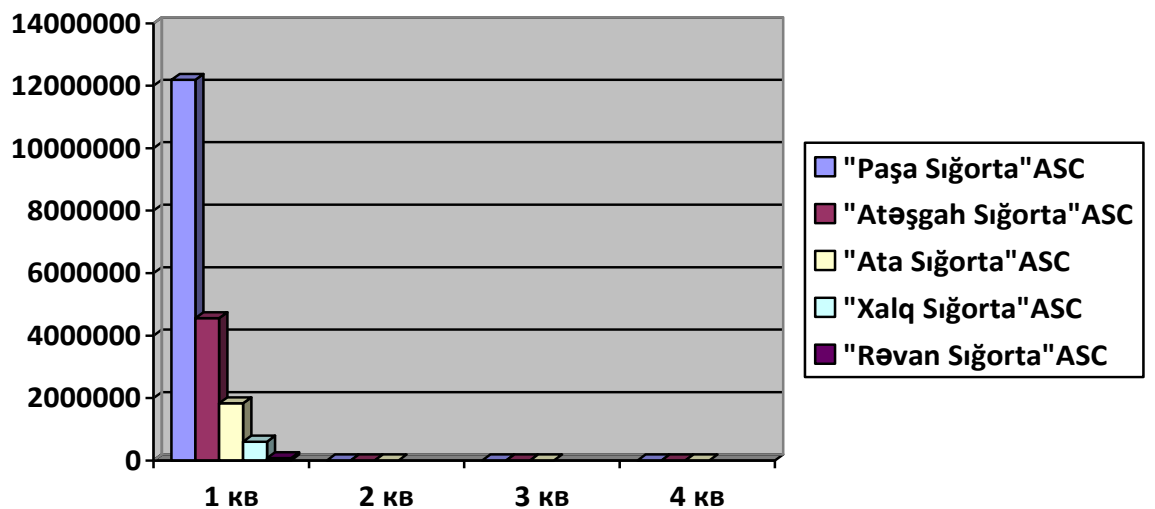
Nö	Sığortaçının adı	Sığorta Haqqları	Sığorta Ödənişləri	Faizlə / %
1	“Paşa Sığorta” ASC	65,545,340.000	12,188,350.00	18.60
2	“Paşa Həyat Sığorta” ASC	55,670,280.000	16,122,280.00	28.96
3	“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	12,877.760	6,310,890.00	49006.12
4	“Meqa Sığorta” ASC	10,121,160.000	622,630.00	6.15
5	“Atəşgah” Sığorta Şirkəti ASC	8,245,130.000	4,554,980.00	55.24
6	“İpək Yolu Sığorta” ASC	6,601,390.000	325,810.00	4.94
7	“AXA MBASK” Sığorta Şirkəti ASC	5,474,670.000	2,447,900.00	44.71
8	Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	4,608,920.000	3,502,110.00	75.99
9	“Ata Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4,236,160.000	1,832,190.00	43.25
10	“AZSIĞORTA” ASC	3,813,910.000	2,279,840.00	59.78
11	“Qala Sığorta” ASC	3,698,580.000	261,630.00	7.07
12	“Qala Həyat” Sığorta Şirkəti ASC	3,167,530.000	5,524,630.00	174.41
13	“Azərbaycan Sənaye Sığorta” ASC	2,163.700	410,310.00	18963.35
14	“A-Qroup Sığorta Şirkəti” ASC	1,832,920.000	1,693,340.00	92.38
15	“Standard Insurance” ASC	1,637,310.000	747,320.00	45.64

16	“Günay Sığorta” ASC	1,422,530.000	706,750.00	49.68
17	“Xalq Sığorta” ASC	1,270,900.000	600,930.00	47.28381
18	“Rəvan Sığorta” ASC	265,250.000	75280	28.38
19	“Bakı Sığorta” ASC	189,270.000	77840	41.13
20	"Naxçıvansığorta" ASC	62,870.000	0	0.00
21	“Amrah Sığorta” ASC	30,930.000	9340	30.20

Sığorta haqqları üzrə (diaqram 2.1)

Sığorta ödənişləri üzrə (diaqram 2.2)

2.2 Sığorta növlərinin təşkili təcrübəsi və onların bank sektoru üzrə səmərəliliyi

Bu gün sığorta şirkətlərinin əksəriyyəti kapital baxımından banklardan asılıdır. Bu şirkətlər öz gəlirlərini bankların hesabına, daha dəqiq desək, **avtokreditləşmə** (kreditlə satılan avtomobillərin sığortalanması) hesabına tənzimləyirlər. Sonda banka girov qoyulmuş əmlak bankın öz xeyrinə sığortalanmış olur.

Belə ki, bankdan kredit alaraq maşın və ya digər əmlak almaq istəyən şəxs həmin əmlakı sığortalamağı tələb olunur, yoxsa əks halda həmin şəxsə kredit verilmir.

Əmlak sığortasının daha çox istifadə olunan növlərindən biri avtomobil nəqliyyatı vasitələri, hava eyni zamanda dəniz nəqliyyatı vasitələrinin sığortasıdır. Hal-hazırda, sığorta bazarının ən aparıcı sığorta məhsullarından biri Kasko avtomobil sığortasıdır. Avtomobil sığortalarının əsas inkişaf etməsinin səbəbi banklar vasitəsilə avtomobillərin kreditə salınmasıdır. Kredit anı banklar girov obyektı olan avtomobillərin mütləq sığortalanmasını tələb edirlər. Bu da avtomobil sığortalarının inkişaf etməsinə imkan verir. Bunun sayəsində də icbari, yəni bankların vasitəsi ilə aparılan sığortalardan əlavə, insanların özündə də avtomobilləri üçün sığorta marağı yaranır. Qeyd edək ki, inkişaf etmiş ölkələrdə sığortanın bu növü daha çox könüllü formada müqavilə bağlanılır. Azərbaycan Respublikasının qanununda isə nəqliyyat vasitələrinin məcburi formada sığortalanması nəzərdə tutulur.

Kreditləşməyə biznes kimi baxan banklar hadisələr vaxtı onun xarakterinə baxmadan, bütün vasitələrdən (rıçaqlardan) istifadə edərək sığortaçılara təzyiq etməklə sığorta ödənişlərinin verilməsini tələb edirlər. Bu isə sonuncuların inkişafına mane olur.

Əksər hallarda banklar səhmdar olduqları və ya səhmdarları eyni olan sığorta şirkətlərini seçirlər (AİF xətti ilə **ipoteka kreditlərinin** verilməsi istisnadır. Bu zaman əmlak, fərdi qəza və xəstəlik sığortası üçün müəyyən olunmuş 14 sığorta şirkətindən biri seçilməlidir). Azərbaycanda bir-biri ilə əlaqəli bank və sığorta şirkətləri aşağıdakılardır:

№	Banklar	Əməkdaşlıq etdiyi sığorta şirkəti
1	Əmrahbank	Əmrah Sığorta
2	ASB	Sənaye Sığorta
3	Ata Bank	Ata Sığorta
4	Bank VTB	Ata Sığorta (Ata Holding Bank VTB – Azərbaycanın səhmdarıdır)
5	Bank Respublika	Bakı Sığorta (Bank Respublika və onun təsisçiləri Bakı Sığorta şirkətinin səhmdarlarıdır)
6	Beynəlxalq Bank	Beynəlxalq Sığorta
7	Xalq Bank	Xalq Sığorta
8	Kapital Bank	Paşa Sığorta
9	Paşa Bank	Paşa Sığorta
10	Unibank	Mbask Sığorta Şirkəti
11	SW Bank	Azal Sığorta
12	NBC Bank	Rəvan Sığorta (eyni şirkətlər qrupuna daxildir)
13	Aztürk Bank	Başak İnəmə Sığorta Şirkəti (səhmdarıdır)
14	Turan Bank	Başak İnəmə Sığorta Şirkəti (səhmdarıdır)

cədvəl 2.2

Əslində sığortaçılar inkişaf etmək üçün bankların vəsaitin cəmləşməsini və ya böyük tikinti və digər risklərin sığortalanacağını gözləməməlidirlər. Hazır ki, vəziyyətdə sığorta şirkətləri özləri fəallıq, çeviklik və ixtiraçılıq qabiliyyəti nümayiş etdirməli, sığorta olunanları həm qiyməti, həm də keyfiyyəti ilə cəlb edəcək sığorta növlərini bazara çıxarmalıdırlar. Bunun üçün də sığortaçılar fiziki şəxslərə yanaşmalı, daha kiçik məhsullardan başlamalı və həmçinin bank və digər risklərin sığortasının inkişafı ilə paralel olaraq fiziki şəxslərə satışı genişləndirməlidirlər.

Banklarda digər sığorta növü – kreditlərin sığortalanmasıdır. Müştərinin yetərli təminatı olmadığı zaman və böyük riskli əməliyyatlar üçün ssuda almaq məqsədilə müraciət etdiyi zaman bank kreditin sığorta şirkətində sığortalanması zamanı onun

verilməsinin məqsədə uyğunluğu haqqında məsələni nəzərdən keçirir. Bu əməliyyat «kreditin bağlanmaması riskinin sığortalanması» adını daşıyır. Bunu kredit müqaviləsi məbləğindən müəyyən faiz əldə edərək sığortaçı həyata keçirir.

Kreditləşmə kreditin verilməsi prosesidir. Bu prosesin həyata keçirilməsində kreditor və borc götürən (hüquqi və fiziki şəxs) iştirak edir[29]. Kreditorla borcalanın kredit münasibətlərinin təşkil olunması üçün bir neçə mərhələ keçilməlidir.

1. potensial borcalanın kredit müqaviləsinin nəzərdən keçirilməsi və borcalanla tanışlıq.

2. potensial borcalanın kredit fəaliyyətinin təhlili və kredit alınan anda onun vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.

3. kredit müqaviləsinin hazırlığı

4. kreditin sənədləşdirilməsi və kredit müqaviləsi tələblərinə əməl edilməsinə nəzarət.

1. ci mərhələ borcalanın ssıda almaq üçün verdiyi ərizənin baxılması ilə başlayır. Ərizə əsasında müsbət rəy yarandığı halda sonrakı işlərin həyata keçirilməsinə başlanılır. Ərizədə öyrənməli olan aşağıdakı məlumatlar qeyd olunmalıdır. Borcalan haqqında məlumat, kredit götürməsinin səbəbi, kreditin məbləği, müddəti, təminatı, ödəniş forması, faizlərin ödənilməsi qaydası. Borc götürən daimi müştəri olduqda tanışlığa, onu öyrənməyə ehtiyac olmur, Borcalan yeni olduqda bank bu prosesi aparmağa borcludur. Bankın nümayəndəsi borcalanla birlikdə ona xas olan aşağıdakı parametrləri nəzərdən keçirir: Müəssisənin qeydiyyat dövrü, son müddət ərzində fəaliyyət sahəsi, mülkiyyət forması, təsisçiləri, nizamnamə fondu, malik olduğu hesablaşma hesabı, mənfəət və zərərlər barəsində hesabatı, debitor və kreditor borcları haqqında məlumat, müəssisənin istehsal etdiyi və göstərxliyi xidmətlərin çeşidi, müəssisənin rəhbərinin və baş mühasibinin ixtisas səviyyəsi. Müsbət rəy varanarsa sonrakı mərhələyə keçirilir.

2. ci mərhələdə kredit işçisi borcalan təşkilatın rəhbərindən bankın idarə heyəti tərəfindən təstiq edilmiş sənədlər toplusunu alır və ilkin təhlil aparır. O, borcalanın kredit qabiliyyətini yoxlayır və onun vəziyyətini qiymətləndirir.

3. cü mərhələdə kredit götürənin ssudanı və onun üçün hesablanmış faizləri təyin edilmiş vaxtda geri ödəməsi, kredit qabiliyyəti müəyyən edilir və həmçinin ödəyicilik qabiliyyəti nəzərdən keçirilir. Göstərilən həqiqi mərhələlərini keçdikdən sonra bankın məsul əməkdaşları tərəfindən kredit müqaviləsi tərtib olunur. Kredit müqaviləsi kreditorla borcalan arasında kreditləşmə ilə əlaqədar bütün məsələləri əks etdirən hüquqi sənəddir. Qeyd olunan sənəddə kreditin məqsədi, məbləği, istifadə müddəti, kreditin verilməsi və ödənilməsi qayda və şərtləri, təminatın forması, kredit üzrə faiz dərəcələri və ödənilmə forması, tərəflərin hüquq və öhdəlikləri qeyd olunur.

4. cü mərhələdə müqavilənin şərtlərinə uyğun kredit şöbəsi əməliyyat şöbəsinə kreditin verilməsi haqqında sərəncam verir. Bu sərəncamda borcalanın adı, kreditin məbləği, kreditin şifri və sahə simvolu, istiqaməti, müddəti, faizlərin forma və dövrülməyi əks etdirilir. Sonra isə kreditor verdiyi kreditin istifadəsinə nəzarətə başlayır və öz öhdəliklərinin ödənilməsi üzrə borcalanın fəaliyyətinə baxır, qeyd olunmuş ödəmə zamanı çatdıqda isə öz şərtlərini irəli sürür. Borcalan aldığı kredit və onun üçün hesablanmış faizlərin ödənilməsi müqavilədə təyin olunmuş müddətlərdə və qaydada onun öhdəliklərinə uyğun hesablaşma hesabından silinməklə həyata keçirilir.

Ölkəmizdə bank sahəsi üçün problemli sayılan kreditlərin ciddi başağrısı olması danılmaz həqiqətdir. Ekspertlər bu məsələnin çarəsini kreditlərin sığortalanmasında görürlər. Lakin qeyd olunan sahədə ölkədə müəyyən problemlər özünü büruzə edir. Misal olaraq, qeyd olunur ki, Azərbaycanda kənd təsərrüfatı təyinatlı kreditlərin sığortalanması üzrə yaxşı məhsul təklif edən şirkət yoxdur. "Fincə Azərbaycan" bank olmayan kredit təşkilatının ölkə üzrə direktoru Məniş Səne müəyyən müddət öncə bununla əlaqədar söyləmişdir ki, Azərbaycanın sığorta sektoru inkişaf edir: "Lakin bu iş istənilən dərəcədə deyil. Bu sahədə kənd təsərrüfatı təyinatlı kreditlərin sığortalanması üzrə bazar çox inkişaf etməyib. Gələcəkdə bizim tələblərə uyğun bu növ sığorta məhsulu olarsa, bu məhsulları müştərilərə təqdim edəcəyik. Ekspertlər bildirirlər ki, yalnız bank deyil, həmçinin müştəri də (borcalan) kredit riski daşıyır. Kreditor həə zaman öz müştərisinin ödəmə qabiliyyətinə şübhə ilə yanaşır, ondan

ötrü ki, o da maliyyə çətinliklərinin olmayacağına dair tam təminat vermir. Kredit borcunun ödənilməsi riskinin sığorta olunması ikitərəfli kreditləşmə riskini aşağı salır. Sığorta pulların banka qayıtmasına təminat verir. Kredit götürən amma kredit ilə əlaqədar daha loyallıq şərtlər əldə edir. Azərbaycan praktikasından bu sığorta növü, yəni kreditin qaytarılmaması riskindən sığorta - bəzən kredit məsuliyyətindən sığorta adlanır.

Bir qayda olaraq sığortanın təşkili işləri ilə bank özü məşğul olur, lakin bəzi kredit götürənlər müstəqil şəkildə sığorta kompaniyalarına müraciət edirlər. Kreditin qaytarılmaması riskindən sığorta zamanı elə borcun (ipoteka, avtokredit, ipoteka, istehlak və ekpress kredit) özünün sənədləşdirilməsi zamanı tələb olunan sənədləri təqdim etmək lazım olur. Bundan başqa sığorta şirkətləri ehtiyac hesab etdikləri hər hansı bir sənədi də əlavə olaraq istəyə bilərlər. Sığortalanan tərəf faktiki olaraq bank olur, belə ki, sığorta haqqını da o, ödəyir. Kreditin sığortalınması xərcini isə borcalan ödəyir, bu, isə kredit dərəcəsini xeyli qədər artırır. Belə ki, sığortanın dəyəri sığortalanan məbləğin bir neçə faizinə çatır. Lakin əgər kreditləşmə dövrü yetərinə uzun müddət olarsa, aylıq ödənişlərin cəmi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlir. Kredit üzrə girov məbləği nə qədər yüksək olarsa, sığorta həmin qədər ucuz başa gəlir. Bundan başqa, əgər kredit götürən əlavə borcun rəsmiləşdirilməsi anından başqa kredit borcu olmazsa, bu da sığortanın dəyərini azalda bilər. Sığorta hadisəsi o an baş verir ki, müqavilə ilə təyin edilmiş zamanda və ya həcm də kredit ödənişləri həyata keçirilmir. Sığorta hadisəsinin baş verməsi sənədlər ilə təsbit edilir.

Sığorta şirkəti kreditin təminatı üzrə istifadəsinə nəzarət etmək səlahiyyətinə malikdir. Əgər kredit götürən ondan asılı olmayan səbəblər və şərtlər səbəbindən krediti ödəmək gücündə deyilsə və kredit vəsaiti təyinatı üzrə istifadə edilibsə, sığorta kompaniyası sığorta hadisəsini rəsmən tanıyır və banka dəymiş zərəri ödəyir. Əks halda sığorta kompensasiyasının ödənişindən imtina edilə bilər. Lakin borc götürənin maliyyə imkanları düzəlsə, o, vəsaitin bir qədərini sığorta xaricinə çıxara bilər, bu da öz sırasında aylıq ödənişlərin aşağı düşməsinə gətirib çıxarır. Müəyyən şərtlər çərçivəsində sığorta haqqının 50%-nin geri ödənilməsi mümkün ola bilər. Hələlik isə

bu, mümkün olmadığından problemli kreditlərin həcmi yüksəlir. Bu səbəbdən faiz dərəcələri kreditlər üzrə yuxarı olaraq qalmaqdadır və bu da kreditlərin geri qaytarılmasında ciddi problemlər yaradıb[22]. Ekspertlər də bildirir ki, Azərbaycanda bank sektorunun ciddi problemlərindən biri faiz siyasətinin qüsurlu olmasıdır. Bu, zaman-zaman hətta banklarda böhranların yaranmasına səbəb olur. Bankların reallaşdırdıqları faiz siyasəti banklarda yeni böhranın yaranmasına səbəb olur. İqtisadçılar xatırladır ki, Mərkəzi Bankın uçot stavkası bankların faiz siyasətinə, həmçinin maliyyə resurslarla təminatma təsir göstərmir. Belə ki, Mərkəzi Bankın 5,25 faiz uçot dərəcəsi olmasına baxmayaraq, banklar 20 və bundan daha yüksək faizlə kredit təklif edir. Bankların kreditlərə görə faiz dərəcələri Mərkəzi Bankın uçot stavkasından 4-5 dəfə artıqdır. Eyni vaxtda Mərkəzi Bankın mərkəzləşdirilmiş kreditlərinin ümumi bank aktivində payı 5 faizdən yüksək deyil.

İqtisadçıların fikrincə, Mərkəzi Bankın uçot dərəcəsi siyasəti kommersiya banklarının faiz siyasətinə təsir etmir. Eləcədə, bankların maliyyə resursları ilə təminatında problemlərin həll olmasına imkan vermir. Mütəxəssislər xatırladır ki, istər əmanətlərə görə dividend siyasətinə, istər uçot siyasətinə və faiz siyasətinə yenidən nəzərdən keçirilməlidir.

Kredit müqaviləsi üzrə maliyyə risklərinin sığorta olunması:

Müxtəlif növ kredit müqavilələri və ya müqavilə qrupları (çanta sığortası) üzrə reallaşdırılır. Sığortaçının məsuliyyətinin həddi, tərəflərin müəyyən etdiyi sığorta məbləği ilə tanınmalı və ödənilmiş kreditin məbləğinə uyğun olmalıdır[36]. Bank özünün maliyyə riskini, vermiş faizli kreditin bütün məbləği üzrə sığorta etdirmək hüququna malikdir. Sığortanın bu cür forması, borc götürən şəxsin kreditin ödənilməməsi üzrə məsuliyyətinin sığorta olunması formasından fərqlənir. Sığortanın bu formalarının oxşar tərəfi bundan ibarətdir ki, burada mənfəət götürən tərəf bankdır, sığorta riski isə kredit vəsaitlərinin ödənilməməsindən ibarətdir. Sığortanın bu növlərinin oxşar olmayan tərəfi isə, baş verən sığorta hadisələrinin müxtəlif növ təfsirindən, sığortaçının məsuliyyətinin məbləğindən və başqa fərqlərdən ibarətdir. Sığorta kampaniyaları banklar ilə sığorta müqaviləsini verilmiş faizli kreditin

məbləğinin 80-90%-i üzrə təsdiqləməyə daha uyğun variant hesab edirlər. Beləliklə, bankın zərərin ödənilməsi üzrə iştirakçı payı, onun məsuliyyətini və kredit qaytarılmasına olan marağını artırır.

Sığorta müqaviləsinin imzalanmasından öncə sığorta kampaniyası, sığorta etdirən bank tərəfindən təqdim olunan informasiyalar (borc alan şəxsin maliyyə vəziyyətini sübut edən sənədlər, kreditləşdirilmiş tədbirlərin texniki-iqtisadi əsasları, kreditin təqdim olunması üzrə müqavilələrin surəti və s.) üzrə riskin dərəcəsini qiymətləndirir. Sığorta mükafatının ölçüsü, riskin dərəcəsindən, kredit və faiz dərəcəsinin məbləğindən, kredit istifadə edilməsi müddətindən və kredit öhdəçiliklərinin təminat növlərindən asılıdır[36]. Sığorta müqaviləsinin fəaliyyət müddəti, konkret risklərə və onların təzahür şərtlərinə əsaslanır. Borc alan şəxsin müflisləşməsi, kredit müqaviləsinə görə öz öhdəçiliklərini yerinə yetirməməsi və ya fors major şəraitinin nəticəsi olaraq öz öhdəçiliklərini lazımi həddə yerinə yetirməməsi səbəbindən borc alan şəxs tərəfindən kredit vəsaitlərinin və onların faizlərinin müəyyən olunmuş müddət ərzində ödənilməməsi sığorta hadisəsi sayılır. Sığorta etdirən sığortalı sığorta hadisəsinin baş verməsi haqqında təyin edilmiş müddət ərzində sığortaçı məlumatlandırdıqda, sığortaçı sığorta hadisəsinin baş verməsinə aid səbəbləri araşdırmalı, akt tərtib etməli, sığortanı ödənişini həyata keçirməli və ya yazılı formada ödənişdən imtina etməlidir. Sığorta ödənişi, ödənilməmiş kredit vəsaitlərinin həcmində və kreditdən istifadəyə görə nəzərdə tutulmuş faizlərin məbləğinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Amma, sığortanın məbləği verilmiş kreditin məbləğindən aşağı olduqda, sığorta ödənişinin həcmi, sığorta məbləğinin kreditin məbləğinə olan nisbətində nəzərən proporsional formada ixtisar edilir. Sığortanın belə bir növü sığortanın aşağıdakı növlərini bir-birinə əlaqələndirir:

1) maliyyə riskinin sığortalanması - gəlir itkilərinin, yəni əldə edilməmiş faizlərin kompensasiya edilməsi;

2) əmlakın sığortalanması - banka təqdim edilən və ödənilməyən kredit vəsaitlərinin məbləği. Lakin, maliyyə riskinin sığortasına görə müqavilədə,

sığortaçınm "sığorta etdirən şəxsin gəlir itkisin tam şəkildə sığorta ödənişlərinə görə kompensasiya edilməsinə aid vəzifələri ifadə olunduqda, sığorta etdirən şəxs, bank tərəfindən əldə olunmayan faizlərin sığortaçı tərəfindən ödəniş edilməsini tələb etmək səlahiyyətinə malikdirlər".

Sahibkarlıq riskinin sığortalanması, əmlakın itirilməsi və gözlənilən gəlirin əldə edilməməsi riskindən təşkil olunmuşdur. Sahibkarlıq riskinin sığortalanması üzrə müqaviləyə əsasən, yalnız sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqədar olan zərərlik riskinin sığorta olunduğu şəxs sığorta etdirən şəxs hesab olunur. Digər şəxslərin sahibkarlıq riskini sığorta etdirməsi tamamilə qadağandır. Maliyyə risklərinin sığortal olunmasının qeyd olunmuş sığorta növlərindən əsas fərqli cəhətdə də elə bundan ibarətdir. Qeyd olunmalıdır ki sığortanın bu növü sahibkarm əmlak və gəlir itkisi riskindən müdafiə edilməsinə şərait yaradır.

Bank risklərinin sığortalanması aşağıdakı növlər üzrə daxil edilir:

- 1) bankın xəzinəsində nəğd olan pullar;
- 2) abonent sənədlərinin içində olanlar;
- 3) bankın anbarında yerləşdirilən qiymətliyə;
- 4) bankın əmlakı;
- 5) nəğd pul vəsaitlərinin hərəkəti("inkassator sığortası");
- 6) bankın pul vəsaitlərinin hesabına bank əməkdaşlarının bədbəxt hadisələrdən sığortalanması;
- 7) bankın başlayanmadan sığorta olunması;
- 8) bank əmanətlərinin bank vəsaitlərinin hesabına sığorta olunması;
- 9) bank əmanətçilərinin bank vəsaitləri hesabına əmanət məbləği və müddəti üzrə bədbəxt hadisələrdən sığortalanması;
- 10) bank avtomatlarının sığorta olunması;
- 11) plastik kartlar vasitəsilə əməliyyatları reallaşdıran kredit müəssisələrinin sığortalanması;
- 12) bank işçilərinin məsuliyyətinin sığortalanması;

13) intellektual risklərin və həmçinin cinayətkar bankın kompüter şəbəkəsinə icazəsiz şəkildə müdaxilə etməsi hallarının sığortalanması. Sığorta məbləği, sığortalanmış risklər və onun təzahür şərtlərinin nəzərə alınması və onların tərəflərin razılığına əsasən müəyyənləşdirilməsi üzrə təyin olunur[12]. Məhz buna səbəbdən sığorta müqaviləsinin ölçüsü, sığorta müddəti və sığorta obyekt, sığortaçının öhdəçiliyinin ölçüsü və sığorta riskinin həddindən asılı olaraq müəyyən olunur.

Bank sığorta müqaviləsi bağladığında, sığorta kampaniyası bankın qiymətləndiriciləri ilə birlikdə bankın risk dərəcəsinin qiymətləndirilməsini həyata keçirir. Bank, kompleks sığorta müqaviləsinin imzalanmasına və ya müxtəlif risklərin sığortalanmasına aid qərarları qəbul edir və sığortanın şərtlərini nəzərdən keçirir.

Mülki məsuliyyətin sığortalanması sahəsində sığorta ödənişlərini müəyyən olunması Sığorta ödənişi sığortanın ərizəsi əsasında, sığorta polisi, məhkəmə qərarı sığortalıya təqdim olunan pretenziya və tələblər, və dəyər sənədlərə əsasən təyin edilir. Konkret ölkədə fəaliyyət göstərən vətəndaş qanuni normalarından asılıdır. Qanuni qarşılıqlı əlaqə və uyğun sığorta ödənişləri sisteminin müxtəlif sxemlərindən istifadə edildi. Məhdudiyyət limiti sistemi. Məsuliyyət limiti (ML) müqavilə bağlanan zaman sığorta növlərini nəzərə alaraq təyin edilir. Sığorta ödənişi dəymiş zərərin həcmə uyğun olur. (Müqavilədə göstərilən məsuliyyət limiti həddində). Bu halda iki hesablama variantı vardır.

1. $S \text{ ö} = ML$ əgər $Z > ML$

2. $S \text{ ö} = Z$ əgər $Z < ML$

$S \text{ ö}$ - hesabı sığorta ödənişi

Z - zərərin məbləği.

Faktiki ödənişin həcmi şərtsiz fransızın həcmindən asılıdır. Bu fransız xırda ödənişləri xaric edir. $S \text{ ö}$ - faktiki sığorta ödənişi. F_s – şərtsiz fransız

Ödənişin bu cür sistemi əksər ölkələrdə fəaliyyət göstərir.

II Repress sistemi. Digər ölkələrdə sığortaçının zərəri tam ödəməsi prinsipinə əsaslanan daha progressiv sistemdən istifadə olunur. Buna əsaslanaraq sığortaçının məsuliyyət limitindən asılı olmayaraq üç şəxsə tam zərəri ödəyir. Sığorta ödənişi və

limit arasında olan fərq (əgər $Z > ML$) repressə uyğun olaraq sığortalıdan alınır. Repressiv iddia - bu məhkəmə tərəfindən sığortalının günahı nəticəsində iç şəxsə ödəməli olduğu məbləğin qaytarılmasını təsdiq edən.

Sığortaçının tələbidir. Repress sistemi aşağıdakı müdafiəni təmin edir.

- Zərərin ödənilməsi hesabına zərərçəkmiş üç şəxslərin maraqlarını tam həcmində ödəmək. (Sığortaçının sığorta fondundan).

- Vətəndaş - qanuni iddia ilə bağlı sığortalı lazımı məbləği olmadıqda (zərər ödənişi üzrə) onun maliyyə maraqlarını.

- Müqavilə üzrə ümumi limiti keçən zərər məbləği üzrə sığortalı iqtisadi maraqların. Bu sistem üzrə hesabi və faktiki sığorta ödənişi zərər məbləğinə uyğun gəlir.

$$Sö = Z$$

$$Söfak = Z \text{ və ya } Söfak = Z - Fş$$

Müqavilənin şərtlərində fransız varsa, onda repressiv məbləğ belə hesablanır:

$$R_m = SÖ - ML - Fş$$

R_m - repressiv məbləğ.

Repressiv məbləğ bir növ ümumi dövr üçün sığortalıya təqdim olunan kreditdir. Sığorta müqaviləsinin tələblərinə uyğun olaraq sığortalıya repressiv məbləğin qaytarılmasının müxtəlif müddətləri vardır. Məsələn, 6 ay ərzində hər aym axırında, və ya ayda iki dəfə, 8 ay müddətində eyni hissələrlə ödənilən ümumi repressiya məbləği.

$$- R_m = R + R + \dots Y \%$$

$1 / M I 2 \%$ - faiz məbləği.

III. Zərərin tam ödənilməsi sistemi.

Bir çox İEO-lərdə qanuni və sığorta münasibətlərinin başqa sxemlərindən istifadə edilir. bu müqavilədə məsuliyyət limiti olmadıqda özünü göstərir. Məsuliyyət limitinin mövcud olmaması istisna hallarda istifadə olunan zərərin tam ödənilməsi ilə əlaqədar olan sayız sığortalıması xarakterizə edir. Müəyyən müddət üçün nəzərdə

tutulmuş məsuliyyət limitləri də mövcuddur. Məsələn, bir sığorta hadisəsi üçün, bir zərərçəkmiş üçün və s

Banklarda digər sığorta növü ipotekaların sığortalanmasıdır.

İpoteka müqaviləsi üzrə kreditörün zərərin tam ödənilməsinə görə ipoteka predmetinin dəyərinin çatışmayan bölümünün sığorta olunması ipoteka sığortası adlanır.

İpoteka (kompleks) sığortasına borc götürənin əmək qabiliyyətinin və həyatının itirilməsi, daşınmaz əmlakının ziyandan, və eləcə də əmlak hüququnun sığortalanmasından (mülkiyyət titulu) ibarətdir. Sığorta hadisəsi baş verən zaman sığortaçı müştəri tərəfindən ipoteka krediti üzrə vəsaitin ödənilməyən miqdarı həddində qalığın ödənilməsini öz öhdəliyinə götürür.

Sığorta müqaviləsi sığorta şirkəti ilə sığortalı arasında yazılı formada bağlanan, Sığortalının ödədiyi razılaşdırılmış sığorta haqqı əsasında sığorta hadisəsi baş verən zaman, sığorta müqaviləsində göstərilən sığorta məbləğindən çox olmamaq şərti ilə, dəymiş real zərərin əvəzinin sığorta şirkəti tərəfindən sığortalıya (fayda götürən şəxsə) ödənilməsini nəzərdə tutan sazişdir.

İpoteka haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi 2005-ci il il aprel ayının 15- də qüvvəyə minmişdir. Sonradan bu qanuna bir sıra əlavələr və dəyişiklər edilmişdir. Qeyd edək ki, bu qanunun əsas məqsədi Azərbaycanda mülki-hüquqi müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərin icrasının təmin edilməsi ilə əlaqədar ipotekanın yaranma əsaslarının, onun dövlətin qeydiyyatı, təmin edilmiş borcun və başqa mülki-hüquqi öhdəliyin ipoteka hesabına köçürülməsi qaydalarını, bu proseslərdə iştirak edən bütün tərəflərin hüquq və vəzifələrini, həmçinin digər münasibətləri tənzimləməkdən ibarətdir. Ölkə qanunu hazırlanarkən beynəlxalq təcrübə əsas götürülməklə, eyni zamanda ölkəmizin ipoteka münasibətləri və bununla bağlılığı olan qoşulduğu beynəlxalq müqavilələr də əsas götürülmüşdür. Qanun Azərbaycanda ipoteka ilə borc, podrat, alqı-satqı və başqa mülki-hüquqi müqavilələrdən irəli gələn hüquqi tələbləri təmin etməyə imkan yaradır. Azərbaycanda ipotekanın predmeti kimi qanunun 6.1-ci maddəsi çıxış edir. Burada

ipoteka predmeti ipoteka qoyanın sahibliyində olan daşınmaz əşya, həmçinin tikintisi çatdırılmamış daşınmaz əşya və rəsmi reyestrə üzərində mülkiyyət hüquqları qeydə alınan daşınmaz əşyanın olması öz əksini tapmışdır. Qanunla ipotekanın bir qrup xüsusiyyətləri nəzərə alınmış və tənzimlənmişdir. Bundan əlavə, ipotekanın yaranması və dövlətin qeydiyyatına düşməsi proseslərinin praktiki təşkilinin müasir aspektləri də nəzərə alınmaqla, ipoteka müqaviləsinin özündə əsas öhdəliklərin icrasını təmin etmək amalı ilə bağlanmış qanuni müqavilə kimi təminatı qanunla nizamlanmışdır. İpoteka müqaviləsi ipoteka qoyan və ipoteka saxlayan tərəfindən, həmçinin ipoteka qoyan borclu deyildirsə, borclu tərəfindən imzalanmış bir sənədin hazırlanması yolu ilə yazılı formada bağlanılır. Qanunla daşınmaz əşyanın ipoteka haqqında müqavilə mütləq notariat qaydasında təsdiqlənməli, dövlət qeydiyyatına alınmalı, müqavilədə tərəflərin adı və yaşayış ünvanı, ipotekanın predmeti və s. öz əksini tapmalıdır. İpotekanın dövlət qeydiyyatı və dövlət qeydiyyatı qaydaları prosedurları isə Qanunun 11-ci və 12-ci maddələri ilə tənzimlənir. İpotekanın dövlətin qeydiyyatına görə ipoteka müqaviləsi Qanunun 11.3-cü və müvafiq hallarda 11.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş informasiyaların reyestrə daxil edildiyi andan dövlətin qeydiyyatına alınmış hesab edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu məlumatlara əsas etibarilə ipotekanın predmeti, əsas öhdəliyin mahiyyəti, icramüddəti, ipoteka saxlayan və ipoteka kağızının verilməsi haqqında məlumatlar daxildir. Bununla bərabər ipotekanın dövlətin qeydiyyatı qaydalarına görə daşınmaz əşya ipotekasının dövlətin qeydiyyatı “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri barəsində” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq reallaşdırılır. Daşınmaz əşyanın ipotekasının qeydiyyata alınmasından ötrü rəsmi reyestrə ərizə ilə birlikdə ipoteka müqaviləsinin notariat qaydasında təsdiq edilmiş sürəti, qeydiyyat üçün dövlət rüsumunun ödənişini təsdiq edən sənəd və s. təqdim olunmalıdır.

İpoteka sənədi ipoteka müqaviləsi qüvvədə olduğu müddət ərzində verilir və ipoteka predmeti üzərində ipoteka hüququnu tənzimləyir. İpoteka kağızı üzrə səlahiyyətlərin verilməsi ilə əsas öhdəliyə görə ipoteka kağızının yeni sahibinə güzəşt

göstərilir. İpoteka kağızı ilə hüquq-larım vermiş şəxs bu haqqda əsas öhdəlik üzrə borcluya yazılı xəbərdarlıq edilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, ipoteka qoyanla ipoteka saxlayanın qarşılıqlı münasibətləri də bu sektordada qanunvericiliyin mükəmməlliyi və təkmilləşdirilməsi baxımından yüksək əhəmiyyət kəsb edir. İpoteka qoyanın əsas hüquqları sırasında ipoteka qoyulmuş əşyaya sahib olmaq, təyinatına uyğun olaraq ondan istifadə etmək, ipoteka qoyulmuş əşyanı vəsiyyət etmək, ipoteka predmetinə sərəncam vermək, ipoteka qoyanın mühüm vəzifələri sırasında isə ipoteka predmetinin saxlanılmasını və salamatlılığını təmin etmək, ipoteka predmetinin üçüncü şəxslərin qəsdlərindən və tələblərindən müdafiəsi, həmçinin onu lazımi səviyyədə saxlamaq üçün lazımi tədbirlər görmək, ipoteka predmetinin varlığını, vəziyyətini və saxlama şəraitini sənədlər üzrə, eyni zamanda faktiki surətdə yoxlamaq və s. yer almışdır.

Fikrimizcə, ipoteka kreditlərinin verilməsi üzrə qanunvericilik bazasının və ipoteka kreditlərinin verilməsi qaydalarının yenidən baxılmasına zərurət vardır. Bu, ilk öncə ipoteka krediti məbləğinin maksimum həcmi və kredit üzrə illik faiz stavkaları ilə bağlıdır. Öncə də qeyd etdiyimiz kimi ipoteka kreditlərinin maliyyə resurslarının formalaşmasında, müxtəlif ipoteka krediti modellərinin həyata keçirilməsində kredit təşkilatlarının, xüsusilə kommersiya banklarının rolu böyükdür. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 2007- ci il 23 yanvar tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Müvəkkil kredit təşkilatları tərəfindən verilmiş ipoteka kreditlərinin Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı daxilində Azərbaycan İpoteka Fondu tərəfindən ilkin maliyyələşdirilməsi haqqında Qaydaları”n əhəmiyyəti xüsusilə fərqlənir . Bu Qaydaların tətbiqi ölkənin bank sektorunun ipoteka kreditləşməsi sisteminə cəlbinə uyğun şərait yaradır və bankların fəaliyyətini nizamlayır. Qaydalara əsasən ipoteka fondu tərəfdən ilkin maliyyələşdirmə prosesləri, müvəkkil kredit təşkilatlarının ipoteka bazarında davamlı iştirakı, onlartərəfindən verilmiş ipoteka kreditlərinin reallaşdırılması proseslərini və s. tənzimləyir.

2.3 Banklar və sığorta şirkətləri arasında əlaqələrin hüquqi tənzimlənməsinin təhlili

Banklar və sığortaçılar arasında əlaqələr Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları və beynəlxalq müqavilələri, habelə Maliyyə Nazirliyinin normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir.

Tədqiqatın qanunvericilik bazasına dair «Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsinin sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (31 may 1996-cı il), «Bankların, sığortaçıların və təkrarsığortaçıların kapitallaşma dərəcəsini yüksəldilməsinin stimullaşdırılması haqqında», «Sığorta fəaliyyəti haqqında»[5], “Əmanətlərin sığortalanması haqqında”[20], «Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında», “İcbari sığortalar haqqında”, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”[4] və.s qanun və sərəncamları göstərmək olar.

Konstitusiyada əks olunmuş səlahiyyətlərə uyğun olaraq qanunverici maliyyə sahəsinin inkişafının sürətləndirilməsi, bank və sığorta xidmətlərinin keyfiyyətinin daha da inkişafına, həmçinin banklar, sığortaçı və təkrarsığortaçıların ödəmə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsi və həmin şirkətlərin maliyələşdirilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsinin stimullaşdırılması məqsədilə 28 oktyabr 2008-ci il tarixdə «Banklar, sığortaçı və təkrarsığortaçıların kapitallaşma səviyyəsinin artırılmasının stimullaşdırılması haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatının aparıcı sektorlarından olan bank sahəsi inkişafı naminə edilən güzəştlərlə yanaşı, sığortaçı və təkrarsığortaçıların kapitallaşma dərəcəsinin artırılmasının stimullaşdırılması məqsədilə həmin qurumların mənfəətinin nizamnamə kapitalının yüksəldilməsinə yönəldilmiş hissəsi mənfəət vergisindən azad olunub. Belə güzəştlər nəticəsində bank, sığortaçılar və təkrarsığortaçılar tərəfindən son 3 ildə nizamnamə kapitalının yüksəldilməsinə yönəldilmiş 500 milyon manatdan çox mənfəətin qarşılığında onlara 107 milyon manatdan artıq vergi güzəşti edilib.

Bəhs edilən qanununa əsasən banklar, sığorta təşkilatlarının mənfəətinin nizamnamə kapitalının yüksəldilməsinə istiqamətləndirilmiş hissəsinin 3 il müddətinə mənfəət vergisindən azad edilməsi də mühüm bir cəhətdir. Bu cəhətlərdən aydındır ki, bank əməliyyatlarının mühüm bir qismi, ümumiyyətlə, vergiyə cəlb olunmur.

Əmanətlərin sığortalanması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu[20] 29 Dekabr 2006-cı ildə ölkə Parlamenti tərəfindən qəbul edilmiş. Bu qanun Azərbaycan Respublikasında xidmət göstərən banklarda fiziki şəxslərin əmanətlərinin kollektiv icbari sığortalanması sisteminin qurulması və fəaliyyəti, o cümlədən əmanətlər üzrə kompensasiya ödənilməsi qaydalarını müəyyənləşdirir.

Əmanət/Depozit münasibətlərində bir tərəf (bank) başqa tərəfdən (əmanətçidən) daxil olmuş pul vəsaitini(əmanət, depozit) qəbul edərək müqavilədə qeyd olunmuş şərtlərlə və qaydada əmanət məbləğini əmanətçiyə geri ödəməyə və ona görə faizlər ödəməyi öz üstünə götürür. Pul məbləğini əmanət formasında cəlb etmək səlahiyyətinə qanunla müəyyən edilmiş qaydada verilən xüsusi icazəyə(lisensiyaya) uyğun olaraq buna səlahiyyəti olan poçt rabitəsinin milli operatorları və banklar malikdir. Bu lisenziyanı isə vermə hüququ Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına aiddir. Şəxslər əmanət qoymazdan öncə əmanəti qəbul edən Bankların və ya poçt rabitəsinin milli operatorlarının belə fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün lisenziyasının olub-olmamağını aydınlaşdırmalıdır. Bundan başqa qeyd olunmalıdır ki, bəzən kredit təşkilatlarına mərkəzləşdirilmiş nəzarəti reallaşdıran Mərkəzi Bank cəza tədbiri olaraq Banklara müəyyən zaman üçün əmanətlərin qəbul edilməsini qadağa edir. Bu öncəliklə Banklarda likvidliyin və ödəyicilik qabiliyyətinin zəif olması ilə bağlıdır. Əmanət qoyacağınız Bankın üzərində bu formada cəza tədbirinin olub-olmamasına əmin olmaq üçün AR Mərkəzi Bankına sorğu ilə müraciət edib, rəsmi cavab almaqla dəqiqləşdirmək olar. Əks halda Banklar vəsaitin cəlb olunması üçün əmanət qəbul etmək icazəsinə qadağa qoyulmuş olsa belə bunu gizlədə və yaxud səhv məlumat verə bilər. Bunun üçün yuxarıda qeyd edilmiş prosedurlara riayət etmək mühümdür. Çünki hər bir halda müqavilə tərəfi olaraq bazar riskini araşdırmaq məhz əmanətçinin öhdəliyinə düşür.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində əmanətlərin sığortalanması məşğuliyyəti ilə məşğul olan təşkilat, 9 fevral 2007-ci il tarixli Fərmanına əsasən Əmanətlərin Sığortalanması Fondu yaradılmış, 2007-ci ilin 12 Avqust tarixindən isə fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun bərpasının məqsədi banklar və xarici bankların yerli filialları ödəmə bacarığını itirdikdə fiziki şəxslərdən əmanətə daxil olmuş pul vəsaitinin itirilməsi riskinin qarşısını almaq, Azərbaycan Respublikasında maliyyə və bank sisteminin stabilliyini və inkişafını təmin etməkdir. Məhz qoruna bilən hər əmanətlər bu Fond vasitəsi ilə qorunur. Əmanət qəbul etmək səlahiyyəti olan bütün Bank və digər operatorlar məcburi olaraq bu fondun iştirakçılarıdır. Fond iştirakçıların reyestrini tərtib edir və onlara Şəhadətnamə verir. Məhz belə şəhadətnamələr depozit qəbul edən subyektlər tərəfindən daxil olan əmanətlərin (yuxarıda qeyd olunan və qoruna bilməyən əmanətlər xaric) sığortalı olmasının və gələcəkdə sığorta hadisəsi baş verən zaman depozitlərinin geri ödəyəcəyinin sübutudur.

AR Mərkəzi Bankı pul siyasətini və kredit qurumlarının nəzarəti reallaşdıran mərkəzi qurum olsa da, qanunda qoruna bilməyən əmanət statusları ilə daxil olmuş əmanətlərin geri ödənilməsinə Mərkəzi Bankın cavabdeh olması absurddur. Lakin onu vurğulamaq lazımdır ki, Mərkəzi Bank mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı olaraq ardıcıl formada bankları yoxlanmalı, onların adekvatlıq əmsallarını analiz etməli, likvidliyini nəzərdən keçirməlidir[4]. Məhz qeyd olunan göstəricilər tələb olunan standartlardan az olduqda Mərkəzi Bank tərəfindən banklara cəza tədbiri olaraq əmanətlərin daxil olunması yasaqlanmalıdır. Bu ilk öncə ölkədə Banklara olan etimadın artırılmasına xidmət göstərir. Bu eyni müddətdə iqtisadi inkişafda olan respublikamız üçün prioritet problemdir. Məhz bu məqsədlə, əhalinin banklara olan inamını yüksəltmək, eyni anda Bankların likvidliyinin/ödəyicilik qabiliyyətinin yüksəldilməsi üçün bir çox qərarlar qəbul edilmişdir. Bunlardan biri də "Banklar və digər kredit təşkilatları tərəfindən əhalinin əmanətlərinə görə ödənilən faiz məbləğlərindən, habelə investisiya qiyməti kağızları üzrə dividend və faizlərdən gəlir vergisinin tutulması üzrə güzəştlərin müəyyən edilməsi haqqında" AR qanunudur[4].

Bu qanunun əsas qayəsi Bankların ödəyicilik qabiliyyətinin yüksəldilməsi üçün şəxslərin həmin qurumlara vəsait qoymasını təşviq etməkdir. Qısa olaraq qeyd etsək, qanunvericiliyə uyğun olaraq sığorta olunan əmanətlərin geri ödənilməsi öhdəliyi AR Mərkəzi Bank öhdəliyində deyil, AR Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun öhdəliyindədir. Fondun Nizamnaməsində bildirilir ki, Fondun qeyri-kommersiya qrupu olara öhdəlikləri üzrə özü məsuliyyət daşıyır, Mərkəzi Bank Fondun, öz növbəsində isə Fond Mərkəzi Bankın öhdəliklərinə görə məsul tutula bilməz. Fond “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən olunmuş öhdəliklərinə görə bütün əmlakı ilə cavabdehdir.

Azərbaycan Respublikasında əmanətlərin sığortalanması sisteminin qurulmasının məqsədi banklar və xarici bankların yerli filialları ödəmə bacarığını itirdikdə, fiziki şəxslərdən əmanətə qəbul olunmuş pul vəsaitinin itirilməsi riskinin qarşısını almaq, maliyyə və bank sisteminin sabilliyini və inkişafını təmin etməkdir[20].

Bu qanun Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən banklarda fiziki şəxslərin əmanətlərinin kollektiv icbari sığortalanması mexanizminin qurulması və fəaliyyəti, o cümlədən əmanətlər üzrə kompensasiya ödənilməsi qaydalarını müəyyənləşdirir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 08 may 2009-cu il tarixdə “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda əlavə və dəyişikliklərin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununu qəbul etmişdir. Qanuna edilmiş dəyişikliklə qorunan əmanətlər üzrə illik faiz dərəcəsinin son həddinin təyin edilməsinin Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının uçot faiz stavkalarının asılılığı götürülmüşdür. Qəbul olunmuş Qanuna nəzərən illik faiz dərəcəsinin yüksək həddini Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı ilə razılaşdırmaqla Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun Himayəçilik Şurası təyin edir. 10 iyun 2009-cu il tarixdə keçirilmiş növbədənəkar iclasda Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun Himayəçilik Şurası qorunan əmanətlər üzrə illik faiz dərəcəsinin yüksək həddini Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı ilə

razılaşdırmaqla 15 faiz müəyyən edildi[20]. Qeyd etmək lazımdır ki, 2009-cu il 01 yanvar tarixindən etibarən Fonda üzv olan banklarda 15 faiz stavkası ilə və bu faiz stavkası həddində əmanətlər yerləşdirmiş əmanətçilərin əmanətləri qorunan əmanətlər hesab olunur və Fond tərəfindən sığortalanır. Xatırladaq ki, Qanuna edilmiş düzəlişlərə əsasən kompensasiya məbləğinin ən son həddi 30 min manatdır. Əmanətçilər əmanətlərin sığortalanmasına görə heç bir ödəniş etmirlər. Sığorta haqqları yalnız banklar tərəfindən ödənilir. Bundan əlavə Qanuna dəyişikliyə uyğun olaraq hər hansısa iştirakçı bankda sığorta hadisəsi baş verdikdə, əmanətçilər sığortalanmış əmanətlər üzrə əmanətin 100 % həcmində və ən son 30 min manat məbləğində kompensasiya ala biləcəklər. Qeyd edək ki, kompensasiya məbləğinin 30 min manata çatdırılması MDB məkanında maksimum kompensasiya məbləğidir. Müqayisə etmək üçün Qazaxıstanda kompensasiya dəyəri 33 min, Rusiyada isə 25 min ABŞ dolları təşkil edir. Əmanətlərin sığortalanması sisteminin qurulması məqsədi banklar və xarici bankların yerli filialları ödəmə qabiliyyətini itirdikdə, fiziki şəxslərdən əmanətə daxil olmuş pul vəsaitinin itirilməsi riskinin qarşısını almaq, maliyyə və bank sisteminin sabilliyini və inkişafını təmin etməkdir.

Fondun əsas məqsədi gəlir götürmək deyil və onun fəaliyyəti nəticəsində əldə etdiyi bütün mənfəət sığorta ehtiyatlarının yüksəldilməsinə yönəldilir. Dövlət və Mərkəzi Bank Fondun öhdəlikləri üzrə, Fond isə dövlətin və Mərkəzi Bankın öhdəlikləri üzrə cavabdehlik daşımır. Fiziki şəxslərin əmanətlərinin cəlb edilməsi üçün bank lisenziyası olan bütün banklar və xarici bankların yerli filialları Fondun məcburi iştirakçılarıdır. İştirakçı bankların Azərbaycan Respublikası ərazisindən kənar da yerləşən filiallarındakı əmanətlər Fond tərəfindən sığorta olunmur və onlar üzrə kompensasiya ödənilmir.

Əsas hal odur ki, 01 avqust 2013-cü il tarixindən artıq 10 faizdən çox olmayan faizlə yerləşdirilən hər bankdakı 30.000 manata qədər əmanətlər sığortalanır.

Beləliklə, əmanət sığorta sisteminin məqsədi – makro baxımdan əmanət sahiblərinin bank sistemlərinə olan güvəni gücləndirir və əmanətlərin bankçılıq sistemi kənarında qalmasını və ya sistemdən uzaqlaşdırılmasının qarşısını almaq üçün

fəaliyyət göstərir. Eyni anda, yığım sahiblərinin əmanətlərini topluca və bir anlıq banklardan çəkmələri halında bu sahədə yaşanabiləcək böhranların da qarşısını alır və ya ola biləcək mənfi təsirləri ən aşağı endirilməsində böyük xidməti vardır.

İpoteka barəsində Azərbaycan Respublikasının Qanunu 2005-ci il il aprel ayının 15- də qüvvəyə minmişdir. Sonradan bu qanuna bir sıra düzəlişlər və əlavələr edilmişdir. 22 dekabr 2005-ci il tarixində qəbul edilən “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı nəzdində Azərbaycan İpoteka Fondunun yenidən maliyyələşdirdiyi ipoteka kreditlərinin müvəkkil kredit təşkilatları tərəfindən ötürülməsinə Standart Şərtlər”ə əsasən ipoteka kreditini götürən şəxs mütləq olaraq 3 növ sığorta əməliyyatını həyata keçirir:

əmlak sığortası;

- işləmək bacarığının itirilməsinin sığortası;

- həyat və sağlamlığının itirilməsinin sığortası.

Sığorta təminatı yalnız Sığorta şəhadətnaməsində qeyd olunan risklərə dair qüvvədədir və həmin risklər aşağıdakılardan ibarətdir:

yanğın və/və ya ildırım vurmaı

partlayış

zəlzələ

tufan və qasırğa

daşqın, sel basması

sığortalanmış binaların içində və ya qonşu binalarda yerləşən rezervuar və borulardan sızma və ya onların partlaması nəticəsində su basması.

yerüstü nəqliyyat vasitələrinin dəyməsi

sindirmaqla oğurluq və ya oğurluğa cəhd.

yer sürüşməsi, torpaq çökməsi və ya qalxması

İndiki dövrdə hadisələr elə baş verir ki, bank vasitəsi ilə kredit alan insan sayı heç də aşağı deyildir. Diqqətə alsaq ki, kredit alan , əliilxusus da ipoteka krediti alan şəxslər uzun müddətli kredit ödənişləri etmək məcburiyyətindədirlər. Sözsüz ki, hər bir şəxs sağlam, uzun müddətli ömür sürmək və üzərinə düşən bütün işləri vaxtında

yerinə yetirmək istəyir. Amma təsəvvür etmək kifayət edir ki, ipoteka krediti alan şəxsin həyatında gözlənilməz bədbəxt hadisə baş tutarsa onun ailə fərdləri üçün çətin vəziyyət ola bilər. Məhz bu cür halların aradan götürülməsi məqsədi ilə bir neçə Sığorta Şirkətləri İpoteka Krediti üzrə borcgötürənin həyat sığortası məhsulunu təklif edir.

FƏSİL III. BANKÇILIQ VƏ SİĞORTA FƏALİYYƏTİNİN MEGATƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1 Bank risklərinin idarə edilməsi prosesində sığortanın rolunun təkmilləşdirilməsi

Müasir dövrdə qlobal, makroiqtisadi miqyasda riskli situasiyada qeyri-müəyyənlik və təhlükəli halların artdığına görə idarəetmə funksiyalarını icra etmək və hadisələri proqnozlaşdırmaq da çətinləşir. Ona görə, idarəçilik qərarlarının qəbul edilməsi prosesi mürəkkəbləşir və bu səbəbdən həmin qərarlara olan inam da azalır. Risk şəraitində idarəçilik xərcləri də artır. Digər tərəfdən isə dünya təcrübəsi göstərir ki, risklərin hər hansı bir sferada idarə edilməsi həm də digər problemlərin həllinə, iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşmasına müsbət təsir göstərir. Bu mənada risklərin idarə edilməsi yalnız itkilərin həmin sferada azalmasına deyil, həm də ümumi vəziyyətin yaxşılaşması üçün stimül rolunu oynamalıdır. Bir qayda olaraq, risklərin idarə olunması daha çox xətti funksiya ilə bağlı olur. Lakin, bir çox ölkələrdə bu mərkəzi aparatın fəaliyyətinə də daxil olur. Ona görə də burada riskləri xətti idarəetmə ilə mərkəzi aparat qaydasında idarə edilməsi bir-birilə əlaqələndirir. Və burada operativ qərarların qəbul edilməsinə də xüsusi əhəmiyyət verilir. Bir çox firma və şirkətlərdə risklərin idarə edilməsi funksiyası ilə bağlı fəaliyyət onların maliyyə xidməti digər fəaliyyətilə əlaqələndirilir, bəziləri isə digər bölmələrə aid edilir. Risklər şəraitində idarəetmə prosesində iştirak edən menecer həm də maliyyə hesabatı ilə bağlı olur və risklər üzrə ekspert rolunu oynayır. Risklər şəraitində idarəetmə prosesi aşağıdakı problemləri əhatə edir:

Birincisi, mümkün ola biləcək potensial itkilərin yeni aspektdə öyrənilməsi və aşkara çıxarılması. Burada həm də itkilərin potensial səbəbləri və hər bir risk zonasında meydana çıxma biləcək itkilər ehtimalının öyrənilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Bununla əlaqədar olaraq hər bir bölmələr üzrə sistemləşdirilmiş planlar və tədbirlər tərtib etmək, görmək lazımdır. Burada risk zonalar üzrə dəqiq informasiyaların toplanmasının, nəzarət qaydalarının, sənədlərinin dəqiqləşdirilməsinin, bu sənədlərdən istifadə edilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır, ikincisi,

itkilərin qiymətləndirilməsi və ölçülməsi prosesidir. Bu qiymətləndirmədə itkilər ehtimalının və onun maliyyə nəticələrinin sistemli nəzərə alınması vacibdir. Burada risklərin təhlili və ölçülməsi hər bir risk zonası və aşkara çıxarılan hər bir itki növü, tipi üzrə kəmiyyət baxımından müəyyən edilməsi kimi işlər əsas yer tutur. Çünki bu həmin risklərin ünvanlı idarə edilməsini və həm də onun nəticələrini nisbətən dəqiq müəyyən etməyə və onun maliyyə problemləri ilə əlaqələndirməyə imkan verir. İkinci problem, risklərin maliyyələşməsi və onun üzərində nəzarətin aparılmasıdır. Burada hər hansı bir fəaliyyət sferasında kənarlaşma hallarının müəyyən edilməsi, risklərin azadılması və yaxud qarşısının alınması, əvvəlcədən risklərin gözlənilməsi hallarının yaxşılaşdırılması əsas yer tutur. Ona görə də bu, haqlı olaraq nəzarət edilən risklər və itkilər adlanırlar. Üçüncüsü, problemin alqoritmik. sistemləşdirilməsi, variantların müəyyən edilməsi, özünümaliyyələşdirmə mexanizmlərinin hazırlanması və kompleks proqramın tərtib olunmasıdır. Burada paralel itkilərin sığortalınması problemi də meydana çıxır.

Risklərin idarə edilməsi özü-özlüyündə müstəqil bir prosesdir, çünki onun özünə xüsusi yanaşma qaydaları, metodları vardır. Lakin, bununla belə risklərin idarə edilməsini heç də ayrı-ayrı qurumların, təşkilatların, bankların və s. ümumi taktiki və strateji idarə edilməsi sistemindən təcrid olunmuş halda başa düşmək olmaz. Belə ki, risklərin idarə edilməsi menecmentin ümumi, universal qanun və prinsiplərinə, metodlarına zidd olmamalıdır[23]. Bu, həm də həmin təşkilatların sosial-iqtisadi məqsədlərinə və vəzifələrinə uyğun gəlməlidir. Burada, həm də həmin təşkilatların normal fəaliyyət göstərmələri qaydaları, vahid strateji məsələlər, iqtisadi siyasət nəzərə alınmalıdır. Bu, o deməkdir ki, risklərin idarə edilməsi təşkilatların özlərinin idarə edilməsi sisteminin mühüm bir tərkib hissəsini təşkil etməlidir. Problemlərin idarə edilməsinin özü riskli xarakter daşıya bilər. Ona görə də risklərin idarə edilməsində təşkilatların ümumi inkişaf strategiyası risklərin idarə edilməsinin yalnız səmərəli, əlverişli variantları ilə əlaqələndirilməlidir, adekvat olmalıdır. Təcrübə göstərir ki, risklərin idarə edilməsi strategiyası və taktikası ilə təşkilatların məqsədi, missiyası və vəzifələri, ümumi strategiyası bütün hallarda həmahəng səciyyə daşmır.

Bu isə nəticədə öz növbəsində nəinki mövcud, həm də, necə deyirlər, strateji risklərə səbəb olur. Bu müxtəlif formalarda özünü göstərə bilər. Bəzən belə ola bilər ki, firma və şirkətlərdə istehsalın artması məhsulun realizasiyası, marketinqi ilə kifayət qədər əlaqələndirilməsin. Və yaxud onların iflası uğraması qarşısının alınması üzrə çəkilən xərclər bəzən əldə ediləcək mənfəətdən çox ola bilər. Və yaxud onların strateji inkişaf proqnozları riskləri nəzərə almadan müəyyən edilir. Ona görə də burada obyektiv olaraq, neqativ nəticələr əldə edilir. Bu və buna bənzər halları araşdırmaq, dəqiqləşdirmək məqsədi ilə bir çox xarici ölkədə risklərin outsorsinq təşkilatları vasitəsi ilə idarə olunması qaydasından istifadə edilir, yəni bu iş kənar təşkilatları tərəfindən icra edilir ki, buna da subpodrad adı verilmişdir. Amma əslində risklərin outsorsinq idarə edilməsini bir cür xidmət növü kimi qiymətləndirmək olar. Bu xidmət forması firma və şirkətləri risklərin idarə edilməsi qayğısından azad edir. Lakin, outsorsinq risk idarəetmədə müsbət cəhətlərlə yanaşı mənfi cəhətlər də vardır. Bizcə, firma və şirkətlərin peşəkar, yüksək ixtisaslı işçiləri, mütəxəssisləri (mühəndisləri, texnoloqları, iqtisadçıları, menecerləri, rəhbər işçiləri və s.) mövcud olduğu şəraitdə belə xidmət formasına bir o qədər də ehtiyac olmazdı. Bunun mənfi cəhəti xüsusi olaraq zəif kadr bazasına, rəhbərlik aparatına malik olan təşkilatlarda özünü daha aydın şəkildə göstərə bilər. Həç kimə sirr deyil ki, respublikamızın özündə elə mühasiblər, maliyyəçilər, bütövlükdə təşkilatlar vardır ki, onların yerinə rüblük, illik hesabatları kənar adamlar (bəzən rəsmi, bəzən qeyri-rəsmi) icra edirlər. Belə halda risklərin idarə edilməsi həm iqtisadi, texnoloji və həm də mənəvi cəhətdən səmərəli olmur. Çünki hər hansı bir təşkilat özünün spesifik problemlərini özü daha dərindən dərk edir, nəinki hər hansı bir xidmət göstərən təşkilat, o cümlədən outsorsinq xidməti. Burada daxili auditor fəaliyyətinin, maliyyə nəzarətinin və mühəndis-texnoloji xidmətin müstəsna rolu vardır. Çünki hər hansı bir təşkilat ənənəvi olaraq nəyin hesabına, hansı səbəbdən xərclərin, itkilərin çox olmasını daha yaxşı anlayır, onun qarşısında duran məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsində meydana çıxan ziddiyyətləri, prioritetləri və qeyri prioritetli problemləri də daha dəqiq müəyyənləşdirə bilər. Çünki təşkilatın mütəxəssisləri, menecerləri gündəlik

fəaliyyətlərində belə ziddiyyətli problemlərlə hər gün rastlaşırlar, bu haqda onlarda daha çox informasiyalar olur.

Risqlərin proqnozlaşdırılmasında təşkilat rəhbərlərinin, menecerlərin, iqtisadçıların və s. işçilərin iqtisadi təfəkkür tərzinin də böyük əhəmiyyəti vardır. Çünki hər hansı bir fəaliyyətə başlamazdan əvvəl təşkilat rəhbəri və digər işçilər yalnız ənənəvi, qaydalı varinatlar haqqında deyil, həm də alteranliv varmarlar, gözlənilə biləcək, baş verə biləcək itkilər haqqında da düşünməli, götür-qoy etməlidir. Və buna uyğun olaraq, birinci növbədə hal-hazırda və gələcəkdə mövcud ola bilən qeyri müəyyənliklərin azadılması haqqında düşünməlidir. Çünki qeyri-müəyyənliklər bərabər şərait daxilində istər indiki, və istərsə də gələcək risklərin əsasını təşkil edir, Hər hansı bir fəaliyyət, əməliyyat növündən baş verə biləcək itkiləri azaltmaq və yaxud aradan qaldırmaq, üçün əvvəlcə, birinci növbədə onu törədən qeyri müəyyən situasiyaları araşdırmaq təhlil etmək lazımdır. Bəzən əksinə olur. Risklər dağıdıcı nəticələrə gətirib çıxarından sonra firma və şirkətlər, banklar, dövlət orqanları bu haqda düşünür, tədbir görməyə çalışırlar. Əlbəttə, əgər artıq risk baş vermişsə onu araşdırmaq lazımdır. Lakin bu əvvəlcə, priventiv, qabaqlayıcı qaydada aparırsa daha səmərəli olar. Beləliklə, gələcək risklərin əvvəlcədən qiymətləndirilməsi doğrudan da son dərəcədə vacibdir. Əlbəttə, risklərin gələcək proqnozunu vermək üçün həmin fəaliyyət növünün öz məzmununu sistemli halda dərk etmək lazımdır. Bunun üçün dərin təfəkkürdən başqa, həm də peşəkar biliyə malik olmaq lazımdır. Şübhəsiz ki, burada bərabər şərait daxilində rəhbər işçinin, mütəxəssisin uzun illərdə topladığı təcrübənin, şəxsi intuisiyanın da müəyyən rolu vardır. Lakin burada ən başlıca məsələ proqnozların verilməsinin elmi metodudur. Burada informasiyanın, aprior məlumatların dəqiqliyi, habelə firma və şirkətlərin antirisk tədbirlərinin mövcud vəziyyətə adekvatlığı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Əslində antirisk tədbirlərinin özü də dəqiq məlumatlara, səliqə məntiqə əsaslanmalıdır. Burada yalnız riyazi-statistik, dinamik məlumatların proqnozlar üçün mücərrəd şəkildə verilməsi, hazırlanması kifayət deyildir. Bizcə burada mövcud və baş verə biləcək iqtisadi proseslərin situasiyalı təhlili və idarəedilməsi də mühümü

əhəmiyyət kəsb etməlidir. Bunun üçün, birinci növbədə rəşional menecment, idarəçilik konsepsiyası, davranışı vacibdir. Ona görə də baş verəcək hər hansı bir itkinin məqsədli qaydada idarə olunması da vacibdir. İdarəetmədə istər əldə ediləcək mənfəətin, gəlirlər məbləğinin və istərsə də itkilərin miqdarı, strukturu da nəzərə alınmalıdır. Əlbəttə burada belə bir cəhəti də nəzərə almaq lazımdır ki, informasiyanın tam dəqiqliyi, qeyri müəyyənliyin olmaması özü-özlüyündə hələ risklərin aradan qaldırılması demək deyildir. Bu cəhətdən heç də K.V.Baldin və S.N.Vorobyova ilə razılaşmaq olmaz, Məsələn, onlar yazırlar: «Tam və dəqiq informasiyalar qeyri müəyyənliyi aradan qaldırır və ona görə də risklərin mövcud olmasının zəruri şərtlərini aradan qaldırım. Əlbəttə informasiyanın dəqiqliyi, səhihliyi müəyyənlik üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Lakin əgər iqtisadi proseslərin, qiymətli kağızlar bazarında və digər sahələrdə və proseslərdə baş verən və baş verə biləcək əməliyyatlar, sövdələşmələr və s. öz təbiəti etibarlı ilə qeyri-xətti, spontan xarakter daşıyırsa bizim onlar haqqında informasiya məlumatlarımız həmin xaos halların aradan qaldırılması üçün qərantıya ola bilməz. Olsa olsa xaos hadisələr, proseslər haqqında biliyimiz hardasa onların müəyyən yol verilən həddə çatmasına kömək edə bilər. Bu köməklik, informasiyanın belə əhəmiyyəti özünü bir çox istiqamətlərdə göstərə bilər: 1. İnformasiyalar əsasında bu və ya digər əməliyyatlara başlamağın tez və gec olmasının və yaxud vaxtından əvvəl başlamağın qərar alınması. 2. İdarəçilik qərarının özünün əsaslandırılması və onun antirisk, anliböhran səciyyə daşması. 3. İqtisadi əməliyyatların özünün şəffaflığının təmin edilməsi. 4. Riskli situasiyaların aynan əməliyyatlar və digər iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə tədqiq edilməsi, araşdırılması. 5. Riskli situasiyalar sistemində ən kritik nöqtələrin tapılması, müəyyən edilməsi. 6. Bütün bunlar əsasında ayrı-ayrı əməliyyatlar, fəaliyyət növləri üzrə və bütövlükdə, məcmuu halda firma və şirkətlər, ayrı-ayrı təşkilatlar, banklar və s. üzrə risk potensialının aşkara çıxarılması, müəyyən edilməsi. Bütün bunlar riskləri törədən və yaxud da törədəcək amillərin (obyektiv, subyektiv) özünün sinergetik, sistemli və çoxcəhətli araşdırılmasını zəruri edir. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, istər subyektiv və istərsə də obyektiv risklər onların məzmunundan və xarakterindən

asdı olaraq proqnozlaşdırma və idarə olunma səviyyəsinə görə də bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirlər. Bu mənada bizcə idarə olunmaqlılığı həтта risklərin mühüm meyarı kimi qiymətləndirmək lazımdır. Bu mənada bizə elə gəlir ki, kompyüterlərdə hər bir risklərin özlərinin nomenasiyalı- identifikasiyalı kodlarının əks etdirilməsi önəmli olardı. Bu nomenasiya-identifi- kasiyada obyektiv və subyektiv amillər və onların tərkib hissələrini müəyyən istiqamətdə qruplaşdırılsa daha önəmli olar. Çünki belə olduqda informasiyaları risk baxımından bir-birindən daha dəqiq ayırmaq mümkün olar. Məsələn, belə ayırma, hüdudqoyma bir sıra istiqamətlərdə də, o cümlədən aşağıdakı istiqamətlərdə aparılsa daha məqsədə uyğun olar: 1. Bütövlükdə obyektiv amillər üzrə; 2. Bütövlükdə subyektiv amillər üzrə; 3. Mənfəətə, gəlirə, iqtisadi artıma səbəb ola biləcək işgüzar risklər üzrə; 4. İtkilərə, zərərə səbəb ola biləcək risklər üzrə; 5. İnvestisiya risklər üzrə; 6. İstehsal risklər üzrə; 7. Kommersiya risklər üzrə; 8. Maliyyə risklər üzrə; 9. Kredit risklər üzrə; 10. İdarə oluna bilən risklər üzrə; 11. İdarə oluna bilməyən risklər üzrə; 12. ayrı-ayrı əməliyyatlar və fəaliyyət növləri üzrə və s. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, belə nomenasiya-identifikasiya yalnız iqtisadi situasiyaları öyrənmək, idarəetmə baxımından deyil, həm də həmin nomenasiyalar üzrə müvafiq, uyğun proqnozların aparılması baxımından da son dərəcədə vacibdir. Çünki burada ayrı-ayrı nominasiyalar üzrə eynicinsli, bir-birinə uyğun gələn prosesləri öyrənmək və müəyyən nəticə çıxartmaq mümkündür. Həm də burada bütün səbəbləri araşdırıb yekun qiymət vermək üçün əsaslı məlumatlar əldə edilmiş olur. Burada həm də risklərin meydana çıxma imkanlığı (ehtimalı), təhlükə yaratmaq dərəcəsi ilə bir-birilə müqayisə etmək baxımından da bu qaydalı yanaşma əlverişlidir. Həm də ona görə ki, hər bir risk növü müəyyən proqnozlaşdırma qaydasını, metodunu nəzərdə tutur, həm də onların müxtəlif neqativ nəticələri olur, həm də müvafiq daşıyıcıları, məsuliyyət dərəcəsi olur. Bütün bunlar onu göstərir ki, doğrudan da proqnozlaşdırılma məqsədli tədqiqat tələb edir və müvafiq idarəçilik qərarları ilə şərtləşir, tamalanır. Qəribə də olsa risklərin, həm də psixoloji tərəfləri, sosial məzmunu da olur. Bir sözlə, risklərin menecmenti, idarəedilməsi onların meydana gəldiyi bütün səviyyələrdə müəyyən

konseptuallığa, məqsədyönlülük və əsaslanır və onlar arasında qarşılıqlı əlaqə və təsirlərin sistemli təhlilini tələb edir. Bu baxımından bəzi fəaliyyət növləri öz təbiəti etibarilə əvvəlcədən riskli hesab olunur. Nəinki ayrı-ayrı əməliyyatlar və yaxud fəaliyyət növləri, bundan asılı olaraq bütövlükdə təşkilatın özü də riskli təşkilat hesab ola bilər. Yəni risklərin ehtimalılığı daha çox özünü göstərə bilər. Bəzən risk ehtimalı o qədər böyük olur ki, hətta heç bir tədqiqat aparmadan da onu görmək, hiss etmək mümkündür. Lakin, bu o demək deyil ki, riskləri kəmiyyət cəhətdən ölçmək lazım deyildir. Əksinə, riskləri kəmiyyətcə müəyyən etmək, onları statistik metodla aşqasıya etmək proqnozların dəqiqliyi baxımından vacibdir. Belə olduqda risklərin azalması və yaxud çoxalması və yaxud stabil qalması qanuna uyğunluluğunu öyrənmək də xeyli dərəcədə asan olur. Bu, həm də riyazi-statistik, iqtisadi mühakimələr aparmağı, risk problemi üzrə ekspert qiymətləndirməni icra etməyə, bu prosesləri modelləşdirməyə və nəhayət daha dolğun, elmi konseptual nəticə çıxarmağa imkan verir. Bütün bunlar maliyyə aktivlərinin və passivlərinin, qiymətli kağızların dəyərinin, məzənnəsinin analitik təhlilini də ehtiva edir. Əlbəttə, bunların hamısı müəyyən informasiyalarla, informasiya axınları ilə, bazar konyukturası ilə əlaqələndirilməlidir.

Bank fəaliyyətindəki risklərin tənzimlənməsi birinci növbədə bankın özünün iş rejimini və fəaliyyətini qaydaya salınması, bankların iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsini nəzərdə tutur. Ona görə də bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi təcrid olunmuş halda deyil, sistemli halda aparılmalıdır. Bu həm də, həm makro səviyyəli, sahə səviyyəli və firma və şirkətlər səviyyəli problemlərlə, bu səviyyəli müvafiq iqtisadi göstəricilərlə əlaqələndirilməlidir. Doğrudan da başqa sahələrdə olduğu kimi burada da qeyri sistemli iqtisadi münasibətlər və əlaqələr sistemli riskləri əmələ gətirir. Bu əlaqələr yalnız üfiqi deyil, həm də şaquli olur. Burada problemin dövlət, makro səviyyədə tənzimlənməsi mühüm, aparıcı əhəmiyyət kəsb edir. Makro səviyyədə tənzimlənmə mexanizmləri ali icra orqanları tərəfindən həyata keçirilərkən bir tərəfdən bank sisteminin özünün səmərəli qurulması prinsipləri, digər tərəfdən isə dövlətin və bankların iqtisadi təhlükəsizliyi prinsipləri nəzərə alınmalıdır. Daha

konkret deyilsə, burada bank portfelinin düzgün müəyyən edilməsi, əhalinin banklara qoyduğu pul vəsaitinin dövlət tərəfindən sığortalanması, bankların kreditorlar qarşısında məhsuliyəfinin artırması, depozitlərin maksimal həcmnin müəyyən edilməsi və s. nəzərdə tutulmalıdır. Bank səviyyəsində, başqa cür desək mezosəviyyədə isə normativ aktlar, əsasnamələr, müvafiq standartlar və s. nəzərdə tutulur. Bankların fəaliyyətini Bazel komitəsinin müəyyən etdiyi qaydaya görə risklərin tənzimlənməsi məsələsində aşağıdakı mexanizmlərlə həyata keçirir və yaxud həyata keçirilməlidir; Bankların heç olmasa minimum kapitalla malik olunması, bank kapitalın həcmnin və onun tərkibinin normativlərə uyğun gəlməsi; Bank balansında likvidlik normasının mövcud olması; Mütləq öhdəliklərə əməl olunması, risklərin qiymətləndirilməsində bank modelinin düzgün qurulması; Bankların maliyyə vəziyyəti və riskləri vəziyyət haqqında adekvat informasiyaların olunması; risklərin düzgün proqnozlaşdırılması; Bazar situasiyaları, kredit və əməliyyatlar və digər üzrə strategiyanın düzgün seçilməsi, onların limitləşdirilməsi, xələşdirilməsi və daxili nəzarətin qoyulması; ssuda portfeli üzrə kredit risklərinin qiymətləndirilməsi, onun bankların ticarət bazar portfeli riskləri ilə düzgün əlaqələndirilməsi. Burada bank kapitalının beynəlxalq standartlar, xüsusi olaraq 1988-ci ilin kapital üzrə Bazel razılaşdırılmasına uyğunlaşdırılması da vacibdir. Xatırladaq ki, kapital üzrə Bazel razılaşması aşağıdakı üç hissədən ibarətdir: kapitalın tərkib hissələri; risklərin çəki əmsalı; kapitalın kifayətliliyinin məqsədli standart əmsalı. Burada bank kapitalı tərkibi və strukturu aşağıdakı ünsürlərlə müəyyən edilmişdir; daimi səhm kapitalı; nəzərdə tutulan ehtiyatlar, yəni bölüşdürməmiş mənfəət hesabına əmələ gələn ehtiyatlar. Burada əlavə kapital dedikdə isə, Bazel komitəsinin nöqteyi nəzərindən aşağıdakılar nəzərdə tutulur: gizli ehtiyatlar; yenidən qiymətləndirmə ehtiyatları; kreditlər üzrə zərərlərin ödənilməsinin ümumi bank ehtiyatları; hibrit (kumulyativ müddətsiz səhmlər, kapitalla borcun əlaqələndirilməsi) vasitələri; borcların uzun müddətli subsidiyalaşması. Burada kredit risklərinin diversifikasiyası da önəmli rol oynayır. Ümumiyyətlə, bank sistemi fəaliyyətində risklərin idarə edilməsi bir sıra məsələlərlə, problemlərlə üzləşir. Bunlar əsas aşağıdakılarla bağlıdır: bankların kredit

qabiliyyəti üzrə reytingi sisteminin ehtiyac səviyyəsində müəyyən edilməməsi; ayrı-ayrı bankların vaxtı keçmiş borclar, kredit itgiləri və defoltun dəqiq müəyyən edilməməsi; iqtisadi və sahəvi inkişaf tsikiinin itkilərə və risklərə gətirib çıxarmasının sistemli təhlil edilməməsi; bu sektorda istər maliyyə və istərsə də informasiya və kadr resurslarının yeterince olmaması; bütövlükdə milli reyting sisteminin, kredit reytinginin yüksək inkişaf etməməsi. Bundan başqa kredit riskləri və aktiv risklərin optimal şəkildə nəzərə alınmaması, onun bazar riskləri ilə düzgün əlaqələndirilməməsi. Bütün bu məsələlər və digər məsələlər bank sisteminin sabitliyinə mənfi təsir göstərir, bank böhranını formalaşdırır.

Müasir dövrdə sekyuritizasiya həm də kredit risklərinin sığortalanmasının yeni texnologiyası hesab edilir. Bu yenilik, innovasiyaya verilmiş kreditlərin ikinci bazarı olmaqla nəticə etibarilə kapitalın zəruri olan həcmdə artması, aktivlərin likvidliyi və diverenfikasiyası ilə bağlıdır, başqa cür desək, bu, aktivlərin sekyuritizasiyası deməkdir. Sekyuritizasiya sığortalanma sferasında innovasiya olması səbəbindən ona müxtəlif təriflər verilir. Məsələn, E.Şetinın göstərir ki, əksər iqtisadçılar «sekyuritizasiya» anlayışı dedikdə hər hansı bir şirkətin gəlir gətirən aktivlərinin maliyyələşdirilməsi və ya yenidən maliyyələşdirilməsini nəzərdə tuturlar ki, bu da həmin aktivlərin ticarət, satış halına gətirilməsi, qiymətli kağızlar vasitəsilə likvidlik formasına çatdırılması ilə əlaqədardır. Müəllif göstərir ki, son on ildə sekyuritizasiya bazarının inkişafı kapital bazarına əlverişli şərait yaratmış, aktivlərin effektiv realizasiyasına imkan vermiş, yüksək kredit reytingə malik olan istiqrazlar təklifini genişləndirmişdir, başqa cür deyilsə, sekyuritizasiya maliyyələşdirmənin və risklərin investorlar və satıcılar üzrə diver-sifikasiyasına imkan verir. Doğrudan da, sekyuritizasiyanı kredit risklərinin sığortalanmasının yeni, innovasiyalı forması, qaydası adlandırmaq da olar. Lakin bizcə sekyuritizasiya bundan başqa daha geniş maliyyələşdirmə, sövdələşmə, borcların örtülməsi, kredit risklərinin yenidən bölüşdürülməsini və s. əhatə edir.

3.2 Bank sığorta resurslarının idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi

Banklar və sığorta şirkətləri fəaliyyətləri həmişə sıx bağlı olan maliyyə qurumlarıdır. Son onilliklərdə bu əməkdaşlıq yeni aspektlərlə tamamlanıb.

Məsələn, Rusiyanın maliyyə bazarının hələ çox gənc olmasına baxmayaraq, onun inkişafı, qaçınılmaz səpmələrlə, qlobal tendensiyaları təqib edir. Bununla yanaşı, Rusiya bankları və sığorta şirkətləri arasında əməkdaşlıq təcrübəsi mövcuddur.

80-ci illərin sonlarında - 90-cı illərin əvvəllərində Rusiyada çıxan çox sayda sığorta şirkətləri ya banklar, ya da onların aktiv iştirakı ilə yaradılıb. Nəticədə, onlar bank kreditləri və ya borcalanların banklara borcları üzrə borclarını sığorta üzrə ixtisaslaşırlar. İndi, bir çox sığorta şirkəti bu cür sığorta növlərindən imtina etdikdə, ölkədə bazar münasibətlərinin qurulması dövründə onların populyarlığının obyektiv səbəbləri olduğunu qeyd etmək lazımdır.

Ölkədə əmtəə çatışmazlığı şəraitində ilk sahibkarların işgüzar fəaliyyətinin təbii istiqaməti ticarət və vasitəçilik fəaliyyəti olmuşdur. Başlanğıc kapital olmadığı təqdirdə, ticari strukturların əmtəə alımının maliyyələşdirilməsi problemini həll etməsi üçün tək kredit imkanı bank kreditləşməsi olmuşdur. Eyni zamanda, ilk müştərilərin kredit tarixçəsi olmadığı təqdirdə bu cür kreditləşmə təcrübəsinə malik olmayan, girovlarla işləyən kommersiya bankları sığorta şirkətlərinin xidmətlərinə müraciət etmək məcburiyyətində qaldılar. Gördüyümüz kimi, əməkdaşlığın ilkin addımları bankların və sığorta şirkətlərinin formalaşması şəraitində mənalı bir strategiyadan daha məcbur olmuşdur və əməkdaşlığın bu forma olmaması bunun birbaşa nəticəsidir. Arbitraj hallarının bir dövrü, Bank risklərinin birbaşa sığortası, xüsusilə əmlakın və bankların daşınmaz əmlakının sığortası kimi, daha uğurla inkişaf etməmişdir. Ölkədə aşağı sığorta mədəniyyəti sayəsində banklar özlərini digər yollarla müdafiə etmək üçün sığorta ehtiyacını görmədilər. Sığorta hələ də həyata keçirildikdə, tez-tez bank fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini nəzərə almadan həyata keçirilmişdir.

Banklar və sığorta şirkətləri arasında əməkdaşlığın ən aydın göstəricisi bankların müvəqqəti olaraq azad maliyyə resurslarının sığortaçının yerləşdirilməsindən istifadə etməsidir. Xüsusiyyətləri səbəbindən əhəmiyyətli fondları yığan sığorta şirkətləri banklar üçün əhəmiyyətli bir maraq göstərir.

Ötən il banklar və sığorta şirkətləri arasında əməkdaşlıq sahəsində vəziyyət dəyişməyə başlamışdır.

Bank kreditlərinin sığortası borcalanların həyat və sağlamlıq sığortasına, hüquqi qabiliyyətinə, banklara və ya daşınmaz əmlak obyektlərinə verilən əmlakın sığortasına çevrilir. Bu, öz növbəsində, bir çox obyektiv səbəblərə görə, Azərbaycan sığorta bazarında yer tapmayan uzunmüddətli həyat sığortası proqramlarının inkişafına təkan verdi[23].

Insurance birbaşa bank riskləri - bu sığorta bank avadanlıq və pul vəsaitləri və onların toplanması əməliyyatları, və təhlükəsiz depozit qutuları məzmunu və bank kadrların məsuliyyət, və çox, daha çox. Ölkəmizdəki bank işi ən riskli fəaliyyət sahələrindən biridir. Qüvvətli təhlükəsizlik xidmətləri nə də mürəkkəb texniki təhlükəsizlik sistemləri bankları quldurluqdan xilas edə bilməz. Valyuta mübadiləsi ofislərinə istiqamətli reydlər demək olar ki, gündəlik hadisələrə çevrilmişdir. Amma banklar da s yanğınlar, sızması, ildırım tətilər, uğursuzluqlar bank avadanlıq, insan səhv və əziyyət çəkir. Bütün bu onların fəaliyyətinin qorunması ən vacib üsullardan biri kimi sığorta hesab bankirlər edir. Ən inqilabi dəyişikliklərin baş verdiyi bank və sığorta fəaliyyətlərinin qovşağında idi. Bu da "bank sığortası" ideyası ilə bağlıdır. English bankaşuransın bir hərfi tərcümə olaraq, rus söz terminologiya dəqiq ictimai təklif sığorta və bank xidmətləri birləşdirən anlayışı, mahiyyəti əks etdirmir.

Sığorta məhsullarını satmaq üçün bank şəbəkə istifadə edərək ideyası artıq çox geniş qəbul edib, Avropa və Amerikada 70 çıxdı. Avropa banklarının 75% -i öz işlərində "bank sigortacılığında" anlayışı istifadə və sığorta şirkətlərinin 37% öz müştərilərinə alternativ maliyyə xidmətləri təklif edir.

Bu ideyanın geniş istifadəsi maliyyə bazarlarında obyektiv vəziyyət nəticəsi idi ki, məqamları aşağıdakılardır:

- maliyyə bazarının zəifləməsi bank yeni texnologiya yaranması fonunda sənaye və ən belə strukturları, o cümlədən digər maliyyə institutları tərəfindən təmin maliyyə xidmətləri spektrini genişləndirir, poçt şöbələri və əmanət bankları kimi;
- maliyyə üstünlüyü ilə əhalinin həyat sığortası sənayesinə qənaət axını;
- bəzi ölkələrin demoqrafik strukturu və sosial siyasəti, əlavə pensiya təminatında artan maraqlara gətirib çıxarır;
- bank kreditlərinin həyat sığortası borcalanlar ilə ipoteka və istehlak kreditlərinin çox sayda verilməsi üçün əlavə maliyyə zamanətləri banklar ehtiyac;
- sığorta şirkətlərinin sığorta məhsullarına alternativ paylayıcı şəbəkə yaratması arzusu və s.

Təşkilati olaraq, "bank sığortası" aşağıdakı formalarda keçirilə bilər: bank və sığorta şirkəti arasında ticarət əsaslı əməkdaşlıq; sığorta şirkətinin səhmdarı və ya əksinə, sığorta şirkətinin bankı tərəfindən təsis edilməsi; bir və ya bir neçə bank şəbəkəsi ilə əlaqələrin inkişafında ixtisaslaşan bir törəmə şirkətin sığorta şirkətinin yaradılması.

Yuxarıda göstərilən qarşılıqlı əlaqə formalarından birinə görə, banklar və onların şöbə şəbəkəsi sığorta xidmətlərinin distribütorları kimi çıxış edir və sığorta şirkəti sığorta məhsulunu təkmilləşdirmək üçün davamlı iş aparır və öz növbəsində banklar tərəfindən hazırlanmış və təqdim etdiyi paylama şəbəkəsinin maliyyə xidmətləri vasitəsilə təkliflər verir.

Fikrimizcə, "Bank sığortası" ideyasının istifadəsi həm banklar, həm də sığorta şirkətləri üçün üstünlük təşkil edə bilər. Əsas olanları nəzərdən keçirək.

1. Bank işi sığorta şirkətləri tərəfindən ödənilən komissiya hesabına daha sərfəlidir.
2. Müştəriyə ən geniş və tam maliyyə xidmətləri təklif edin.
3. Bank və müştəri arasında mövcud əlaqələrin gücləndirilməsi (statistik göstəricilər göstərir ki, xidmətlərin müxtəlifliyini artırmaq müştərilərin öhdəliyini gücləndirir).
4. Müştəri məlumat bankından istifadə etmək bacarığı.

5. "Bank müştəri-müştəri" zəncirində sığorta agentləri kimi qiymətli əlaqənin olmaması və sığorta xidmətlərinin qiymətlərinin rəqabət qabiliyyətli olması ilə əlaqədar sığorta məhsulunun paylanması üçün inzibati xərclərin azaldılması.

6. Alternativ şəbəkədən istifadə etməklə maliyyə xidmətləri üçün paylayıcı şəbəkənin əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi.

7. Aktivlərin bölüşdürülməsi, investisiya portfelinə maksimum gəlir verilməsi.

8. Sığortaçının bank imicinin və nüfuzunun istifadəsi.

9. Bank işçilərinin yüksək keyfiyyəti.

"Bank sığortası"nın inkişafı iki mərhələdən keçib. Həyat sığortasından başlayan sığorta şirkətləri, ilk növbədə, bir kümülatif elementi əhatə edən sadə bir məhsul təklif etdilər, heç bir risk sığortası olmadı. İpoteka və istehlakçı kreditlərinin borcalanların yalnız ölüm halında (benefisiarın kredit verən bank təşkilatı olduğu halda) sığortası bu növ sığorta növündə riskli element təşkil etmişdir. Bu günə qədər "bank sığortası" Qərb, Cənubi, Şimali Avropa və Amerikanın demək olar ki, bütün ölkələrində geniş şəkildə təmsil olunur. Banklar həyat sığortası siyasətini (əlilliyi olan bir vəziyyət də daxil olmaqla) bir qəzadan, habelə avtomobilin sığortası siyasətini, ev əmlakının sığortasını, tibbi sığortanı və s. Yaymağa başladı.

Bankların sığorta fəaliyyətindən gəlirləri (banklar tərəfindən sığorta haqlarının ümumi həcmindən alınan)

Ölkə	Həyat sığortası üzrə sığorta haqlarının və banklar tərəfindən toplanmış pensiyaların həyat sığortası üzrə ümumi sığorta haqlarının həcminə nisbəti	Cəmi sığorta mükafatında banklar tərəfindən toplanmış sığorta haqlarının payı
Fransa	40%	2%
İsveç	25%	3%
Almaniya	20%	3%
Danimarka	17%	3%

Britaniya	15%	5%
Holland	15%	13-%
İspaniya	15%	3%
İtaliya	5	0

cədvəl 3.1

"Bank sığortası"nın tanındığı ilk Avropa sığorta bazarı Fransanın bazarları idi. "Bank sığortası" sisteminin formalaşmasına xarakterik olaraq, Fransız təcrübəsindən bir az daha çox yaşayaq. 1980-ci ilə qədər, əsasən orta dövrüyyə bankları, Kredit Mutuel və Compagnie Bancaire kimi, həyat sığortası siyasətini yaymaq üçün bank şəbəkəsini istifadə edirdi. 1980-ci illərdən sonra Banque Nationale de Paris, Societe Generale, Credit Lyonnais, Credit Agricole kimi bankların ən yüksək səviyyəli emalı da sığorta məhsulları satmağa başladı.

1985-ci ildə Fransanın banklardakı payı həyat sığortası üçün müxtəlif vasitəçilərdən alınan ümumi mükafatın 25% -ni təşkil etmişdir. 1993-cü ildə həyat sığortası siyasətinin 50% -dən çoxu bank strukturları vasitəsilə satılmışdır. Məsələn, "bank sığortası" sistemi vasitəsilə təqdim olunan sığorta məhsullarının iki ən tipik nümunəsini nəzərdən keçirək.

1. Fransada "bank sığortası" sistemi vasitəsilə banklar tərəfindən paylanmış ənənəvi həyat sığortası məhsulu "qənaət bonusu" (Bons de capitalization). Bu, yalnız iki şərait göstərildikdə, klassik sığortanın əsas növlərinə xas olan hər hansı bir risk unsuru olmadan pul qoymaq üçün sadə bir nümunədir: töhfə və dövr miqdarı. Müştərinin bu cür sığortaya olan marağı sığorta mükafatlarının aşağı dərəcələrindən, eləcə də Bons de kapitallaşdırma rentabelliği baxımından yüksək etibarlılıq və rəqabətə səbəb olan orqanların nəzarətindən ibarətdir.

Bons de kapitalizasiya aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

Benefisiarın dəyişdirilməsi üçün sadələşdirilmiş qaydada sənəddir;
Sığorta müddəti 0 ildən 30 ilədəkdir (adətən 8 və ya 10 il);
ödəniş şərtləri - bir mükafat kimi ödənilən 90%;

bank komissiya üçün - 2-dən vahid mükafat 6%;

sığorta dərəcəsinin hesablanması daxil dərəcəsi qayıt - 4.5%,

bu qarşılıqlı razılığı ilə artırıla bilər;

aktivlərin investisiya - bir mükafat, minus bank xidmətlərinin dəyəri, bir investisiya fonduna və ya sığortanın bu növü üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi investisiya fondunda toplanmış əgər 4,5% daha çox gəlirlik dərəcəsi; mənfəət iştirak - sığortaçı tərəfindən əldə olunan gəlirlərin ən azı 85% müştəri qayıtmalıdır.

Müqavilənin ləğv olunmasından sonra geri qaytarılma məbləğinin qaytarılması hər zaman mümkündür. Ödəmə məbləği müqavilənin xitam müqavilə (sığorta məbləğinin çox 5%) xitam komissiyalarının xalis zamanı faiz dərəcəsi hesablanması əsasında birdəfəlik ödəniş məbləği bərabərdir.

Aydın ki, "əmanət bonusu" daha çox bank məhsuluna bənzəyir, buna görə "bank sığortası" vasitəsilə yayılması kifayətdir. Bir faiz nisbətindəki investisiyalardan əldə edilən gəlir, sadəcə bir bank məhsuluna investisiya qoyuluşundan gəlir gətirir. Bütün bunlara əlavə olaraq, bu əməliyyatın həyat sığortası kimi qəbul edilmiş olması investorların vergi bazasından ödənilmiş mükafatın çıxmasına imkan verir.

Kredit borcalan üçün həyat sığortası siyasətinin alınması adətən girov üzərində kredit almaq üçün bir şərtədir və uzun müddətli istehlak krediti verərkən də müqavilə şərtlərinə istəyə əsasən daxil edilə bilər. Bir qayda olaraq sığorta haqları borcalan tərəfindən krediti istifadə üçün faizlə eyni vaxtda ödənilir.

Tipik olaraq, bu sığorta, sığorta hadisəsinin baş verməsi ehtimalını (sığorta şirkətinin hissəsi) məhdudlaşdırmaq üçün müqavilənin müddətini azaltma meyli ilə bankla sığorta şirkəti arasındakı müqavilənin xüsusi formasıdır. Lakin, kreditin qismən qaytarılmaması şərti, əlavə sığorta şərtləri və ya sığorta mükafatının miqdarı nəzərdə tutulmalıdır.

Tipik olaraq, siyasət ölüm halında verilir, lakin bəzən əlavə şərt kimi, əlillik və iş yerini itirməsi (Fransa üçün tipik) daxil edilir. Müqavilənin müddəti adətən on il ilə

məhdudlaşır. Müqavilənin müddətinin uzadılması halında sığorta mükafatı bank tərəfindən uzadılma müqaviləsi imzalandığı gündən bir ay müddətində ödənilir.

Bu cür sığorta növü yalnız iki imza sahibinin olduğu bir müqavilə olaraq bağlana bilər: borcalan və sığorta şirkəti, müqavilənin şərtlərinə əsasən bankın məsuliyyəti tamamilə istisna olunur. Hər halda, bank bu sığorta məhsulunun paylanması üçün təbii bir yeridir.

Bankların köməyi ilə sığorta xidmətlərinin ən populyar şəkildə bölüşdürülməsi banklar tərəfindən verilən "sığorta yükü" və ya banklar tərəfindən verilən kredit kartlarının tətbiqi idi. Xarici bankların digər xidmət növləri arasında çıxardığı bütün növ kartları müştərilərinə ən müxtəlif sığorta müdafiəsini verir.

Məsələn, American Express kart sahibləri, işə zərərin ödənilməsi üçün sığortanın 50,000 ABŞ dolları həcmində olan qəza ilə əlaqədar sığorta təklif edir; "Midland Access / Visa" kart sahibləri 50 min manat sığorta edilə bilər. Sənət. qəzalar və 1 milyon lirə. Sənət. üçüncü şəxslərə qarşı məsuliyyət; kartın sahibləri "Barclaycard / MasterCard / Visa" itkisi, oğurluq və ya zərərdən alınan vəsaitlər üçün sığortalanır.

Azərbaycan Təcrübəsinə gəldikdə isə nümunə olaraq qeyd etmək istərdimki, "Günay Bank" ilə "Günay Sığorta" şirkəti arasında imzalanmış memoranduma əsasən "Günay Bank"ın premium (Gold, Platinum, Black Edition) kart istifadəçiləri üçün xüsusi sığorta paketləri hazırlanmışdır. Hazırlanmış sığorta paketləri kart istifadəçilərini digər bankların müştərilərindən fərqləndirir.

Premium kartlar üçün sığorta paketləri pulsuz təqdim edilir:

GOLD - "Günay Bank" "MasterCard Gold" kart istifadəçiləri üçün pulsuz sığorta paketləri təklif edir. Sığorta paketləri müvafiq qaydada "Günay Sığorta" ASC şirkəti vasitəsilə təqdim edilir:

Müddətsiz sığorta kartı; Kartın itirilməsindən sığorta (kartın birinci istifadə ili ərzində maksimum 2 dəfə oğurlanmış və ya itirilmiş kartın ödənişsiz dəyişdirilməsi);

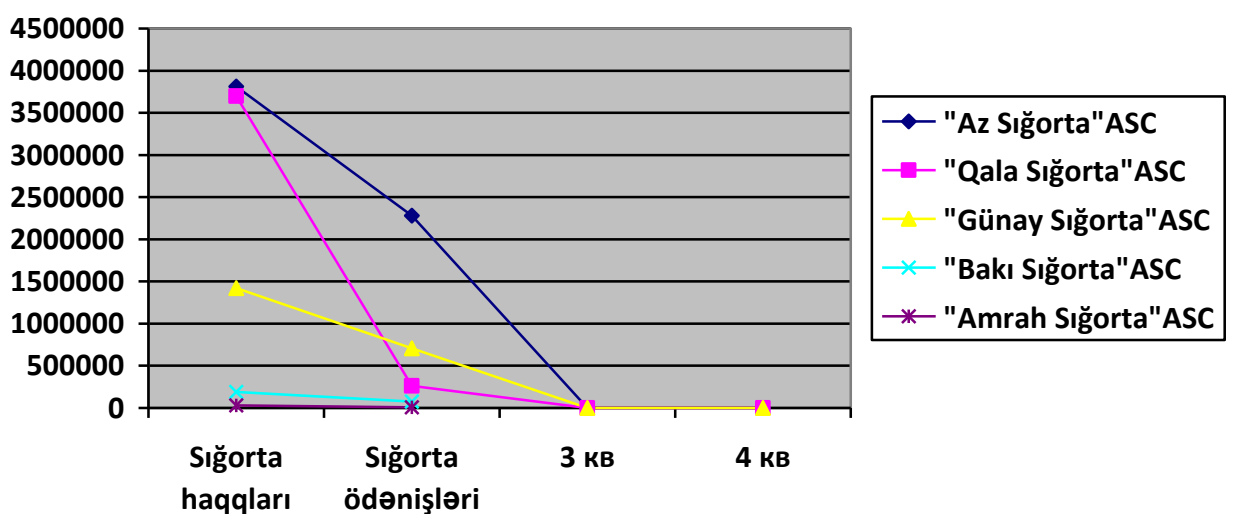
Azərbaycan Respublikası daxilində fərdi qəza sığortası (maksimum 5 000 AZN).

PLATINUM - “Günay Bank” “MasterCard Platinum” kartı istifadəçiləri üçün pulsuz sığorta paketləri təklif edir. Sığorta paketləri müvafiq qaydada “Günay Sığorta” ASC şirkəti vasitəsilə təqdim edilir:

Müddətsiz sığorta kartı; Kartın itirilməsindən sığorta (kartın birinci istifadə ili ərzində maksimum 2 dəfə oğurlanmış və ya itirilmiş kartın ödənişsiz dəyişdirilməsi);

Xarici ölkələrə səfər zamanı sığorta (bir təqvim ili ərzində 60 gün müddətinə verilir);

“Günay Sığorta” ASC şirkəti tərəfindən təklif edilən bütün sığorta xidmətlərinə (icbari sığorta növləri istisna olmaqla) 10% miqdarında güzəşt.

diaqram 3.1

BLACK EDITION - “Günay Bank” “MasterCard World Black Edition” kartı istifadə edənlər üçün ödənişsiz sığorta paketləri təklif edir. Sığorta paketləri müvafiq qaydada “Günay Sığorta” ASC şirkəti vasitəsilə təqdim edilir:

Müddətsiz sığorta kartı; Kartın itirilməsindən sığorta (kartın ilk istifadə ili ərzində maksimum 2 dəfə oğurlanmış və ya itirilmiş kartın ödənişsiz dəyişdirilməsi);

Əmlak sığortası (3-lü əmlak, maksimum 5 000 AZN);

Azərbaycan Respublikası daxilində fərdi qəza sığortası (maksimum 5 000 AZN).

“Günay Sığorta” ASC şirkəti tərəfindən təklif edilən bütün sığorta xidmətlərinə (icbari sığorta növlərindən başqa) 10% həcmində güzəşt.

ÖDƏNİŞLİ SİĞORTA PAKETLƏRİ

Eyni zamanda, kart istifadəçisinin istəyi ilə əlavə xidmət haqqı tutularaq ona aşağıdakı sığorta paketləri təqdim edilə bilər:

Sığorta kartı – 3.50 AZN

Əmlak sığortası (3-lü əmlak, 5000 AZN) – 30 AZN

Fərdi qəza sığortası (ölkə daxilində, 5000 AZN) – 45 AZN

Səfər sığortası (illik 60 gün) – 55 AZN

1994-cü ildə Rusiya üçün xarakterik çox yüksək inflyasiya şəraitində maliyyə sisteminin qeyri-sabitlik, uzunmüddətli sığorta mümkünlüyü barədə danışmaq çətindir valyuta tənzimlənməsi və müvafiq sığorta ehtiyatları investisiya problemləri vaxtından əvvəl sığortaolunanların yaşaması sığorta məbləği ödəmək üçün sığortaçının öhdəliyinin təmin sığorta. Və tezliklə 1995-ci ildə inflyasiya kimi, azalmağa başladı və daha müzakirə olunacaq Rusiyada ilk təkliflər yığım sığorta məhsul var idi ki, xarakterikdir.

Fikrimizcə, "Bank sığortası" ideyasının tətbiq olunmasının sadəliyinə baxmayaraq, praktikada "sığortaçı bank" sisteminin effektiv fəaliyyətinə nail olmaq üçün ilk növbədə bir sıra ciddi problemləri həll etmək lazımdır.

Birincisi, bankın iş yerləri vasitəsilə bankın sığortalı müştərisinə satılması təklif olunan sığorta məhsulunun seçimi. Müştərilər üçün aşkar cəlbediciliyə əlavə olaraq, kifayət qədər sadə olmalıdır, ilkin risk qiymətləndirməsini tələb etmir, rəqabət qabiliyyətli sığorta dərəcəsi var. Bank xidmətləri ilə "paketdə" təklif olunur. Bundan əlavə, geniş müştəri bazası nəzərə alınmaqla, bankın və sığorta şirkətinin nüfuzuna olan qayğı, sığorta halında şərtsiz ödənişlərin təminatıdır, bu da öz növbəsində etibarlı təkrarsığortaçıların iştirakını tələb edir.

İkincisi, siyasətin rəyin verilməsi proseduru ciddi şəkildə rəsmiləşdirilməlidir, bank əməliyyatlarının texnologiyasına yaxın və müxtəlif sığorta məhsulları üçün vahid olmalıdır. Bankın operatorunun sığortası onun adi funksiyalarının bir hissəsi kimi nəzərdə tutulub.

Üçüncüsü, bu, bank iş yerlərindən satılan siyasət haqqında məlumat əldə etmək, lazımi hesabatların hazırlanmasını, qarşılıqlı hesablaşmaların təşkili və

tələblərin cavablandırılması məsələsinin həllidir. Eyni zamanda, minlərlə müştəriyə aid olacağını nəzərə almaq lazımdır. Bu baxımdan, müştəri xidməti, məlumat ötürülməsi, proqram vasitələrinin uyğunluğu və böyük həcmli məlumatların işlənilməsini təmin etmək bacarığı layihənin bütün iştirakçıları tərəfindən razılaşdırılmışdır.

Dördüncüsü, bu, bank işçilərinin təlim və təhsili problemidir. Bunu həll etmək üçün operatorlar üçün xüsusi iş təsviri hazırlanmışdır; sığorta şirkətinin menecerləri bankın əməkdaşları ilə məsləhətləşmələr aparırlar; bank filiallarına sığorta şərtləri, reklam və istinad materialları təqdim edilmişdir.

Bütün bu problemlərin həlli 1994-cü ilin yazından başlayaraq, verilən bank kartlarının sahibləri üçün sığorta xidmətləri göstərməyə imkan verdi. Eyni zamanda, kartların növü təqdim edilmiş və təklif olunan sığorta xidmətlərinin siyahısını müəyyən etmişdir.

Orta səviyyədə yaşayan "klassik" ın kart sahibləri üçün pensiyaçılar, tələbələr və vətəndaşların digər kateqoriyalara daxil olmaqla orta, aşağı qat üçün nəzərdə kütləvi ödəmə kartı məsələsinə xüsusi həyat sığortası proqramı və sağlamlıq Böyükşəhər Əmanət Bankının strategiya nəzərə alaraq hazırlanmışdır aşağı sığorta məbləği (1 min dollara bərabər) olan qəzalardan. Bankın müştərilərini ortalama statistik qrup olaraq nəzərə alaraq və xaricdəki bu cür sığortanın mövcud statistikalarını nəzərə alaraq, çox aşağı bir sığorta dərəcəsi təmin etmək mümkün idi. Bu, sığorta şirkətinin müştəri bazasını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirməyə və çox sayda kiçik riskdən ibarət sabit bir sığorta portfelini əldə etməyə imkan vermişdir.

Texniki cəhətdən, sığorta prosesi birbaşa bank kartının verilmə proseduru ilə bağlıdır. Müştəri, əgər özünü sığortalamaq istəyirsə, bank kartının verilməsi və sığorta müqaviləsinin bağlanması üçün birləşdirilmiş ərizəni doldurur. Bu halda, ilkin tibbi müayinədən və sağlamlıq vəziyyətinə dair sənədlərin təqdim edilməsinə ehtiyac yoxdur.

Bu sığorta nədir? Bazarda mövcud olan bir mühüm fərq var idi - müştərilərlə işin nəzərə alınmaqla təklif olunan sığorta riskləri siyahısı seçilmişdir. Aydınır ki, bank işçilərinin xidmət, müştərilər və özləri risk qiymətləndirilməsini dərin ətraflı təmin edir və sığortaçı əlaqələr və rəsmiləşdirilməsini asanlaşdırır. Alman təsnifat sistemi AUB-88 risklər qalmaq məcburiyyətində müştərilərin sığorta şərtlərini qəbul etmək lazımdır, xüsusilə sığorta halda, müqavilənin müddəti ərzində sığorta vəziyyət. Bu halda Risk qiymətləndirilməsi sığorta məbləğinin bir faizi kimi ifadə olunur insan bədənində, müxtəlif orqanlarının funksional əhəmiyyəti əsaslanır. Təbii ki, bu siyahı tam deyil. Qəza nəticəsində orqanlar təsirlənsə, fəaliyyətinin itirilməsi və ya itirilməsi halında sığorta xidmətinin həcmi mövcud siyahıda müəyyən edilə bilmədikdə, sığorta məbləğinin normal fiziki və zehni fəaliyyətinin pozulması dərəcəsi haqqında tibbi nəticələr əsasında müəyyən edilmişdir. Bədənin və ya hissiyyat orqanının hər hansı bir hissəsinin işləməsinin qismən itkisi və ya pozulması ilə, sığorta məbləği müvafiq olaraq siyahıda göstərilən faiz dərəcəsinin bir hissəsidir. Qəza nəticəsində bir neçə fiziki və ya zəif funksiya zədələnmişsə, faiz dərəcələri birləşdirilir, lakin ümumi məbləğ sığorta olunan məbləğin 100% -dən artıq ola bilməz. sığorta hissəsinin miqdarı normal fiziki və zehni fəaliyyətin pozulması dərəcəsi haqqında tibbi hesabat əsasında müəyyən edilmişdir. Bədənin və ya hissiyyat orqanının hər hansı bir hissəsinin işləməsinin qismən itkisi və ya pozulması ilə, sığorta məbləği müvafiq olaraq siyahıda göstərilən faiz dərəcəsinin bir hissəsidir. Qəza nəticəsində bir neçə fiziki və ya zəif funksiya zədələnmişsə, faiz dərəcələri birləşdirilir, lakin ümumi məbləğ sığorta olunan məbləğin 100% -dən artıq ola bilməz. sığorta hissəsinin miqdarı normal fiziki və zehni fəaliyyətin pozulması dərəcəsi haqqında tibbi hesabat əsasında müəyyən edilmişdir. Bədənin və ya hissiyyat orqanının hər hansı bir hissəsinin işləməsinin qismən itkisi və ya pozulması ilə, sığorta məbləği müvafiq olaraq siyahıda göstərilən faiz dərəcəsinin bir hissəsidir. Qəza nəticəsində bir neçə fiziki və ya zəif funksiya zədələnmişsə, faiz dərəcələri birləşdirilir, lakin ümumi məbləğ sığorta olunan məbləğin 100% -dən artıq ola bilməz.

Bu növ sığortanın cəlbəciliyini artırmaq üçün həll edilməli olan vacib bir problem yüksək inflyasiyanın nisbətən uzun bir sığorta dövrü (1 il) ilə kompensasiya edilməsinin zəruriliyidir. İnflyasiyaya səbəb olan sığorta məbləğinin real "azaldılması" ilə bağlı müxtəlif üsullardan istifadə edilmişdir. Bu, sığorta mükafatının əlavə edilməsi və sığortalanan məbləğin valyuta ekvivalentinin tətbiqi və vəsaitin bir hissəsinin sığorta ehtiyatlarının vəsaitlərinin sərmayə yatırılması ilə yenidən sığortalanma imkanındır.

Qəzalara qarşı sığorta ilə yanaşı, "klassik" kimi kart sahibləri də təklif edilmişdi və bank kartlarının zərərini itirmişdir. Bu növ sığorta müştərilər arasında ən məşhurdur. Hal-hazırda bir neçə on minlərlə müştərimiz oxşar sığorta müqavilələrini bağlamışdır. Belə bir kütləvi tələbat səbəb kart itirildikdə, onun yenidən məsələ müştəri, onun tam dəyəri ödəmək üçün isə ilkin kart müştəriyə verilməsi və ya pulsuz və ya nominal qiyməti üçün olmasıdır. Bu sığorta son dərəcə gəlirli və kart itirildiyi halda müştəri, təkrar verilməsi səbəbindən sığorta şirkəti həyata keçirilən bank, daha icazəsi olmadan tələb olunan məbləği debet etmək hüququnu əldə etmək.

"Qızıl" (kifayət qədər yüksək gəlir səviyyəsi olan müştərilər kateqoriyası) kimi kart sahibləri üçün daha bahalı sığorta proqramları təklif olunur. Xaricdə səyahət edərkən tibbi xərclər üçün bu sığorta və əhəmiyyətli sığorta məbləğləri olan qəzalara qarşı həyat və sağlamlıq sığortası.

Demək olar ki, iki il təcrübəsi bizə bir sıra nəticələr verməyə imkan verdi.

Bank müştəriləri arasında sığorta xidmətlərinə böyük tələbat var. On minlərlə bank müştərisi sığorta şirkətinin müştəriləri oldu. Zərər sığorta proqramlarının təhlili müəyyən tarifləri qüvvədə sübut etdi. Şikayətləri təmin etmək üçün sistem effektiv fəaliyyət göstərir. Bir neçə yüz nəfər sığorta hadisələri üzrə ödənişlər aldı. sığorta məbləği, müqavilənin müddəti və digər qurulması müxtəlif müştəri, məsələn, xüsusi şəraitdə müqavilə bağlamaq istəyirəm hallarda fəaliyyət qaydasını, Kamil. "bank sigortacılığında" effektivliyini azalda problemləri arasında əsas təlim olmaması və bank işçilərinin motivasiya idi sığorta xidmətlərinin bölüşdürülməsi. sığorta şirkətinin əsas vəzifəsi yalnız sığorta məhsulun təkmilləşdirilməsi olur "Bank sigortacılığında"

nəticələrinin daimi monitorinqi, xüsusilə bank işçilərinin daimi fırlanma bank şəbəkəsinin, təlim və bank işçilərinin danışma davamlı prosesinin təşkili hər hansı bir vahid sığorta məhsullarının satışı azalması, sürətli cavab. Göründüyü kimi, nəticələrdən biri bütün bank filiallarında sığorta menecerlərinin tətbiqi olacaqdır. Eyni zamanda, onlar banklarla işləyən xüsusi hazırlıqlı bank işçiləri və ya sığorta şirkətlərinin mütəxəssisləri olub-olmaması vacibdir. Bankın bütün filiallarında sığorta menecerlərinin tətbiqi yollardan biri olacaqdır. Eyni zamanda, onlar banklarla işləyən xüsusi hazırlıqlı bank işçiləri və ya sığorta şirkətlərinin mütəxəssisləri olub-olmaması vacibdir. Bankın bütün filiallarında sığorta menecerlərinin tətbiqi yollardan biri olacaqdır. Eyni zamanda, onlar banklarla işləyən xüsusi hazırlıqlı bank işçiləri və ya sığorta şirkətlərinin mütəxəssisləri olub-olmaması vacibdir.

Son vaxtlar inflyasiya səviyyəsinin azalması səbəbindən uzunmüddətli ipoteka kreditləşməsi geniş inkişafa nail olur. Sığortanın rolu burada çox böyükdür. Bu kreditlərin tanınmış sığortası deyil.

Borcalanın, girov və əmlakın həyatı və sağlamlığı sığortalanır. Belə sığorta şərtləri bir neçə ildir hesablanır.

Sığorta şirkətlərinin və banklarının müştərilərinə çevrilən maliyyə şirkətləri, həmçinin "bank-sığorta şirkəti" paketinin iştirakı ilə kompleks sığorta növləri hazırlanmış və inkişaf etdirilir. Beynəlxalq təcrübəyə nəzər salsaq belə mexanizmlərdən biri Moskva Əmanət Bankının Universal Finance şirkətinin və "Soyuznik" Sığorta Şirkətinin iştirakı ilə işə başlamışdır. Beləliklə, müştərilər Universal Finance şirkətini girovlarla təmin edərkən satın aldıqda, mənzillərin yanğın təhlükəsizliyi, daşqın və s. müştərilərin həyat və sağlamlıq sığortası qəzalara qarşı. Beləliklə, bu cür maliyyə qurumları sığorta məhsulları üçün alternativ paylayıcı şəbəkədə əlaqə kimi qəbul edilir.

Müxtəlif maliyyə məhsulları və xidmətləri həm xaricdə və Azərbaycan şəbəkələri paylanması inkişaf meylləri nəzərə alaraq, öz xidmətlərini yaymaq maliyyə institutlarının gələcək əməkdaşlıq proqnozlaşdırmaq mümkün deyil, onların paylayıcı şəbəkələrin birləşdirilməsi, paylanması üçün bu şəbəkələrin istifadəsi və

digər xidmətlər bir sıra. Bir "çip" kart sahibinə böyük imkanlar verə biləcəyi vaxt deyil. IBM-in son layihəsi kredit kartı, hava biletini, pasportu birləşdirən smart kartın verilməsi üçün nəzərdə tutulub.

Bankların və sığorta şirkətlərinin xaricdə əməkdaşlıq təcrübəsini öyrənməklə biz bank və sığorta bazarlarında meydana çıxan meyllər haqqında məlumat verə bilmərik. Bu, müxtəlif risklərin bölüşdürülməsi və yenidən bölüşdürülməsi, investisiya idarəetməsinin bank strukturlarının, sığorta və təkrar sığorta şirkətlərinin ümumi vəzifəsi olduğunu əsas götürür. Yaxın gələcəkdə biz, əlbəttə, Azərbaycandada oxşar tendensiyaları müşahidə edə bilərik.

Nəticə və təkliflər

Makroiqtisadi planda maliyyə-kredit təşkilatları digər təşkilatlarla müqayisədə daha böyük rol oynayır və dövlət siyasətinin maraqlarına cavab verən funksiyaları daha dolğun reallaşdırır.

Maliyyə-kredit sistemində iştirak edən sığortaçıların, bankların, kredit kooperativlərinin və qeyri-dövlət təqaüd fondlarının, investisiya kompaniyalarının təşkilati-hüquqi formaları, ilk vaxtlarda xüsusi ola bilər, çünki hal-hazırda əsas pul vəsaitləri xüsusi sığorta təşkilatlarında, investisiya kompaniyalarında toplanmışdı.

Ölkənin maliyyə-kredit sektorunun sonrakı inkişafı və tənzimləmə alətlərinin unifikasiyası üçün Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi bankının səlahiyyətini məhdudlaşdıraraq 10.03.2016 ildə bütöv maliyyə kredit sektoruna nəzarət üçün meqatənzimləyici institutu Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası yarandı.

Maliyyə bazarının müvəffəqiyyətli inkişafı üçün peşəkar səviyyədə təşkil edilmiş tənzimləmə, fəaliyyətin qanunvericiliklə dəqiq müəyyənləşdirilməsi, sektorun iştirakçılarının sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinin yüksəldilməsi, obyektiv nəzarət, həmçinin ixtisaslı mütəxəssislər tərəfindən aparılan yoxlamaların olması vacibdir. Bazarın bütün iştirakçıları əmin olsalar ki, tənzimləyici investorların hüquqlarını effektiv müdafiə edir, müstəsna dərəcədə bazarın maraqları üçün fəaliyyət göstərir, onda investorların etibarını və investisiyaların miqdarı yüksələr, bazar institutları daha tez inkişaf edər.

Bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin institusion, təşkilatı və funksional aspektlərinin təhlili bizə bu maliyyə institutlarının qarşılıqlı əlaqələrinin əsas istiqamətini və formalarını ayırmağa imkan verdi. Onların təşkilati sxeminin qurulması mövqeyindən təhlil olunan institutların yaxınlığı, onların yaranması və inkişafının tarixi bağlılığı, həmçinin, funksional asılılıq və qarşılıqlı xidmət sığorta təşkilatlarının və kommersiya banklarının qarşılıqlı münasibətlərinin əsaslarını müəyyən edir. Bank və sığorta təşkilatlarının əsasında duran təşkilati sxemlərin tədqiqatı, birgə fəaliyyətin və əməkdaşlığın, həm də rəqabətin əsasını təşkil

edən ümumi və xüsusi məqamların olmasını göstərir. Sığorta təşkilatlarının və bankların maliyyə sxemlərinin zahiri ifadəsi onların funksiyaladır, bu da ya partnyor, ya da rəqabət qarşılıqlı əlaqələri vasitəsi ilə ifadə olunur.

Bank və sığorta fəaliyyətinin əmələ gəlməsinin institusional yanaşmadan tədqiqatı nəticəsində biz belə bir nəticəyə gəldik ki, bank və sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin əsasında bank institunun və sığorta institutunun iqtisadi xüsusişməsinin müəyyən edən xüsusi qaydada rəsmiləşdirilmiş maliyyə sxemləri durur.

Fikrimizcə, "Bank sığortası (Bank Insurance)" ideyasının istifadəsi həm banklar, həm də sığorta şirkətləri üçün aşağıdakı istiqamətlərdə üstünlük təşkil edə bilər:

1. Bank işi sığorta şirkətləri tərəfindən ödənilən komissiya hesabına daha sərfəlidir.
2. Müştəriyə ən geniş və tam maliyyə xidmətləri təklif edin.
3. Bank və müştəri arasında mövcud əlaqələrin gücləndirilməsi (statistik göstəricilər göstərir ki, xidmətlərin müxtəlifliyini artırmaq müştərilərin öhdəliyini gücləndirir).
4. Müştəri məlumat bankından istifadə etmək bacarığı.
5. "Bank müştəri-müştəri" zəncirində sığorta agentləri kimi qiymətli əlaqənin olmaması və sığorta xidmətlərinin qiymətlərinin rəqabət qabiliyyətli olması ilə əlaqədar sığorta məhsulunun paylanması üçün inzibati xərclərin azaldılması.
6. Alternativ şəbəkədən istifadə etməklə maliyyə xidmətləri üçün paylayıcı şəbəkənin əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi.
7. Aktivlərin bölüşdürülməsi, investisiya portfelinə maksimum gəlir verilməsi.
8. Sığortaçının bank imicinin və nüfuzunun istifadəsi.
9. Bank işçilərinin yüksək keyfiyyəti.

Fikrimizcə, "Bank sığortası" ideyasının tətbiq olunmasının sadəliyinə baxmayaraq, praktikada "sığortaçı bank" sisteminin effektiv fəaliyyətinə nail olmaq üçün ilk növbədə bir sıra ciddi problemləri həll etmək lazımdır.

Birincisi, bankın iş yerləri vasitəsilə bankın sığortalı müştərisinə satılması təklif olunan sığorta məhsulunun seçimi. Müştərilər üçün aşkar cəlbədiciliyə əlavə olaraq, kifayət qədər sadə olmalıdır, ilkin risk qiymətləndirməsini tələb etmir, rəqabət qabiliyyətli sığorta dərəcəsi var. Bank xidmətləri ilə "paketdə" təklif olunur. Bundan əlavə, geniş müştəri bazası nəzərə alınmaqla, bankın və sığorta şirkətinin nüfuzuna olan qayğı, sığorta halında şərtsiz ödənişlərin təminatıdır, bu da öz növbəsində etibarlı təkrarsığortaçıların iştirakını tələb edir.

İkincisi, siyasətin rəyin verilməsi proseduru ciddi şəkildə rəsmiləşdirilməlidir, bank əməliyyatlarının texnologiyasına yaxın və müxtəlif sığorta məhsulları üçün vahid olmalıdır. Bankın operatorunun sığortası onun adi funksiyalarının bir hissəsi kimi nəzərdə tutulub.

Üçüncüsü, bu, bank iş yerlərindən satılan siyasət haqqında məlumat əldə etmək, lazımi hesabatların hazırlanmasını, qarşılıqlı hesablaşmaların təşkili və tələblərin cavablandırılması məsələsinin həllidir. Eyni zamanda, minlərlə müştəriyə aid olacağını nəzərə almaq lazımdır. Bu baxımdan, müştəri xidməti, məlumat ötürülməsi, proqram vasitələrinin uyğunluğu və böyük həcmli məlumatların işlənilməsini təmin etmək bacarığı layihənin bütün iştirakçıları tərəfindən razılaşdırılmışdır.

Dördüncüsü, bu, bank işçilərinin təlim və təhsili problemidir. Bunu həll etmək üçün operatorlar üçün xüsusi iş təsviri hazırlanmışdır; sığorta şirkətinin menecerləri bankın əməkdaşları ilə məsləhətləşmələr aparırlar; bank filiallarına sığorta şərtləri, reklam və istinad materialları təqdim edilmişdir.

Kommersiya bankları, adi təşkilatlar kimi, əhəmiyyətli dərəcədə gəlir əldə etdikdə, onu qiymətli kağızlara, müxtəlif investisiya layihələrinə kapital qoymağa və ya investorlara, o cümlədən xaricilərə, borc verərək, saxlamağı qərarlaşdırırlar. Sığorta təşkilatları öz iqtisadi mahiyyətinə görə aşağı gəlirlidir, lakin böyük ehyitalara malikdirlər ki, onları da investisiya etmək lazımdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

- 1.** Azərbaycan Respublikasının Banklar haqqında qanunu 1994
- 2.** Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi “Azərbaycanın statistik göstəriciləri” Bakı-2016
- 3.** Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının nizamnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 10 mart tarixli fərmanı
- 4.** “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (10 dekabr 2004-cü il.)
- 5.** “Sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu Bakı şəhəri, 25 iyun 1999-cu il № 696-IQ
- 6.** A.Yeman. Azərbaycan Milli Ödəniş Sisteminin inkişaf tendensiyası: hüquqi və iqtisadi aspektlərin təhlili // Qanun. – 2009. - № 10
- 7.** Abbasov Ə.M., Z.F. Məmmədov. Bank işi və e-bankçılıq. Bakı, 2003.
- 8.** Abdullayev Ş.M. Əsgərova K. Bank işi. Bakı- 2009
- 9.** Aslanov A.M –“Maliyyə və bank statistikasısı”, Bakı-2014
- 10.** Bağirov M. Bank işi. Bakı, 2003. (səh.55,67)
- 11.** Bəyalı Ataşov “Maliyyə bazarları” Bakı: Koopersiya 2016
- 12.** Dövlət maliyyəsi normativ- hüquqi aktlar toplusu// Elmi rəhbər: V.Z.Zeynalov. Bakı, Qanun, 2010. 1180 s.
- 13.** Dünya ölkələrinin Mərkəzi Bankları. AR MB Beynəlxalq əlaqələr departamenti. Bakı, 2009
- 14.** Ə.Ə.Ələkbərov, N.N.Xudiyev, B.X.Ataşov “Sığorta işi.Kooperasiya 2018
- 15.** İbrahimov Z. Pul, kredit və banklar Bakı, 2009.
- 16.** M.M.Bağirov- “Bank və bank əməliyyatları” (Ali məktəblər üçün dərslik), Bakı-2003
- 17.** Məmmədov Z.F Finans iqtisadiyyatı. –Bakı: Qanun, 2003. - 375 c.

- 18.** Məmmədov Z.F. Azərbaycan Milli Ödəniş Sisteminin inkişaf tendensiyası: hüquqi və iqtisadi aspektlərin təhlili // Qanun. – 2009. - № 10
- 19.** Məmmədov Z.F. Dünya təcrübəsi kontekstində əmanət sığorta sistemi // Az.MEA RH.elmi-praktiki seminarının materialları. - Bakı: DQM, 25-26 may, 2006. C. 177- 181.
- 20.** Məmmədov Z.F. Ən yeni iqtisadiyyat.Bakı.-2001. 320 c.
- 21.** Məmmədov Z.F. Maliyyə və kredit. Dərslik. – Bakı, 2008. (səh.93)
- 22.** Məmmədov Z.F. Pul , kredit və banklar. Dərslik . Bakı, 2010.
- 23.** Məmmədov Z.F. Qlobal böhranı və dövlətin antiböhran strategiyası: Dünya təcrübəsi və Azərbaycan reallığı// Dövlət idarəçiliyi. № 1. – 2010.
- 24.** Məmmədov Z.F. Qlobal böhranların şiddətlənməsi mühitində Azərbaycan Mərkəz Bankının pul siyasətinin istiqamətləri və makro – prudensial idarəetmə antikrizis tədbirləri // Qanun. – 2009. - № 12.
- 25.** Məmmədov Z.F. Qlobal maliyyə böhranı kontekstində dövlət monetar idarəetmə sistemində antiböhran siyasət: dünya təcrübəsi və Azərbaycan modeli// AMEA-nın xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası. №2, 2010.c. 5-15.
- 26.** Məmmədov Z.F. Qlobal maliyyə böhranı və ona qarşı tədbirlər paketi // Qanun. – 2009. - № 7
- 27.** R.A.Bəşirov- “Bank işi”, Bakı-2016 (səh.86,94)
- 28.** R.Əsgərova- “Pul, Kredit və Banklar”, Bakı-2007
- 29.** Sadıqov E.M. Bank əməliyyatları. Bakı, 2010.
- 30.** Sadıxov M., Məmmədov Z.F. Azərbaycan Respublikasında Pul-kredit siyasətinin baslıca istiqamətləri//Pul-kredit münasibətlərinin təkmilləşdirilməsinin elmi-praktiki problemləri. - Bakı, Az.Dİİ. - Noyabr 24-25, 1999. 1 p.л.
- 31.** Ş.Ə Abdullayev. Azərbaycanda bank sistemi və bank resurslarının idarə olunması. Bakı 2001-ci il.
- 32.** Ş.Ə Abdullayev., R.Y. Əsgərova. «Bank işi» Dərslik Bakı 2009
- 33.** Xudiyev N.N Sığorta fəaliyyətinin əsasları Bakı, 2015(səh.66,74)
- 34.** Xudiyev N.N Sığorta işi Bakı, 2003 (səh.68)

35. Z.Məmmədov- “Pul,Kredit və banklar”(Dərslik), Bakı-2006

36. Zeynalov V. Z. Beynəlxalq maliyyə. Azərənəşr. Bakı, 2010.

Rus dilində

37. Мамедов З. Ф. Анализ и оценка банковских рисков // Известия СПбУЭФ. 2006. - № 3. 105. Мамедов З.Ф.Анатомия финансового кризиса. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2005. -322

38. Банковские риски. Издательство: КноРус, 2008 .

39. Банковское дело Управление и технологии под ред. Тавасиева Учебник 2005. 671с.

40. Банковское дело. под ред. Лаврушина О.И. М.- 2007.

41. Банковское дело: современная система кредитования. под ред. Лаврушин М.- 2007. 4

42. Гаджиев Дж.Ф. Денежно-банковская система и МБА.М.: «Финансы и статистика», 2008.

43. Лаврушин О. И. Банковская система в современной экономике. М: КноРус. Монография. 2011. 360 с

44. Плотников А.В. Новые возможности банковского страхования //Банковские технологии. 2003. №11.

45. Руденко Д.А. Благоволение банка серьезный козырь в борьбе страховщиков за страхование имущества юридических лиц //Банковское обозрение. 2007. № 9.

46. Федосов Е.А. Интеграционные процессы в банковском и страховом бизнесе //Банковское дело. 2011. № 6.

47. Холмс Э. Риск-менеджмент/Пер. с англ. М.: Экспо, 2007.

48. Хорунжей М. Дорога в будущее стратегический союз банкиров и страховщиков //Аналитический банковский журнал. 2007. №1.

49. Цикалюк С.А. Сотрудничество банков и страховых компаний многопланово //Деньги и кредит. 2012. № 3.

50. Элик М.Э. Основные тезисы из конференции «Страхование банковских рисков» //Банковское обозрение. 2007. № 2.

Türk dilində

51. Zahid Farrux Mamedov., Ahmet Yeman. Azerbaycanın kredi ve para sistemi: günümüzdeki özellikleri ve gelişme yönü // Maliyyə ve finans yazıları. Sayı Nisan 2010. // Türkiye. 51-77

X Ü L A S Ə

İstənilən dövlətin müasir iqtisadiyyatında onun maliyyə institutlarının inkişafı mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu institutlar ictimai kapitalın hərəkətində çox mühüm yer tutur. Sığorta təşkilatları və banklar yüksək maliyyə -iqtisadi və sosial daşıyıcılardır, bu sistemdə yaranan böhran həm maliyyə sisteminin, həm də bütövlükdə dövlətin iqtisadiyyatının sabitliyinin pozulmasına gətirib çıxara bilər.

Tədqiq etdiyimiz mövzu bu institutlardan – bank və sığorta sistemi institutunun təkmilləşdirilməsinə həsr olunub. Birinci fəslə – Bank sığorta sisteminin elmi – nəzəri əsaslarını tədqiq edərkən maliyyə bazarlarının tənzimlənməsinin nəzəri aspektləri araşdırılıb, sığorta təşkilatları ilə kommersiya banklarının qarşılıqlı əlaqələrinin elmi-nəzəri əsasları tədqiq olunub, kommersiya banklarının və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin təşkili ümumiləşdirilib.

İkinci fəslə – Bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı münasibətlərini təhlil edərkən bankların sığorta şirkətləri ilə qarşılıqlı münasibətlərinin inkişaf trendləri və modellərləri: yerli və xarici təcrübə üzrə araşdırılıb, sığorta növlərinin təşkili təcrübəsi və onların bank sektoru üzrə səmərəliliyi qiymətləndirilib, banklar və sığorta şirkətləri arasında əlaqələrin hüquqi tənzimlənməsinin təhlili nəzərdən keçirilib.

Üçüncü fəsil bankçılıq və sığorta fəaliyyətinin megatənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsinin tədqiqatına həsr olunub. Bank risklərinin idarə edilməsi prosesində sığortanın rolunun təkmilləşdirilməsi qiymətləndirilib və təkliflər verilib, bank sığorta resurslarının idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində tövsiyələr verilib.

Развитие финансовых институтов имеет решающее значение в современной экономике любого государства. Эти институты играют очень важную роль в движении общественного капитала. Страховые компании и банки являются крупными финансовыми, экономическими и социальными операторами, и кризис в этой системе может привести к нарушению финансовой системы и стабильности экономики в целом.

Тема, которую мы исследуем, посвящена именно одну из этих институтов - совершенствование банковской и страховой системы. Исследуя I главу - теоретические аспекты регулирования финансовых рынков, изучены научно-теоретические основы взаимоотношений страховых компаний и коммерческих банков и обобщена организация взаимоотношений между коммерческими банками и страховыми организациями.

Анализируя II главу - взаимоотношений между банками и страховыми компаниями, исследовались тенденции и модели взаимоотношений банков и страховых компаний: отечественный и зарубежный опыт, оценивалось опыт организации видов страхования и их эффективности в банковском секторе и анализировалось правового регулирования отношений между банками и страховыми компаниями.

В третьей главе основное внимание уделялось к совершенствованию мегарегулирования банковской деятельности и страхования. Была оценена совершенствования роли страхования в процессе управления банковскими рисками и выработаны рекомендации по улучшению управления страховыми ресурсами банка.

S U M M A R Y

The development of its financial institutions in the modern economy of any state is crucial. These institutions play a very important role in the movement of public capital. Insurance companies and banks are high financial, economic and social carriers, and the crisis in this system can lead to a breach of the financial system and the stability of the economy as a whole.

The topic we are focusing on is the improvement of the banking and insurance system. Chapter 1 - Theoretical aspects of regulation of financial markets have been studied, scientific-theoretical bases of mutual relations of insurance companies and commercial banks have been studied, and the organization of mutual relations between commercial banks and insurance organizations was summarized in the study of the scientific and theoretical fundamentals of the banking system.

Chapter 2 - Analyzing the relationship between banks and insurance companies, trends and models of mutual relations between banks and insurance companies: domestic and foreign experience, experience of organizing insurance types and their effectiveness on the banking sector, analysis of legal regulation of relations between banks and insurance companies reviewed.

The third chapter focuses on the improvement of banking and insurance performance regulation. Improvement of the role of insurance in the risk management process was assessed and recommendations were made and recommendations were issued to improve the management of the bank's insurance resources.